

1983-11-01

þÿ • - ± • ã ä ¯ ± - ä ì¼ ç â 1 1 4 ç â - ä µ

þÿ “ á · ³ ì á¹ ç â ž µ ½ ì à ç å » ç â

þÿ • ã ä ¯ ±

<http://hdl.handle.net/11728/8765>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΤΟΣ ΝΖ' — ΤΟΜΟΣ 114^{ος} — ΤΕΥΧΟΣ 1352

Ἀθήναι, 1 Νοεμβρίου 1983

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δ. Π. ΠΑΠΑΔΙΤΣΑΣ Θηβαϊκό - Κεραμεικός (ποιήματα).
 ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ Προβλήματα κ' ἐρωτήματα: Ἀκόμη μιὰ ἐπέτειος.
 ΣΑΠΦΩ (μεταφρ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΛΗΣ) Ἐννέα ἀποσπάσματα.
 Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ Λόγος στή μνήμη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου τοῦ Γ'.
 ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ Τὸ κατοστάρικο (διήγημα).
 ΠΩΛ ΒΑΛΕΡΥ (ἀπόδοση ΓΙΑΝΝΗ-ΑΝΔΡΕΑ Γ. ΒΛΑΧΟΥ) .. Τὸ θαλασσινὸ κοιμητήρι (ποίημα).
 Γ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ Τὸ γέριμα (διήγημα).
 ΡΩΞΑΝΗ ΠΑΥΛΕΑ Ἐρημα βουνά (ποίημα).
 Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ Περιπέτειες ἀρχαιολόγου.
 Θ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ Ἴηθοποιός (ποίημα).
 ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΟΡΑΒΙΑ (μεταφρ. ΠΑΝ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗΣ) Τὸ ὄργιο (διήγημα).
 ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ (ἀνακοίν. ΘΑΝ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ) Δυὸ ἀγνωστα κείμενα.
 ΤΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Τὸ ἄλμπουμ τῶν προγόνων (ποίημα).
 ΣΤΑΥΡΟΣ Δ. ΚΟΥΡΤΗΣ Δώδεκα μερόνυχτα στὸ φαλακρὸ βουνό (διήγημα).
 ΜΠΟΡΙΣ ΠΑΣΤΕΡΝΑΚ (ἀπόδοση ΕΛΕΝΗΣ ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ) Σὰ θηρίο... (ποίημα).
 ΣΟΛΩΝ ΜΑΚΡΗΣ Οἱ δραματικὲς ἀξίες (δοκίμιο, τέλος).
 Α. ΤΒΑΡΝΤΟΦΣΚΙ (μετ. ΕΛ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ) Γιὰ τίς πικρὲς τίς προσβολές (ποίημα).

Στὸ τεῦχος τοῦτο :

Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗ

«Λόγος στή μνήμη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς
Κύπρου Μακαρίου τοῦ Γ'»

*

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

1927

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΗΝ 1 ΚΑΙ ΣΤΙΣ 15 ΚΑΘΕ ΜΗΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁδὸς Νίκης 16 — 105 57 - Ἀθήναι — Τηλ. 32.20.501

Προϊστάμενος Τυπογραφείου ΕΥΑΓ. Δ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ, Φωτομάρα 54, τηλ. 92.38.933

(Σύμφωνα με τὸν Νόμο περί Τύπου).

ΣΥΝΔΡΟΜΗ : Ἐσωτερικοῦ: ἐτήσια δρχ. 4.500, ἐξάμ. δρχ. 3.500.
Ἐξωτερικοῦ: μόνο ἐτήσια, δολλ. Ἀμερικῆς 120.
Τιμὴ τεύχους δρχ. 175.

Ἐγγραφή συνδρομητῶν στό βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἐστίας»
Ι. Δ. Κολλάρου καί Σιας Α.Ε., Σόλωνος 60, (Τ.Τ. 135)
καί στά γραφεῖα τῆς «Νέας Ἐστίας», Νίκης 16, δ' ὄροφος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (συνέχεια)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΕΜΟΓΙΑΝΝΗΣ Ἡ δδύσσεια ἑνὸς Μουσείου.
ΑΝΔΡΕΑΣ Σ. ΤΣΟΥΡΑΣ Ἡ αὐλή μου (ποίημα).
ΝΙΚΟΛΑΪ ΚΑΪΤΩΦ (μεταφρ. ΧΡ. Ι. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ) Σπορά τῶν Ντερβίτσωφ (διήγημα).
ΛΕΛΑ Γ. ΠΑΝΤΑΖΗ Ὁρες (ποίημα).

Τὸ Δεκαπενθήμερο :

Τὰ Γεγονότα καὶ τὰ Ζητήματα (Γ. Δ. Χουρμουζιάδης : Τὰ βραβεῖα Νομπέλ Λογοτεχνίας καὶ Εἰρήνης 1983.) — Ἐπικαιρότητες (Ω.: Τὸ ἀ' Διεθνὲς Συνέδριο, γιὰ τὸν Δημοκρίτο στὴν Ξάνθη. — Ἀγγελος Δόξας : Ἀντίο γιὰ πάντα.) — Τὸ Θέατρο (Θ. Δ. Φραγκόπουλος : Ἀλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβῆ : «Τοῦ Κουτρούλη ὁ γάμος».) — Τὰ Νέα Βιβλία. — Εἰδήσεις. — Περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες. — Ἀλληλογραφία.

Εἰκόνες :

Ernst Barlach : Ὁ Χριστὸς στό Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. — Τὸ Μοσεῖο Νίκου Καζαντζάκη. — Ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Μοσεῖου Καζαντζάκη.

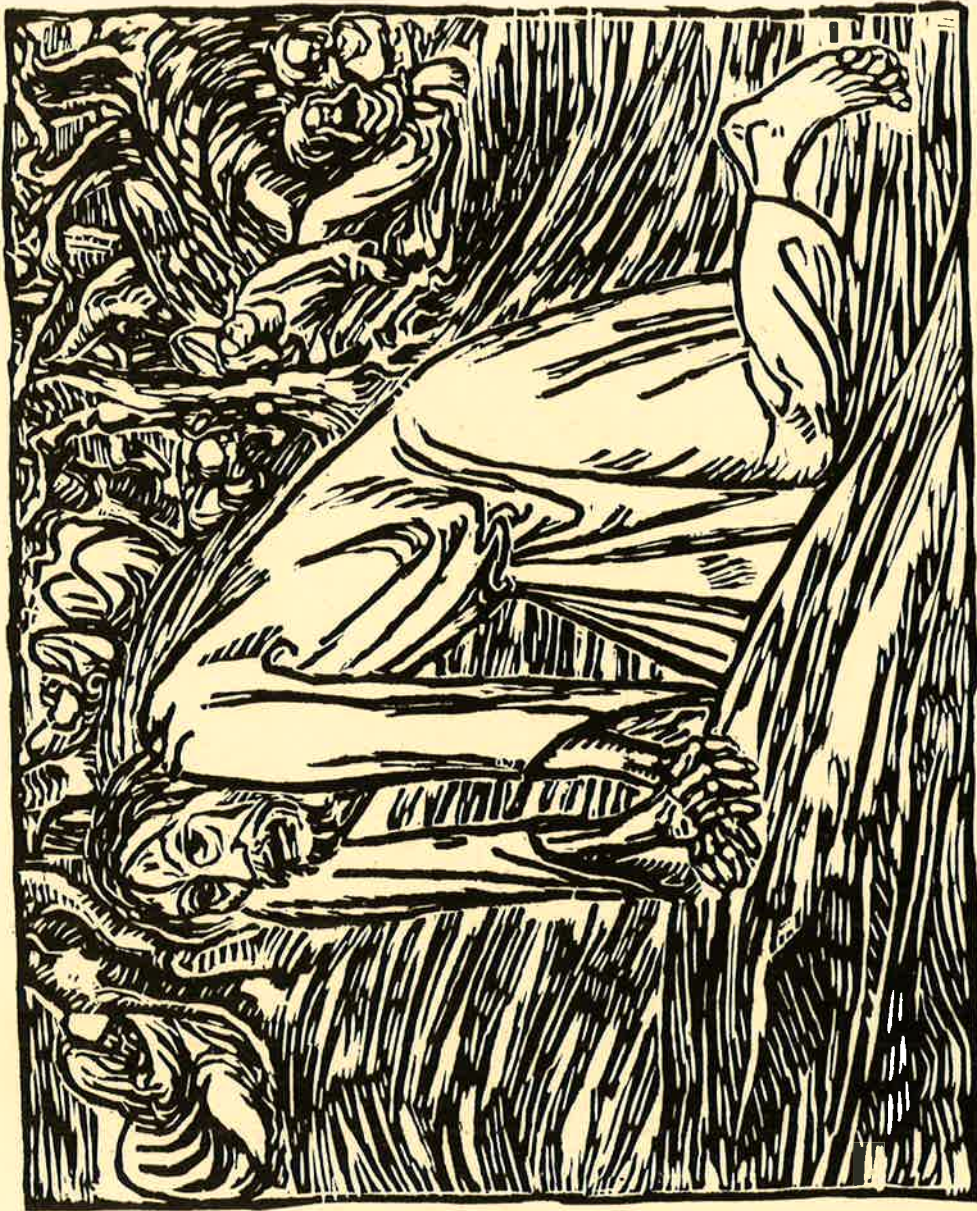
Ἐτοιμάζεται τὸ Ἀφιέρωμα τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ»

στόν ΑΔΑΜΑΝΤΙΟ ΚΟΡΑΗ

(150 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του)

Μιά κριτικὴ σύνθεση μὲ μεγάλα μελετήματα
καὶ χαρακτηριστικὲς σελίδες του.

*

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΤΟ ΟΡΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ERNST BARLACH

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΝΖ' - 1983
ΤΟΜΟΣ ΕΚΑΤΟΣΤΟΣ
ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1983

ΤΕΥΧΟΣ 1352

Θ Η Β Α Ϊ Κ Ο

Πές γι' ἀστραπές και χορτάρια
πές μου Ἴνῶ
γιὰ κάδμεια λιθάρια

ποιό στόμα ἱερὸ
δοσμένο στὸν ἄπνοο καιρὸ
θὰ μιλήσει;

ποθοτράνταχτο βάκχειο «εὔδα»
ἀπ' τὴ νύχτα στὸ ἀδί μου κατέβα
μελίτσι

ἔλα λάμψη φωηέντων ἀγῆς
ἤλιε ἄστρα διονύσειο «εὔοι»
στή σιωπῇ τῆς κραυγῆς

λίθος λίθω και ἄλς ἄλῶς
ὁ ἦ καιπερ τὸ γὰρ νοητὸν
και κουφὸς ὁ γεννήτωρ θνητῶν
Θεσσαλός.

Κ Ε Ρ Α Μ Ε Ι Κ Ο Σ

Ἔλειπα κ' ἔπεφτε ἡ σκιά μου
στήν ἐπιτύμβια πλάκα

ΕΠΙΚΤΩ
ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ
ΜΙΛΗΣΙΑ

ποῦ σ' ἔχω ἴδει;

Δ. Π. ΠΑΠΑΔΙΤΣΑΣ

ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Ἀφιερώσαμε πολλές σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» σέ ἐπετείους. Ξεχάσαμε ὅμως καί μερικές ἐπετείους γεννήσεων ἢ θανάτων πού θά μᾶς καλοῦσαν σέ χρήσιμη ἀναδρομή. Δέ θυμηθήκαμε π.χ., πρόπερσι, τή συμπλήρωση πενήντα χρόνων ἀπό τὸ θάνατο τοῦ Κώστα Παρορίτη, τοῦ λογοτέχνη πού δὲν ἦταν τῆς πρώτης σειρᾶς ἀλλὰ μποροῦσε νὰ διεκδικήσει θέση πρωτοπόρου καί προπάντων εἶχε νὰ ἐπιδείξει μιὰ μοναδική τιμότητα στή ζωὴ καί ἀδιάσπαστη ἐνότητα στοῦ ἔργο του. Τὸν Παρορίτη τὸν ξέχασαν συνάδελφοι καί φίλοι του, ἐγὼ ὅμως τὸν συνάντησα πάλι σέ μιὰ τελευταία μου ἔρευνα, θυμήθηκα τοὺς ἀγῶνες του καί θεώρησα χρέος μου νὰ σπᾶσω τὴ σιωπὴ καί νὰ δώσω, μαζί μὲ λίγες πληροφορίες καί κρίσεις, κ' ἓνα σύντομο ἀφήγημά του.

Ἀπὸ τὶς μαχητικότερες μονάδες τῆς μεταπαλαμικῆς γενεᾶς, ὁ Κώστας Παρορίτης, — τὸ ἀληθινὸ του ὄνομα Λεωνίδας Σουρέας, — οὔτε μὲ τὴ ζωὴ του οὔτε μὲ τὸ ἔργο του ὑποχρεώνει τὸν ἐρευνητὴ νὰ ἐπιμείνει σ' ἐξαντλητικὴ ἔρευνα. Λίγα τὰ βιογραφικά του : Γεννήθηκε τὸ 1878 κοντὰ στὴ Σπάρτη, στὸ χωριὸ

Παρόρι, σπούδασε στὴν Ἀθήνα, — Γυμνάσιο καί Πανεπιστήμιο, — πῆρε τὸ πτυχίον του ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ καί γρήγορα διορίστηκε. Ὑπηρέτησε σχολάρχης στὴν Ὑδρα, ἔπειτα καθηγητὴς στὴ Σπάρτη καί στὸν Πειραιά, τέλος στὴν Ἀθήνα. Μιὰ καί μόνη ἡ περιπέτειά του : ἡ τιμωρία του μὲ προσωρινὴ παύση ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία γιὰ τὶς ἀντιαστικὲς ιδέες πού ὑποστήριζε στὰ διηγήματα τοῦ τόμου «Οἱ νεκροὶ τῆς ζωῆς». Καί πάλι ἡρεμία, ἀλλὰ καί ιδεολογικὴ ἀδιαλλαξία, ὡς τὶς 14 Δεκεμβρίου τοῦ 1931, πού τελείωσε τὶς ἡμέρες του στὸν «Εὐαγγελισμό».

Τὰ ἔργα του : Τρεῖς τόμοι διηγημάτων καί τέσσερα μυθιστορήματα. Ἀξιομνημόνευτη καί ἡ κριτικὴ ἐργασία του, — ἄρθρα καί σημειώματα στοῦ «Νουμά», — γιὰτὶ δείχνει καθαρότατα τὶς ιδέες του : τὸ φανατικὸ, τὸν ἀσυμβίβαστο δημοτικιστὴ, καί τὸν πιστὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἔκαμε ὁ Παρορίτης πίστη του τὴν ἀνάγκη τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς καί στάθηκε ἀμετακίνητος κ' ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ συνεπεῖς καί τοὺς πιὸ μονοκόματους πνευματικοὺς μας ἐργάτες.

Τὰ βιβλία του: «Ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ ρημα, 1916· «Ὁ πατέρας», διηγή-
 δειλινού», διηγήματα, 1906· «Οἱ ματα, 1921· «Ὁ κόκκινος τράγος»,
 νεκροὶ τῆς ζωῆς», διηγήματα, 1907· μυθιστόρημα, 1924, καὶ «Οἱ δυὸ
 «Στὸ ἄλμπουρο», μυθιστόρημα, δρόμοι», μυθιστόρημα, 1927.
 1910· «Τὸ μεγάλο παιδί», μυθιστό-

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΣΑΠΦΩ

ΕΝΝΕΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ*

ΗΡΑΜΑΝ ΜΕΝ ΕΓΩ ΣΕΘΕΝ, ΑΤΘΙ

᾽Ω, πάει καιρός, ᾽Ατθίδα, πὸν σ' ἀγάπησα. ᾽Ομως παιδι
 ἄπραγο ἀκόμα γιὰ τὶς χάρες τοῦ ἔρωτα μου ἐφάνης.

ΟΥΚ ΟΙΔ' ΟΤΤΙ ΘΕΩ

Τί γυρεύω δὲν ξέρω· δυὸ ψυχῆς νιώθω ἐντός μου.

ΧΑΙΡΕ ΠΟΛΛΑ

Πολλὰ τὰ καλωσόρισες, Γύρινα, ὅσα τὰ χρόνια
 πὸν μου ᾽χεις λείπει.

ΓΛΥΚΕΙΑ ΜΑΤΕΡ, ΟΥΤΟΙ ΔΥΝΑΜΑΙ

Μάνα γλυκιά, δὲν μπορῶ πιά τῆ σαῖτα νὰ δουλέψω.
 ᾽Απὸ ἔρωτα ἀγοριοῦ λαβώθηκα. ᾽Ετσι θέλησε
 ἡ λυγερὴ ᾽Αφροδίτη.

ΕΣΠΕΡΕ, ΠΑΝΤΑ ΦΕΡΗΣ

Τοῦ βραδιοῦ ἀστέρι, ὅλα τὰ φέρνεις ὅσα
 ἡ Ἀύγῃ ἢ φωτοβολούσα σκόρπισε,
 φέρνεις τὸ πρόβατο, φέρνεις τὸ ἐρίφι,
 φέρνεις τὸ ξέμακρο παιδι στὴ μάνα.

ΟΙΟΝ ΤΟ ΓΛΥΚΥΜΟΛΟΝ ΕΡΕΥΘΕΤΑΙ

᾽Οπως τὸ γλυκόμηλο πὸν κοκκινίζει ἀπάνω
 στοῦ κλωναριοῦ τὴν ἄκρη,

* Βλ. καὶ «Νέα Ἑστία», 15 Ἰουλίου 1983.

τὴν ἄκρη τὴν ἀκρότερη κι οἱ τρογιτῆς τὸ ξέχασαν.
 Ὡ, δὲν τὸ ξέχασαν, μονάχα νὰ τὸ φτάσουν δὲ βολοῦσε.

ΠΟΛΑΣ ΔΕ ΠΟΙΚΙΛΟΣ ΜΑΣΧΗΣ ΕΚΑΛΥΠΤΕ

Καὶ τὰ πόδια

χιτώνας πλουμιστὸς ἐσκέπαζεν, ὠραῖο
 λύδιον ἔργο.

ΔΑΥΟΙΣ... ΕΝ ΣΤΗΘΕΣΙΝ

Στὸ στήθος τροφερῆς ἀγαπημένης νὰ κοιμᾶσαι.

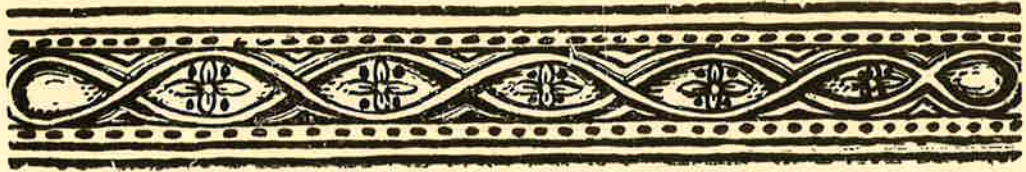
ΤΑΙΣΙ ΨΥΧΡΟΣ ΜΕΝ ΕΓΕΝΤΟ ΘΥΜΟΣ

Παγωμένη

τῶν περιστεριῶν ἢ ψυχῆ,
 τὰ φτερά τους πεσμένα.

Μεταφρ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΛΗΣ

Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗ

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ Γ'

(Εκφωνήθηκε στο πολιτικό μνημόσυνο του Κύπριου Εθνάρχη που οργάνωσε η Παγκύπρια Πορεία Αγάπης στο Δημοτικό Θέατρο της Λευκωσίας στις 2 του Αυγούστου του 1983).

Να δοκιμάσουμε, σε περιορισμένα χρονικά όρια, να φέρουμε κοντά-μας μια μεγάλη μορφή του κυπριακού Ελληνισμού, όπως του Μακαρίου που τιμούμε απόψε, είναι κάτι που θέλει κουράγιο μεγάλο — κάτι περισσότερο : φοβούμαι πως φτάνουμε ως την ανεπίτρεπτην αποκοιτιά, όταν αναλογιστούμε πως ο άνθρωπος που πήρε πάνω-του την ευθύνη να μιλήσει την επίσημη αυτή μέρα μόλις τρεις φορές αξιώθηκε να βρεθεί μπροστά στον Μακάριο για λίγη ώρα, το ακροατήριό-του όμως είχε τη χάρη να βλέπει τον Εθνάρχη-του κάθε μέρα και για πολλά χρόνια.

‘Αν τώρα, παρ’ όλους τους αρχικούς διασταγμούς, αποδέχτηκε ο αποψινός ομιλητής την ευγενικά πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου της Παγκύπριας Πορείας Αγάπης Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ’, ο λόγος ήταν πως του έπεφτε δύσκολο ν’ αποποιηθεί μια τέτοια τιμή, ακόμα γιατί ήθελε, με τη σειρά-του κι αυτός, να ξεφλήσει κάπως το χρέος που ένιωθε σαν ‘Ελληνας, σαν άνθρωπος, θα έλεγα, μπροστά σ’ έναν άντρα που έκαμε το χρέος-του πάνω στη γη αυτή με τόση αρετή, δύναμη και συνέπεια.

Η τύχη το θέλησε εδώ κι έξι χρόνια, λίγους μήνες πριν από τον πικρό θάνατο του Μακαρίου, ο σημερινός ομιλητής να αποδεχτεί την εντολή από τη Σύγκλητο της Παντείου Σχολής να συντάξει στα αρχαία ελληνικά, όπως συνηθίζεται, το ψήφισμα που τον αναγόρευε επίτιμο διδάκτορά-της :

ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΕΝ ΠΙΑΣΗ ΑΡΕΤΗ ΔΙΑΛΑΜΠΟΝΤΑ, ΣΩΦΡΟΣΥΝΗ ΔΕ ΚΑΙ ΗΘΕΙ ΔΙΚΑΙΩ ΚΑΙ ΕΥΨΥΧΙΑ ΠΡΟΦΕΡΟΝΤΑ, ΥΠΕΡ ΔΕ ΚΥΠΡΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΘΕΟΥ ΔΔΙΑΔΕΙΠΤΩΣ ΠΡΟΚΙΝΑΥΝΕΥΟΝΤΑ, ΟΥ ΝΟΣΩΝ ΟΥΔΕ ΠΟΛΕΜΙΩΝ ΜΑΝΙΑΣ ΟΡΡΩΔΟΥΝΤΑ, ΑΛΛ’ ΩΣΠΕΡ ΑΣΤΡΑΒΗ ΠΥΡΓΩΝ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΝΗΣΩΝ ΕΚ ΔΟΥΛΟΣΥΝΗΣ ΡΥΘΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΤΑΥΤΗ ΟΙΚΟΥΝΤΑΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΤΕ ΠΟΙΜΕΝΑ ΚΑΛΟΝ ΟΜΟΦΡΟΣΥΝΗ ΣΥΝΕΧΟΝΤΑ...

Η αλήθεια είναι πως ήταν αδύνατο μέσα σε λίγες γραμμές να συμπυκνωθούν του Μακαρίου οι αρετές, αυτές που τον έκαναν υπεράξιο να πάρει τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα ενός Πανεπιστημίου· ούτε μπορούσε έτσι κι αλλιώς με την ξερή καταγραφή-τους να περιχαρακωθεί και να εξαντληθεί μια τόσο πλούσια προσωπικότητα.

‘Όλοι όσοι στάθηκαν μπροστά στον Μακάριο ένωσαν την ιδιαν αμηχανία, μόλις δοκίμασαν να κλείσουν σε λογικά μέσα σχήματα τη μοναδική σύνθεση που ενσάρκωνε Εκείνος στη ζωή-Του. Μια διάσημη ιταλίδα δημοσιογράφος, παρ’ όλο που τον έπαινε δεν τον είχε και τόσο εύκολο, όταν ήρθε η ώρα να μιλήσει για τον Μακάριο, έγραψε :

«Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είναι ένας από τους λίγους αρχηγούς κρατών που αξίζει τον κόπο να σηκωθείς, αν όχι και να γονατίσεις στο πέρασμά-τους· γιατί είναι από τους λίγους που έχουν μυαλό· και έξω από το μυαλό, έχει και κουράγιο· και έξω από το κουράγιο έχει την αίσθηση

τον χιούμορ, ανεξαρτησία στη σκέψη και αξιοπρέπεια — μιαν αξιοπρέπεια βασιλική, θα έλεγα, που ένας θεός το ξέρει πουθε έρχεται).

Σταματούμε στον τελευταίο χαρακτηρισμό : Μιά αξιοπρέπεια βασιλική, θα έλεγα... Άλλοι μιλούν για την αρχοντιά του Μακάριου, για τη φυσική-Του ευγένεια, για τη χάρη του λόγου-Του, για τη χάρη της κίνησής-Του. Όλες αυτές οι αρετές δεν προβάλλουν ξαφνικά στον άνθρωπο' προϋποθέτουν μιá ψυχική καλλιέργεια που πέρασε από πολλές γενεές, ώσπου να μπορέσει να δώσει με τον καιρό καρπούς. Αλήθεια, πώς έγινε ν' ανθίσουν οι χάρες αυτές στην ψυχή ενός χωριατόπουλου, που ως τα χρόνια της εφηβείας-του τριγύριζε τα βουνά και τις ερημιές βόσκοντας τα κοπάδια του πατέρα-του; Ούτε η καλογερίστικη ζωή-του έπειτα, ούτε τα αρχιερατικά-του καθήκοντα ούτε οι πολιτικοί του αγώνες ευνοούσαν το κλίμα που θ' άφηνε τον Μακάριο ν' αναπτύξει και να καλλιεργήσει τις αρετές που αναφέραμε.

Ένας λόγος δίνει, νομίζω, τη σωστή εξήγηση: Τίποτε δεν ήρθε απέξω σαν επίπονη και πολύχρονη μάθηση και άσκηση, μόνο ήταν του κυπριακού λαού, του απλού κυπριακού λαού, η αρχοντιά, η αξιοπρέπεια, η χάρη του λόγου και της κίνησης, που πέρασε — φυσιολογικά, θα έλεγα — στον Μακάριο, όπως άλλωστε και το κουράγιο, το αγωνιστικό πνεύμα, η τιμιότητα.

Δεν νομίζω πως είναι υπερβολικός ο ισχυρισμός πως ό,τι καλό μέσα-του ο Μακάριος το χρωστούσε κατά κύριο λόγο στα χώματα της Κύπρου και στους απλούς ανθρώπους της' γι' αυτό και η βαθύτατη μυστική ανταπόκριση μαζί-τους, γι' αυτό η χαρά-Του, να δρομοκοπάει τα δάση και τα βουνά του νησιού και να κουβεντιάζει με τους ξωμάχους και με τους ταπεινούς. Ήταν από τους σπάνιους ανθρώπους που όταν ανέβηκε ψηλά, δεν ξέχασε πως ήταν του απλού λαού και αυτός γέννημα, γι' αυτό και δεν τον απαρνήθηκε ποτέ. Και ο λαός του ανταπόδωσε τη χάρη και Τον ανέβασε ως τ' αστέρια.

Ένας λαός με αιώνων ιστορία πίσω του που είδε στ' ακρογιαλία της Πάφος μια θεά ν' αναδύεται από τα κύματα που είδε έναν

αντρειωμένο από τη γενιά του Λιακού να φτάνει από την Ελλάδα και να χιτίζει στην άλλη μεριά του νησιού μια μεγάλη πολιτεία και να της δίνει το όνομα της παλιάς-του πατρίδας : Σαλαμίνα' που είδε τους βασιλιάδες-του ν' αντιμετριούνται με αυτοκρατορίες μεγαλοδύναμες' που είδε τον Απόστολο Παύλο να πορεύεται στα χώματα του νησιού και να κηρύχνει το λόγο του αληθινού Θεού' που είδε την Κύπρο να την πατούν πλήθος λαοί της Ανατολής και της Δύσης, και όμως έμεινε Έλληνας και στην ψυχή και στη γλώσσα' που τίμησε το Θεό-του με εκκλησίες σε κάθε χωριό και πολιτεία και με μοναστήρια σε κάθε βουνοπλαγιά του νησιού' που τραγούδησε την παλικαριά, την ομορφιά και την αγάπη σε στίχους αθάνατους' που τον Διγενή του μεσαιωνικού θρύλου τον έκαμε Κυπριότητα, να σκοτάψει το θεριό τον Κάουρα που είχε δρακοντέψει και έτρωγε τους αντρειωμένους — τον Διηνή, που αγάπησε τη Ρήαινα και παραβγήκε μαζί-της στη δύναμη, εκείνος σφεντονίζοντας ένα βράχο, η Ρήαινα το αδράχτι-της.

Από αυτά τ' αγιασμένα χώματα της Κύπρου αναδύθηκε ο Μακάριος' αυτά τον προίκισαν από γεννησιμιού-του με τον αρχοντικό αγέρα του κορμιού και της ψυχής' από αυτά έπαιρνε δύναμη αργότερα, για να μπορέι ν' αντικρίζει, αυτό το φτωχό βοσκαρούδι, σαν ίσος με ίσους, τους δυνατούς της Οικουμένης.

Και οι δυνατοί της Οικουμένης Τον τίμησαν — μόνο που περίμεναν να πεθάνει πρώτα. Πλήθος ήταν τα ξένα κράτη που αντιπροσωπεύτηκαν στην κηδεία-Του. Δεν μετριούνται οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες που Τον συνόδεψαν στον τάφο, αρχηγοί κρατών, πρόεδροι Δημοκρατίας, βασιλικοί εκπρόσωποι, πρωθυπουργοί, άλλοι αξιωματούχοι. Ξένα κράτη είχαν τη μέρα της κηδείας-Του υψώσει τη σημαία-τους μεσίτια. Και τώρα που είχε λείψει, μπορούσαν πιο εύκολα να τον κρίνουν αντικειμενικά: «Ο παγκόσμιος ηγέτης με το εξαιρετικό ανάστημα», «ένas από τους πιό φωτισμένους αρχηγούς της ανθρωπότητας», «ένas άνθρωπος που σφράγισε βαθιά την ιστορία».

Εκείνο όμως που δείχνει πάνω απ' όλα τη μεγαλοσύνη του Μακαρίου δεν είναι το επί-

σημο υμνολόγιο των ξένων' είναι ο ανεπίσημος σπαραγγμός του κυπριακού λαού στο πρώτο μήνυμα του θανάτου-Του' το σύθρηνο έπειτα μπροστά στο φέρετρο τις μέρες που ο μεγάλος νεκρός είχε εκτεθεί σε προσκύνημα' και την ώρα που περνούσε για τελευταία φορά από τα χωριά, για ν' αναπαυτεί στο Θρονί της Παναγιάς, άντρες κάθε ηλικίας, μαυρομαντιλούσες γυναίκες και γερόντισσες, αγόρια και κορίτσια — όλη η Κύπρος να λούζεται του κλαμάτου' και από την τουρκοπατημένη Καρπασία να φτάνουν μυστικά λίγα λουλούδια και λίγο χώμα, ύστατη προσφορά των εγκλωβισμένων στον ηγέτη τους' κι ένα παλικάρι στη γραμμή, την ώρα που παρουσίαζε όπλα στο πέρασμα της νεκρικής πομπής, να σπάζει και ξεσπάει σε θρήνο... — Αλήθεια, ξέρουμε πολλούς αρχηγούς κρατών που αξιώθηκαν να τους συνοδέψουν στον τάφο τόσο και τόσο ζεστά της καρδιάς δάκρυα;

Οι επίσημοι λόγοι πέφτουν γρήγορα στη λησμονιά: ένας Μεγάλος όμως, όταν είναι αληθινά Μεγάλος, ζει στην άγραφη θύμηση του λαού-του, όσα χρόνια κι αν περάσουν. Έτσι, το προσκύνημα στον τάφο του Μακαρίου άρχισε από την άλλη κιόλας από την ταφή-Του μέρα, και συνεχίζεται και σήμερα, και θα συνεχίζεται και στις γενιές τις ερχόμενες. Δεν θα περάσει πολύς καιρός και τον Μακάριο θα Τον πάρει στα φτερά-του ο θρύλος. Για την ώρα βρίσκεται ακόμα πολύ κοντά μας, πολύ ζωντανός, για να μπορεί να υψωθεί στη σφαίρα του μύθου. Καθόλου όμως δεν θα παραξενεύομαι αν σε είκοσι, σε τριάντα μέσα χρόνια ο λαός της Κύπρου τον έχει κάνει τραγούδι και παραμύθι' τότε που θα δείχνουν ένα ένα τα μέρη, όπου έβασκε το κοπάδι στο Τρόδος' τη στάνη του πατέρα-του, δυο ώρες δρόμο από το χωριό-του την Παναγιά' τη σπηλιά που μάντρωνε τα γίδια σε ώρα ανεμοζάλης' την πέτρα που ακούμπησε να ξεκουραστεί — κι ακόμα φαίνονται χαραγμένες οι δαχτυλιές-του' το βράχο ψηλά στην κορφή του βουνού, όπου συνήθιζε αργότερα να κάθεται και ν' αγναντεύει ένα γύρο όλη την Κύπρο, που ο Θεός του είχε εμπιστευτεί — το ίδιο έκανε και η Ρήγαινα: «Εις τον Αμιάντον έν' ο λουτρός της Ρήγαινας, όπου έλουζεν τ' ωριοφάντα-

χτον κορμίν-της. Ο λουτρός έν' ψηλά, κι εκάθετον η Ρήγαινα, κι όσον κόσμον επαράτηραν έριζέν-τον».

Ύστερα από είκοσι, τριάντα χρόνια τα σημάδια που αφήκεν ο Μακάριος στο Τρόδος θα εμπνέουν το ίδιο δέος που εμπνέουν τα θυμητικά σημάδια των ηρώων του μύθου' έτσι το μαντρί του Μακαρίου ή ο βράχος που κάθισε να ξαποστάσει θα συντροφεύει τις παδικιές του Διενή στη Μαραθάσα, τις πεταλιές του αλόγου-του στην Τουρλωτή, τη σπαθιά-του πάνω στο βράχο εκεί κάπου στο Ριζόπαφο, της Ρήγαινας το σπήλιο και τα πυρκούδια, της Αροδαφνούσας τον τάφο, τους Ρότσους τους Έλληνες, την Πέτρα του Ρωμιού.

Και κάτι άλλο όμως: Ύστερα από είκοσι, από τριάντα χρόνια, όσοι ζούμε ακόμα, θα δυσκολευόμαστε να γίνουμε πιστευτοί στα παιδιά-μας και στ' εγγόνια-μας: Μη θαρρείτε πως σας λέω ψέματα! Τον Μακάριο Τον γνώρισα, σας λέω! Του φίλησα το ράσο, μου μίλησε, μου χαμογέλασε! Πιστέψτε-με! Αυτά τα χέρια που βλέπετε τον άγγιξαν τον Μακάριο! — Και τα παιδιά θα μας κοιτάζουν με τα μεγάλα-τους μάτια, με τον ίδιο θαυμασμό σαν να τους είπες πως έσφιξες το χέρι του Διγενή, πως είδες με τα μάτια-σου το Ρωμιό να σφεντοράει την πέτρα από το Τρόδος ως το γιαλό της Πάφους, ή και τους Λάς τους δρακοντεμένους να χτίζουν τη μεγάλη χώρα των Κουκλιών.

Ο Μακάριος γρήγορα θα υψωθεί στο μαγικό χώρο του παραμυθιού — λάθος! Από τις ώρες που μας άφηνε είχε κιόλας λυτρωθεί από τα ανθρώπινα μέτρα. Ακούμε πως την ώρα που απόθεταν το φέρετρο στον τάφο, ένα σύννεφο σκοτεινίασε τον ουρανό, και κάποιοι αλαφροήσκιωτοι είδαν έναν αϊτό ν' ακροζυγιάζεται πάνω από το Θρονί. Ακούμε και για ένα πεντάχρονο αγοράκι στον Πεδουλά να δίνει γερό ξύλο στη φιλεναδίτσα-του: Να τη μάθει να λαλεί ότι απέθανεν ο Μακάριος! Και δεν ήταν μόνο του παιδιού' ήταν και όλων των απλοϊκών ανθρώπων τις πρώτες ώρες η άρνηση να παραδεχτούν πως ο Μακάριος είχε κλείσει τα μάτια-του για πάντα. — Αλήθεια, πεθαίνουν ποτέ οι απέθαντοι;

Αγαπητοί φίλοι!

Η αγάπη-μου για την Κύπρο μ' έχει πολλές φορές φέρει στο νησί-σας, αυτή υπαγορεύει τώρα και τα λόγια-μου :

Τους τελευταίους καιρούς, καθώς περιδιάβαζα με τη συντροφιά ακριβών φίλων το ακρωτηριασμένο κορμί-της, από μίαν άκρη ως άλλη, χωριά και χώρες, αναζήτησα τον Μακάριο. Μάταια τον γύρεψα στις πολύβουες, ανέγνοιες, επιπόλαιες μεγάλες πολιτείες της τρυφής και του πλούτου — δεν Τον βρήκα!

Τον βρήκα στους συγκλονιστικούς, αδέξιους στίχους μιας δεκαεταράχρονης μαθήτριας από την Αθηαίνου :

*Έφηνεξες ξαφνικά
και μας άφησες μόνους, Μακάριε...
έφηνεξες κι ορφανέψαμε...
Τώρα...
Εσύ εκεί στο Θρονί,
και μεις εδώ
μάταια ν' αναζητούμε
το γλυκό χαμόγελο-σου...*

Τον βρήκα στην πολύχρονη γερόντισσα της Παναγιάς, που μόλις είδε από το πλαϊνό-της σπίτι κάτι ξένους να θέλουν να προσκυνήσουν το καλύβι που γεννήθηκε ο Μακάριος, βιάστηκε αμίλητη και με μια γλυκιά πίκρα στα μάτια — βιάστηκε να τους φιλέψει λίγα μύγδαλα και σύκα, σαν να μοίραζε από τα κόλλυβά-του!

Τον βρήκα στην αστέρευτη ροή των προσκυνητών κάθε μέρα στον τάφο-Του ψηλά στο Θρονί· εκεί που ο άντρας, καθώς κάνει το σταυρό-του, με δυσκολία καταφέρνει να κρύψει τα δάκρυά-του· εκεί που η γυναίκα, πιο ελεύθερη στις εκδηλώσεις-της, ξεσπάζει σε θρήνο· εκεί που η μάνα βάζει τα παιδιά-της να γονατίσουν· εκεί που η γριούλα, φτασμένη από μακριά, ανοίγει το μαντίλι-της με κάτι κεράσια, να τα αποθέσει στον τάφο, γιατί πολύ τ' αγαπούσεν ο μακαρίτης...

Τον βρήκα στους προσφυγικούς συνοικισμούς, όπου ο καημός για τις χαμένες πατρίδες θολώνει πάνω στην κουβέντα τα μάτια και συννεφιάζει τα μέτωπα!

Τον βρήκα στα σχολεία που γύρισα, από το Παραλίμνι ως την Πάφο, στα μεγάλα

μάτια των παιδιών, άλλα γελαστά, άλλα πικραμένα, γιατί δεν ξέρουν αν ο πατέρας ζει ή βασανίζεται σε κάποιον απάνθρωπη φυλακή· είτε γελαστά όμως είτε πικραμένα, όλα με μίαν απορία, σαν να ζητούν από μας τους μεγάλους να τους εξηγήσουμε γιατί αυτή η ορφάνια, ο ξεσπιτωμός, η προσφυγιά, η συμφορά...

Τον βρήκα στους άξιους δασκάλους της Κύπρου με την ακοίμητην έγνοια-τους για τα τραυματισμένα από τις εθνικές περιπέτειες παιδιά της Κύπρου· με τον αγώνα-τους να κρατήσουν όρθια την ψυχή της νέας γενιάς που τους έχουμε εμπιστευτεί!

Τον βρήκα σε ξωμάχους και σε ταπεινούς· Τον βρήκα σε κάθε καρδιά που δεν γονατίζει, δεν συνθηκολογεί, δεν το παραδέχεται πως η Κύπρος δεν θ' αναστηθεί ξανά ακεραιωμένη μέσα στο ρόδινο μακάριο φως κάποιας αυγής.

Αγαπητοί φίλοι!

Την ώρα που αναζητούσα τον Μακάριο στα τυραννισμένα χώματα και στους πονεμένους ανθρώπους του νησιού-σας, ένα κυπριώτικο τραγούδι ανέβαινε κάθε τόσο στα χείλη-μου. Είναι αλήθεια πως το τραγούδι ήταν ερωτικό· μα αν δεν είναι θεϊκός έρωτας αυτό που δένει τον Μακάριο με το λαό-του, δεν ξέρω τί θ' άξιζε να ειπωθεί έρωτας :

*Έθελα χειμωνόνηχτα νά 'τον σκοτεινωμένη,
μα νύχτα λειποφέγγαση, νύχτα με δίχως άστρο,
τζιαι ν' ανεφάνης άξιππα, τζ' ούλα να λαμπροφέ-
ξουν!*

Τζιαι ν' ανεφάνης άξιππα, Μακάριε, τζ' ούλα να λαμπροφέξουν! Ν' ανεφάνης με το κυπαρισσένιο σου παράστημα, ολόρτος, αυστηρός μαζί και χαμογελαστός, ν' αγκαλιάσεις πάλι με το βλέμμα την Κύπρο, την Κύπρο-Σου, και τους ανθρώπους-της, και τότε όλα τα σκοτάδια γύρο-μας θα χάνονταν!

Αλίμονο, στις άπιστες μέρες-μας θάματα δεν γίνονται· για να κρατήσουμε κοντά-μας τον Μακάριο, πρέπει να τον ανασταίνουμε κάθε μέρα στις καρδιές-μας· κάθε μέρα ν' αντιδονεί μέσα-μας ο λόγος-Του και να μας συγκλονίζει : «Γνώριμη είναι η φωνή που ακούτε! Είμαι ο Μακάριος! Δεν είμαι νεκρός, είμαι ζωντανός, και είμαι μαζί-σας!»

ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΘΗ

ΤΟ ΚΑΤΟΣΤΑΡΙΚΟ*

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ὁ Στέργιος στέκεται ἀπάνω ἀπὸ τῆ Γιαννούλα πού σφουγγαρίζει καὶ τὴνὲ καμαρώνει. Οἱ ἄσπρες καὶ παχουλὲς γάμπες τῆς πού προβάλλουνε γυμνὲς κάτω ἀπὸ τὸ κοντὸ μισοφοράκι τῆς, τὰ μεστωμένα καὶ ζουμερὰ βυζιά τῆς, πού οἱ ρῶγες τους ζουγραφίζονται μέσα ἀπὸ τὸ τσίτινο τριανταφυλλὶ πολκάκι τῆς, ἡ κοκκινάδα τοῦ προσώπου τῆς, οἱ θαυμάσιες καμπύλες τοῦ κορμιοῦ τῆς, καθὼς εἶναι σκυμμένη ἀπάνω στὴ βούρτσα, ὅλα αὐτὰ τὸν ἔχουνε ξετρελλάνει τὸ νιό. Μὲ τὰ μάτια του τὴνὲ τρώει. Τ' ἀχειλία του κολλᾶνε ἀπὸ τῆ γλύκα.

— Γιαννούλα, πόσα παιδιὰ ἔχεις; τὴνὲ ρωτᾶει γιὰ νὰ πιάσει κουβέντα μαζί τῆς.

— Τρία, κύριε Στέργιο. Μὰ τί νὰ τὸ κάνεις πού εἶτανε ἄτυχ' ὁ πατέρας τους ἐδῶ κ' ἔξι χρόνια πνίγηκε στὴ μηχανή. Ὅ,τι κάουνε τὰ δυὸ μου χέρια. Στενὰ χρόνια.

Μιλοῦσε χωρὶς νὰ σηκώσει κεφάλι καὶ χωρὶς νὰ παρατήσει τῆ βούρτσα ὁ Στέργιος μαθημένος νὰ θεωρεῖ ὅλες αὐτὲς τὲς γυναῖκες τοῦ δρόμου ξιππάστηκε. «Πολὺ ντροπαλὴ ἢ πολὺ κατεργάρα» ἔβαλε μὲ νοῦ του, καὶ συλλογίστηκε πὼς θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ξοδέψει κάμποσους παράδες ὅσο νὰ τὴνὲ φέρει στὰ νερά του. «Οἱ γυναῖκες εἶναι πονηρές, τίς ξέρω ἐγώ· φρόνιμη ὅσο νὰνοῖξω τὸ πουγγί μου. Μὰ χαλάλι σου Γιαννούλα· τὰξίζεις, βρὲ ψυχὴ μου».

Ἐκεῖνο τὸ πρωὶ δὲ βγῆκε ἀπὸ τὸ σπίτι μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ βλέπει τῆ Γιαννούλα.

Τὸ μεσημέρι ἡ Γιαννούλα ἔπesse νὰ ξεκουραστεῖ. Καλοκαίρι· ὅλο γλύκα ὁ μεσημεριανὸς ὕπνος. Ἐπesse κι ὁ Στέργιος νὰ κοιμη-

θεῖ· πέσανε ὅλοι. Μὰ ὁ Στέργιος ὕπνο δὲν εἶχε. Σηκώνεται ἀλαφρὰ καὶ βγαίνει ἔξω. Βλέπει τῆ Γιαννούλα ξαπλωμένη· κείνη ἀκούει πατήματα, ἀνοίγει τὰ μάτια τῆς καὶ ξεπετάγεται.

— Σὲ ξύπνησα, Γιαννούλα· νὰ μὲ συμπαθᾶς, καημένη. Ἐέρεις ἤρθα νὰ σοῦ πῶ πὼς δὲν πρέπει νὰ πελπίζεσαι... Ποῦ ξέρεις... Βρίσκονται καὶ καλοὶ ἄθρῳποι στὸν κόσμο... Ἐπειτα μιὰ γυναίκα τόσο ὁμορφη, τόσο νέα, ποτὲ δὲν χάνεται... Ναί... δὲ χάνεται.

Σωπαίνει καὶ τὴνὲ γλυκοκοιτάζει χαμογελώντας. Κείνη κοκκινίζει σὰν παπαρούνα· τὰ μάγουλά τῆς φωτιὲς βγάνουνε. Κάτι ὁμίστηκε. Καμιά ἀπόκριση. «Καμώματα», βάζει μὲ τὸ νοῦ του ὁ Στέργιος. Ἡ Γιαννούλα νιώθει πιά τώρα καθαρὰ τὸ σκοπὸ τοῦ Στέργιου.

Νύχτωσε. Ἡ Γιαννούλα ἐτοιμάστηκε νὰ γυρίσει σπίτι τῆς. Κατέβαινε τῆ σκάλα μὲ ἓνα μπόγο ροῦχα στὸ χέρι. Κάτω ἀπὸ τῆ σκάλα εἶτανε μιὰ καμὰρα θεοσκότεινη.

— Φεύγεις, Γιαννούλα; ἀκούγεται μιὰ φωνὴ μέσα στὸ σκοτάδι.

— Μπᾶ· σεῖς ἐδῶ, κύριε Στέργιε· τέτοια ὄρα;

— Σὲ περιμένα. Νὰ πάρε αὐτό.

Καὶ τῆς βάζει στὴ χούφτα ἓνα χαρτονομισμα τρέμοντας ὅλος.

Ἡ Γιαννούλα φοβᾶται κάτι κακό. Κάνει νὰ φύγει μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ ὁ Στέργιος τὴν ἀγκαλιάζει καὶ σκύφτει νὰ τὴνὲ φιλήσει. Κείνη τραβιέται μὲ δύναμη πίσω τρομαγμένη φωνάζοντας.

— Μή· εἶμαι τίμια, κύριε Στέργιο.

Μένει σὰ ζεματισμένους κείνος, κ' ἡ Γιαν-

* Βλ. τίς σελίδες 1324 καὶ 1325.

νούλα βρίσκει καιρὸ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν καμάρια στὸ δρόμο.

Ὁ Στέργιος συλλογιέται. «Εἶδες, τὴν κατεργάρα; νὰ τὴν ἀγκαλιάσω δὲ μ' ἄφησε, μὰ τὰ λεφτά μου τὰ πῆρε. Μωρὲ τί σοῦ εἶναι αὐτὲς οἱ παλιογυναῖκες. Μὰ ποῦ θὰ μοῦ πάει».

Ὁξω τὸ σκοτάδι ἀπλώθηκε. Ἡ Γιαννούλα κουκουλωμένη γιὰ νὰ μὴ διακρίνεται τὸ μούτρο της, λαχανιάζει γιὰ νὰ φτάσει τὸ γληγορότερο στὸ σπίτι της. Φοβᾶται μὴν πέσει ἀπάνω σὲ τίποτις μεθυσμένους, ἔχει ἀκόμα καὶ τὸ φόβο τοῦ Στέργιου καὶ γυρίζει συχνὰ πικνὰ γιὰ νὰ δεῖ μὴν τὴν ἀκολουθεῖ. «Εἶδες ἐκεῖ τὸν παλιάθρωπο. Δὲν τῶκαμα καλά, λέει μὲ τὸ νοῦ της, ἔπρεπε νὰ τοῦ πετάξω στὰ μούτρα τὰ λεφτά του· τώρα τί θὰ λέει ποῦ τὰ κράτησα; Μὰ ἀλήθεια πόσα νὰ εἶναι.»

Σταματάει κάτω ἀπὸ ἕνα φανάρι, κοιτάζει γύρω μὴν τὴν βλέπει κανεὶς καὶ βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη της τὸ χαρτονομίσμα. Εἶναι δεκάριο. Παναγιὰ μου. Ποτὲ δὲν εἶχε δεῖ τόσον παρὰ μαζεμένο. Τώρα πιά θὰ χορτάσει τὸ σπίτι της ἀπὸ πράματα. Στὸ δρόμο ποῦ πηγαίνει συναντάει μιὰ ζητιάνια· βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη της μιὰ δεκάρα καὶ τῆς τὴ δίνει.

— Νά, πάρε καὶ σύ, τῆς λέει.

Φτάνει στὸ σπίτι. Τὰ παιδιὰ τὴν περιμένουν νηστικά· τὸ μικρότερο κλαίει.

— Αἱ, σωπάτε — τοὺς κάνει — τώρα πιά ἔχουμε ἀπ' ὅλα.

Ἦπνος δὲν τὴν κολλάει ὅλη τὴ νύχτα. Κυλιέται στὸ στρώμα σὰ φίδι. Τὰ μάτια της κοκκαλιάζουν ἀνοιχτά. Μιὰ ἰδέα τὴν τρώει. Γιατί νὰ βασανίζεται καὶ νὰ τυραγιέται; Ἄν ἤθελε... Νά ὁ κύριος Στέργιος τὴν περιμένει... Αὐτὸς μπορεῖ νὰ δώσει ὅσα ὅσα πλοῦσιος εἶναι· ἔπειτα ὄξω φτώχεια... Καλὸ φαί, ζεστά, καινούρια ρουχαλάκια... Γίνεται κι αὐτὴ νοικοκυρά... Μὰ ἡ ἀμαρτία... Ἡ ντροπὴ τοῦ κόσμου... Αἱ καὶ τί; τόσες ἄλλες ποῦ τῶκαναν καὶ τὸ κάνουν;... Ὁ Θεὸς συχωράει... Εἶναι καλὸς ὁ Θεός... Δὲ θέλει νὰ βλέπει τὰ πλάσματά του νὰ τυραγιῶνται...

Τὸ καντήλι τσιτσιρίζει. Σηκώνεται. Μιὰ μεγάλη καύτρα ἔχει σχηματιστεῖ. Ξεφτιλίζει τὸ φυτίλι, μὰ χρειάζεται καὶ λάδι, καὶ λάδι δὲν ἔχει. Σὲ λίγο σβῆνει τὸ καντήλι, σκοτάδι

γίνεται. Ἀκουγεται κάπου ἕνας ποντικὸς ποὺ ροκανίζει ἀργὰ τὸ ξύλο. «Καλύτερος, αὐτός, συλλογιέται, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ τρώει καὶ ξύλο». Μὰ τί σκοτάδι, Παναγιὰ μου. Ἀλήθεια, ἀπόψε εἶναι φεγγάρι. Σηκώνεται, ἀνοίγει ἕνα παράθυρο καὶ τὸ καμαράκι φωτίζεται ἀπὸ τὸ φεγγαρίσιο φῶς ποὺ ἀσημώνει τὰ προσωπάκια τῶν παιδιῶν ποὺ κοιμοῦνται.

Ξημερώνει. Ἡ Γιαννούλα γιομίζει τὸ σπίτι της ἀπὸ ψόνια. Ψωνίζει καὶ κρέας. Ἐπειτα κάθονται ὅλοι γύρω στὴ φουφού καὶ καμαρώνουνε τὸ τσουνάλι ποὺ βράζει. Ἐκατὸ φορὲς τὸ ξεσκεπάζουνε καὶ σκύβουνε ὅλοι μὲ περιέργεια τὰ κεφάλια τους νὰ ἰδοῦνε μέσα, ἐνῶ ὁ ἀχνὸς τοὺς λούζει.

Περάσανε μέρες· τὰ λεφτά σωθήκανε. Μὰ ἡ Γιαννούλα ἔχει πάρει πιά τὴν ἀπόφασή της. Πηγαίνει στὸ σπίτι τοῦ Στέργιου τάχατες γιὰ νὰ ζητήσει δουλειά. Ὁ Στέργιος τὴν βλέπει, ἡ φλόγα ξανανάβει, μὰ δὲν ἔχει πιά σὰν πρῶτα κουράγιο. Σὰ νὰ ντρέπεται γι' αὐτὸ ποῦκαμε κείνο τὸ βράδι.

— Γιαννούλα, νὰ μὲ συμπαθῆς· δὲν ἤξερα τί ἔκανα.

Χαμογελᾷ ἡ Γιαννούλα καὶ στυλώνει τὰ μάτια της ἀπάνω του.

— Τίποτις· μὴ πειράζεστε, κύριε Στέργιος, τοῦ λέει πονηρά.

Κείνος ἀνατριχιάζει.

— Λοιπὸ δὲν εἶσαι θυμωμένη μαζί μου;

— Μὰ γιατί; τί μοῦ κάματε;

Σκύφτει καὶ τὴν φιλεῖ· κείνη πάντα χαμογελάει. Τὴν ἀγκαλιάζει λέφτερα καὶ τὴν χορταίνει φιλιὰ.

— Γιαννούλα, ἀπόψε θὰ ρθῶ σπίτι σου· νὰ μὲ περιμένεις, τ' ἀκούς;

— Μὲ τὸ καλὸ νὰ κοιπιάσετε, κύριε Στέργιος.

Ἡ Γιαννούλα φεύγει.

Ἀφοῦ πέτυχε κείνο ποὺ ἤθελε ὁ Στέργιος γίνηκε σκεφτικὸς. Ἡ συγκατάθεση τῆς Γιαννούλας τοῦφερε σὰ μελαγχολία. Εἶταν ἀγαθὸς νέος κ' ἡ καρδιά του εἶτανε πονετικὴ κ' εὐαίσθητη. Μιὰ μεταμέλεια καὶ κάτι σὰν τύψη ἔνωθε στὴν ψυχὴ του γιὰ ὅ,τι ἔκανε. «Μπορεῖ νὰναί τίμα γυναῖκα ποὺ πολεμᾷ μὲ τὸν ἴδρωτά της νὰ βγάλει τὸ ψωμί της· γιατί νὰ γίνω ἐγὼ αἰτία νὰ κυλιστεῖ στὴ λάσπη». Αὐτὰ συλλογιέται μὰ ἔρχονται καὶ στιγμὲς ποὺ ἡ ἀνάμνηση τοῦ καλοφτιασμέ-

νου κορμιοῦ τῆς τοῦ φέρνει γλυκὲς ἀνατριχιλες. Περνᾶνε οἱ ὄρες. Νὰ πάει ἢ νὰ μὴν πάει; Ἐπὶ τέλους παίρνει τὸ καπέλλο του καὶ βγαίνει στὸ δρόμο. «Ἄ δὲν εἶναι μὲ μένα θάναι μὲ κανέναν ἄλλον», σκέφτεται ζητώντας νὰ πάρει κουράγιο καὶ νὰ δικαιολογήσει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του. Μὰ ἀμέσως τοῦ ἐρχεται ἄλλη ἀντίθετη σκέψη στὸ νοῦ· «ἄς τὸ κάνει μὲ ἄλλον. Καθένας ἄς κάνει καλὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ του». Εἶναι πλούσιος ὁ Στέργιος μὰ ἔχι ἀπὸ τοὺς πλούσιους κείνους ποὺ γίνονται ὄργανα ἀτιμίας. Μέσα του διατηρεῖται ἀκέρσιος ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος. Μὰ νὰ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει ἔφτασε μπροστὰ στὸ σπίτι τῆς Γιαννούλας. Δὲ μένει παρὰ νὰ χτυπήσει τὴν πόρτα. Στέκεται καὶ συλλογιέται. Στὴ γωνιά τοῦ δρόμου θαμποφέγγει ἓνα φανάρι. Ἐνας ἐργάτης μὲ τὴν ποδιά διπλωμένη στὴ μέση περνᾷ βιαστικὸς φορτωμένος ψώνια γιὰ τὸ σπίτι του. Κοιτάζει τὸ σπίτι τῆς Γιαννούλας· ἔχει ἓνα παραθύρι στὸ δρόμο καὶ μιὰ πόρτα ποὺ πρέπει νὰ σκύψει κανεὶς γιὰ νὰ μπεῖ. Τὸ ἐσωτερικὸ του εἶναι πολὺ ἄθλιο καὶ σὲ ὅλον τὸ δρόμο δὲ βρίσκεται ἄλλο σπίτι πιδό λίγο περιποιημένο. Στὸ παραθύρι βλέπει φῶς. Ζυγώνει, κοιτάζει ἀπὸ τὴ χαραμάδα, ἀκούει μέσα φωνὲς παιδιῶνε, μὰ πρόσωπα δὲ διακρίνει. Ἀποφασίζει ἐπὶ τέλους νὰ μπεῖ. Ἀνοίγει τὴν πόρτα καὶ βρίσκεται μπροστὰ

σὲ τρία παιδάκια, τὸ πιδό μεγάλο ὡς ὀχτῶ χρονῶ. Ἡ Γιαννούλα δὲν εἶτανε μέσα. Τὰ παιδιὰ φωνάζανε, κλαίγανε, χτυπιόντανε.

— Γιατί μαλλώνετε; ρωτᾷ ὁ Στέργιος πιάνοντας τὸ πιδό μεγάλο ἀπὸ τὸν ὄμο.

— Θέλουνε νὰ μοῦ πάρουνε τὸ ψωμί μου, τοῦ ἀποκρίνεται κείνο μὲ μάτια κλαμένα.

Ἄ Στέργιος στρέφει γύρω τὸ βλέμμα του. Ὅλα δείχνουνε τὴ δυστυχία ποὺ βασιλεύει κεῖ μέσα. Βαρὺς ἀποπνιχτικὸς εἶναι ὁ ἀέρας ποὺ ἀναπνέει. Σὲ τέτοια περικυκλωσιὰ ἀδύνατο νὰ μὴ γιομίσει κανενὸς ἡ ψυχὴ ἀπὸ μελαχολία καὶ ὀχτο.

— Ποῦ εἶναι μικρὲ ἡ μάνα σου; ρωτᾷ ὁ Στέργιος τὸ μικρό.

— Τώρα βγήκε ὄξω, σὲ λίγο θὰ ξαναγυρίσει, ἀποκρίνεται ὁ μικρὸς μασώντας ἡδονικὰ τὸ ψωμί του.

Ἄ Στέργιος βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα κατοστάριχο, τὸ βάζει στὸ χέρι τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ λέει :

— Κοίταξε μὴν τὸ χάσεις κι ἄμα ρεῖ ἡ μητέρα σου νὰ τῆς τὸ δώσεις· τ' ἀκούς;

— Καλὰ, λέει τὸ παιδάκι καὶ τὸν κοιτάζει μὲ ἀπορία, ἐνῶ κείνος ἀνοίγει τὴν πόρτα καὶ γίνεται ἄφαντος.

— Ἄς τὸ κάνει ἄλλος, ἐγὼ δὲν τὸ κάνω, ψιθυρίζει.

Γαλήνη ἀπλώνεται στὴν ψυχὴ του.

ΠΩΛ ΒΑΛΕΡΥ

ΤΟ ΘΑΛΑΣΣΙΝΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙ*

(Le Cimetière Marin)

Μή, φίλα ψυχά, βίον ἀθάνατον σπεῦδε,
τὰν δ' ἔμπρακτον ἀντλεῖ μαχανάν.

(Πίνδαρος. Πυθικά III)

Ἀυτὴ ἡ ἕσση σκεπὴ, ποὺ πάνε περιστέρια,
Ἄναμειψὲς στὰ μνήματα καὶ μέσ' στὰ πεῦκα πάλλει
Ἄ ὀρθὸς ἥλιος μὲ φωτιὰς κοσμεῖ, τὰ μεσημέρια,
Τὴ θάλασσα, τὴ θάλασσα, ποὺ ὄλο ἀρχινᾷ καὶ πάλι!
Τί ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸν θνητό, μετὰ ἀπὸ μιὰ του σκέψη,
Πρὸς τὴ γαλήνη τῶν θεῶν τὸ βλέμμα του νὰ στρέψει!

* Σημ. τ. «Ν. Ε.» Ἡ μετάφραση τοῦ ποιήματος τούτου εἶναι γνωστὸ ὅτι παρουσιάζει σχεδὸν ἀνυπερβλήτες δυσκολίες. Ἡ προσπάθεια ἡμῶς τοῦ κ. Γιάννη-Ἀνδρέα Γ' Βλάχου ἔφτασε σὲ ἀξιόλογο ἀποτέλεσμα, ποὺ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ τὸ ἐκτιμῆσουν οἱ ἀναγνώστες μας.

Τί κόσμημα! Ποιὸς μάστορας, μὲ ἄρτιες ἀστραπές του,
Μύρια διαμάντια δούλεψε ἀφροῦ ἀνεπαισθήτου,
Ποιὰ εἰρήνη λές και πρόβαλε μέσ' τὶς ἀναλαμπές του!
"Ὅταν στήν ἄβυσσο ἀκουμπᾷ ὁ ἥλιος τὴ μορφὴ του
"Ἔργα καθάρια πὸν σκοπὸς αἰώνιος τᾶχει ἐνώσει,
"Ὁ Χρόνος σπινθηροβολᾷ κι' εἶναι τ' "Ὀνειρο γνώση.

Λιτὲ τῆς Ἀθηνᾶς Ναέ, θησαυρὸ τῆς θαλάσσης,
Μάζα γαλήνης κι' ὄρατό, πολύτιμο, σύ, λίγνο,
Συνοφρασμένα ὕδατα, Μάτι πὸν διαφυλάσσεις
Κάτω ἀπὸ πέπλο πύρινο, ἐντός σου, τόσον ὕπνο,
Οἶκημα ὑπόγειο τῆς ψυχῆς βαθύ, ὦ σύ, σιωπὴ μου!
Μὲ κεραμίδια, ὅμως, χρυσά, μυριάδες ἢ σκεπὴ μου!

Χρόνου Ναέ, πὸν στεναγμὸς μόνο ἕνας συνοφίζει,
"Ὡς τὸ σημεῖο αὐτὸ τ' ἀγνό πετῶ και συνηθίζω,
Μέσ' στῆς θαλάσσης τὴ ματιὰ πὸν μὲ περιστοιχίζει
Και ὅμοιο μὲ τὴ οπιονδὴ πὸν στοὺς θεοὺς χαρίζω,
Γαλήνιο σπιθοβόλημα ἔρχεται και σκοροπᾷ
Μιὰ περιφρόνηση τρανὴ πάνω στὰ βύθη αὐτά.

Καθὼς τὴν ἀπουσία του σὲ τέρψη μεταβάλλει,
Καθὼς μετουσιώνεται ὁ ἀπόλαυση τὸ φροῦτο
Στὸ στόμα, ὅπου τὴν παλιὰ μορφὴ του ἀποβάλλει,
Βαθειὰ τοῦ ἀδριο τὸν καπνὸ εἰσπνέω στὸ μέρος τοῦτο·
Κι' ὁ οὐρανός, γιὰ τὴν ψυχὴ πὸν στάχτη ἔχει πειὰ γίνει,
Τὴν ἠχηρὴ ὄχθη ἔμνει, πὸν δὲν ἀλλάζει ἐκείνη.

Ἐραϊε, ἀληθινὸ οὐρανέ, κοίτα με πῶς ἀλλάσσω!
Μετά ἀπὸ τόσην ἔπαυση και τόσην ἀλλοτρία,
Πόσο μεστή ἀπὸ δύναμη, ὠστόσον, — ὀκηρία,
Τὸν ἑαυτὸ μου στὸ λαμπερὸ διάστημα ὑποτάσσω,
Πάνω ἀπ' τὰ σπίτια τῶν νεκρῶν ὁ ἴσκιος μου διαβαίνει
Και σὲ κινήσεις πρόσκαιρες νὰ μπαίνω μὲ μαθαίνει.

Μὲ τὴν ψυχὴ στοῦ ἡλιοστασιοῦ τίς δάδες ἀπλωμένη,
Δικαιοσύνη θαμαστή, ὁ νοῦς μου σὲ ὑπομένει,
Ἦ σὸν πὸν σπάθα ἀηλεῆ τὸ χέρι σου διαθέτει!
Σὲ ἀποδίδω ἀκέραιη στήν πρότερή σου θέση,
Κοιτάξου!... Τέτοιος φωτισμός, ὅμως, προὔποθέτει
Πὸς σὲ σκοτάδι θλιβερό τ' ἄλλο μισὸ ἔχεις θέσει.

Ἦ, δι' ἐμὲ μόνο, μέσα μου, στ' ἄδυνα τοῦ ἐγώ,
Στὴν καρδιὰ δίπλα, στὶς πηγές τοῦ σίχου, στὸ κενὸ
Ἀνάμεσα και στὸ συμβάν τ' ἀπόλυτα ἀγνό,
Τοῦ μέσα μεγαλείου μου προσμένω τὴν ἠχώ,
Πικρὴ και θεοσκοτεινὴ, ἠχηρὴ δεξαμενὴ,
Πὸν στήν ψυχὴ μου θὰ ἠχεῖ, κι' ἀδριο, ἀδειανή!

Ἐέρεις, ἐσὸν πὸν φυλλωσιές ἀπάνω σου ἔχουν γύρει,
Κόλπε πὸν τρῶς τὰ κάγκελλα τ' ἀδύνατα αὐτά,
Καθὼς κλειστὰ τὰ μάτια μου θωροῦν κορφὰ καντά,
Ποιὸ σῶμα πρὸς τὸ τέλος του τὸ ὀκηρὸ μὲ σέρει,
Ποιὸ μέτωπο μὲ γέρνει ἐδῶ, πρὸς τῶν ὀστών τὸ χῶμα;
Μιὰ σπῖθα τοὺς ἀπόντες μου τοὺς συλλογᾶται ἀκόμα.

Κλειστό, σεπτό, καὶ μ' ἄδλη φωτιά πλημμυρισμένο,
Κομμάτι γῆς ποῦ ναι στὸ φῶς δλάκερα δοσμένο,
Τὸ μέρος τοῦτο τ' ἀγαπῶ, στὸν ἥλιο καθὼς γέμει
Πέτρες καὶ δέντρα σκοτεινὰ κ' ἀγνότατο χρυσάφι
Καὶ ὅπου τόσο μάρμαρο σὲ τὸσους τάφους τρέμει
Κοιμᾶται ἢ θάλασσα, σκεπὴ τὴν ἔχουνε οἱ τάφοι!

Σκύλα πιστή, τὰ εἰδῶλα διῶξε μακριὰ ἀπὸ μένα!
"Ὅταν, μονάχος, μειδιῶ, ἴδιος μὲ τὸν ποιμένα,
Βόσκων συνέχεια, ὥρες πολλές, σ' αὐτὸ τὸ κοιμητήριο,
Τῶν τάφων τὸ κατάλευκο ποίμνιο, τὸ μυστήριο,
Διῶξε μακριὰ τὰ φρόνιμα τὰ περιστέρια ποῦ εἶδα,
Τὰ μάτια δρόματα, τ' ἀνήσυχτα ἀγγελουδία!

Ἐδῶ, τὸ μέλλον γίνεται παιδί τῆς ἀπραξίας.
"Ὁ τζιτζικας μὲ τις χορδὲς παίξει τῆς ξηρασίας.
"Ὁ ἀγέρας πήρε κάθε τί ποῦ κήκε κ' εὐρέθη
Κάποιος οὐσίας ἀσθηρῆς κ' ἀγνωστης νᾶνα θρέμμα...
Ἀπέραντη εἶναι ἢ ζωὴ στῆς ἀπουσίας τῆ μέθη,
Εἶν' ἢ πικρία εὐάρεστη καὶ καθαρὸ τὸ πνέμα.

"Ὁμορφα ποῦ ναι οἱ νεκροὶ σὲ τέτοια γῆς θαμμένοι,
Ποῦ τοὺς κρατᾶ σὲ ζεστασιά καὶ λυεῖ τὸ μυστικὸ τους.
"Ὁ ἥλιος πάντα, κεῖ ψηλά, ἀκίνητος θὰ μένει,
Ἄρχων αὐτάρχεις τοῦ φωτὸς καὶ πορθητῆς τοῦ σκότους...
Κάρα τελεία, κορωνίδα, ὦ σὺ, ὁμορφωτάτη,
Εἶμαι ἐγὼ ἢ ἀλλαγὴ, ἐντὸς σου, ἢ κρυφοτάτη.

Δὲν ἔχεις, ἔξω ἀπ' ἐμέ, ἄστρο, κανέναν ἄλλο
Νὰ νέμεται τὸ φόβο αὐτό, ποῦ τὴν ψυχὴ μου δένει
Ἡ ἀτέλεια σου εἶμαι ἢ μικρὴ, διαμάντι, ὦ σὺ, μεγάλο!...
"Ὁμως, βαθεῖα στὴ νύχτα τους, ποῦ ἢ πλάκα τὴ βαραίνει,
Λαὸς ἀόρατος πολὺς, ἀπ' τὰ δέντρα 'πο κάτω,
Στὸ ἰδικό σου, ἀργὰ ἀργά, προσχώρησε δουκάτο.

Μιὰ ἀπουσία πυκνότεατὴ τοὺς ἔχει ἀφομοιώσει,
Τὸ χῶμα τὸ κοκκινωπὸ ρούφηξε τὰ ὀστά τους,
Τὴ δίψα τους τὴν ἔχουνε στ' ἀνηθὴ πειὰ παραδώσει!
Ποῦν' τῶν νεκρῶν ποῦ ξέραμε τὰ λόγια τὰ γνωστά τους;
Ἡ τέχνη ἢ προσωπικὴ; Οἱ ἀτομικὲς ψυχές;
Ἐφαίνει ὁ σκόληκας ἐκεῖ ποῦ δάκρυ ἐκύλαε χτές.

Τῶν κορασίδων οἱ φωνές, σὰν ἄντρας τις ἀρπάζει,
Τὰ δόντια τους, τὰ βλέφαρα ἀπ' τὸ γέλιο μουσκεμένα,
Τὸ στῆθος τους τὸ ποθητὸ ποῦ μὲ τὴ φλόγα παίξει,
Τὰ χεῖλη ποῦ ὑποκύπτουνε καὶ τ' ἄναψε τὸ αἷμα,
Τὰ δῶρα τὰ ὑπέροτατα, τὸ χέρι ποῦ τὰ κρύβει,
"Ὅλα στὸ χῶμα μπαίνονε, στ' ἀνήλεο παιγνίδι!

Ψυχὴ μου σεῖς, ἀχόρταγη, σὲ ποῖο ὄνειρο ἀποβλέπετε
Ποῦ ἢ θάλασσα δὲ θάχει πειὰ τ' ἀπατηλὰ αὐτὰ χρώματα
"Ὅπου τὰ μάτια τῆς σαρκὸς σᾶς δείχνουνε καὶ βλέπετε;
Τί στίχους θ' ἀπαγγέλλουμε σὰν θάμαστε ἀρώματα;
Πορῶδης εἶναι, ἀλλοίμονο!, ἢ ἐδῶ μας παροῦσία,
Σβήνει κ' ὁ πόθος μας γιὰ μιὰν ἀγνήν ἀθανασία!

Ἄθανασία χρυσόμανορη, λειψή παρηγορήτρα
 Ποῦ δαφνοστέφανο φοικτὸ τάξεις, καὶ παριστάνεις
 Τὸ θάνατο σὰ νάτανε τῆς μάνας μας ἢ μήτρα,
 Ὅμορφο βλέμα, ἀληθινά, κάποιος σεπτῆς πλεκτάνης!
 Ποιὸς τ' ἀδειανοῦ κρανίου ποτές, μὲ ἐλαφρὰ καρδιά
 Τὸ αἰώνιο εἶδε μειδίαμα, κι' ὄχι μὲ ἀηδία!

Κεφάλια ἀκατοίκετα, ὦ σεῖς, προπάτορές μας,
 Ποῦ ἀναριθμητες φτυαριές βαθειὰ σὰς ἔχουν θάψει
 Κι' εἰσθε ἢ γῆς, συγγέοντες βήματα καὶ μιλιές μας,
 Τὸ τρωκτικὸ τ' ἀληθινό, ὁ σκόληξ, ἔχει πάψει
 Νᾶναι γιὰ σὰς, ποῦ τόση γῆ σὰς ἔχει πειὰ συνθλίψει.
 Ἀπὸ ζωὴ τρέφεται αὐτό, πῶς νὰ μ' ἐγκαταλείψει;

Ἐρωτα αἰσθάνεται ἄραγε γιὰ μένα, ἢ μήπως μίσος;
 Τὸ δόντι του τὸ μυστικὸ τόσο μὲ ταλανίζει
 Ποῦ ὄλα τὰ ὀνόματα σ' αὐτὸ ταιριάζουν ἴσως.
 Ἄς εἶναι! Βλέπει, ἐπιθυμεῖ, στοχάζεται, ἀγγίζει!
 Τ' ἀρέσει ἢ σάρκα μου, καὶ ὡς τὴν κλίνη μου ἀκόμα,
 Ζῶ σὰ ν' ἀνήκω ἐξ ἅπαντος στὸ ζωντανό του στόμα!

Ζήρωνα! Ζήρωνα ἄσπλαχνε! Ζήρωνα Ἐλεάτη!
 Τὸ βέλος σου τὸ φτερωτὸ μοῦ τρύπησε τὴν πλάτη:
 Κεῖνο ποῦ βουτίζει καὶ πετᾷ, κι' ὅμως, δὲν πετᾷ διόλου!
 Ὁ ἦχος μὲ ἐγέννησε, σαῖτα, μὲ σκοτώνεις!
 Ὁ ἥλιος, ἄχ!... Γιὰ τὴν ψυχὴ ποῖα σκια χελώνης,
 Ὁ Ἀχιλλεὺς ὁ ποδαρκῆς δὲν προχωρᾷ καθόλου!

Ὅχι! Ὅχι!... Σήκω, καὶ στὸ ροῦ μπῆς τῆς διαρκείας ὄλης!
 Σῶμα μου, σπάσε τὴ μορφὴ τοῦτη ποῦ συλλογᾶται!
 Στήθος μου, πῆ τὸν ἄνεμο καθὼς γεννιέται μόλις!
 Μιὰ αἶθρα ποῦ ἀπ' τὴ θάλασσα αἴφνης αναρριχᾶται
 Μοῦ δίνει πίσω τὴν ψυχὴ... ὦ δύναμη ἀλμυρῆ!
 Ἄς τρέξουμε, κι' ἀπ' τὸ νερὸ ἄς βγοῦμε τολμηροί!

Ναι! Θάλασσα μὲ τὰ πολλὰ παραληρήματά σου,
 Πᾶνθηρος ἄπλετη δορά, χλαμύδα ξεσκισμένη
 Ἀπ' τὶς μυριάδες εἶδωλα τοῦ ἡλιοῦ, τὰ ἐνδύματά σου,
 Ἀπόλυτη Ὕδρα, ἀπ' τὴ μαβιά σου σάρκα μεθυσμένη,
 Ποῦ τὴν οὐρά σου ἀκούραστα δαγκώνεις, ἀγριωπή,
 Κι' ἀστράφτεις μ' ἓνα βουητὸ ἴδιο μὲ τὴ σιωπὴ,

Φόσηξε πειά!... Πρέπει κι' ἐμεῖς μέσ' τὴ ζωὴ νὰ μποῦμε!
 Τ' ἀγέρι τὸ ἀπέραντο μοῦ κλείνει τὸ βιβλίο,
 Ὅρμᾶ τὸ κύμα καὶ ἀφρὸ σκορπᾷ ὡς ἐδῶ ποῦ ἔμαι!
 Πετᾶξ' τε, σεῖς, σελίδες μου, γεμάτες μεγαλείο!
 Κόματα, λύσατε μὲ μιὰ χαρούμενη ριπὴ σας
 Τὴν ἥσυχην, ὅπου πανιὰ ἀρμένιζαν, σκεπὴ σας!

Ἀπόδοση ΓΙΑΝΝΗ-ΑΝΔΡΕΑ Γ. ΒΛΑΧΟΥ

ΤΟ ΓΕΡΜΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Εΐχαν ἀποφασίσει νὰ μὴ βγοῦν. Οἱ διακοπές τους τέλειωσαν κ' εἶπαν νὰ μείνουν στὸ ξενοδοχεῖο τὸ τελευταῖο βράδι, νὰ δοῦν ἀπ' τῆ βεράντα τοῦ δωματίου τους τὸ ἠλιόγερμα. Τὸ λιμάνι μὲ τοὺς τουρίστες, μὲ τὰ καράβια ποὺ μπαινόβγαιναν ἀσταμάτητα, οἱ θόρυβοι τῆς πόλης, δὲν τοὺς ἔφταναν. Ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ τζαμπόρτα ἡ βεράντα ἔβγαζε στὴ θάλασσα. Ἡ θάλασσα πλάταινε ἀσυνόρευτη καὶ ἦταν καθαρὴ καὶ γαλάζια. Ἡ αὔρα ἔμπαιζε ἀλμύρα καὶ εὐωδιὰ πελάγου. Εἶχαν κάνει ἔρωτα κ' ἔμειναν ξαπλωμένοι στὸ κρεβάτι. Ἐνοιωθάν ἀνάλαφρα κ' ἦσαν ξεκούραστοι. Ἡ γυναίκα μετατόπισε τὸ κεφάλι τῆς στ' ἀρόστηθο τοῦ ἄντρα.

— Δὲν θέλω νὰ μὲ ξαναρωτήσεις, τοῦ εἶπε μὲ παράπονο. Ποτὲ δὲν σοῦ ἔκρυψα τίποτα...

Ὁ ἄντρας ἀπάντησε ἡρεμὰ :

— Δὲν πρόκειται γιὰ δικό σου μυστικόν.

Ἐγὼ σὲ εἶχα σπρώξει.

— Μὰ δὲν ὑπάρχουν μυστικὰ ἀνάμεσά μας.

— Ξεχνᾷς;

Ἡ γυναίκα ἀναστέναξε.

— Προτιμῶ νὰ μὴν τὸ θυμᾶμαι.

— Ἦταν δικό μου λάθος... Σὲ εἶχα προκαλέσει, σοῦ εἶχα φερθεῖ ἀδίκια.

— Μὴν τὸ σκέπτεσαι πιά, ἔχει περάσει τόσος καιρὸς... Ἐμεῖς ἀγαπιόμαστε, ποτὲ δὲν πάσαμε ν' ἀγαπάει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο κι αὐτὸ μετράει.

— Περισσότερο μετράει ἡ ἀπιστία.

— Ὅταν γίνεται, ἴσως. Ἀλλὰ δὲν ἔχω πᾶει μὲ ἄλλον... Ποτὲ δὲ σκέφτηκα νὰ πάω μὲ ἄλλον ἄντρα, κι αὐτὸ τὸ γνωρίζεις.

— Ἦταν σὰ νὰ εἶχα στείλει.

Ἡ γυναίκα ἀνασηκώθηκε, στηρίχτηκε

στὸν ἀγκωνά τῆς, κοίταξε ἔξω. Τὸ φῶς χρύσισε στὰ μάτια τῆς.

— Εἶναι ὄνειρο... Εἶχες δίκιο ποὺ εἶπες νὰ μείνουμε.

Ἐσκυψε πάνω του καὶ τὸν φίλησε στὸ στόμα. Ὑστερα τὰ μάτια τῆς χαϊδευτικὰ σταθήκαν πάνω στὸ βλέμμα του.

— Μὴν ταλαιπωρεῖς τὴν ψυχὴ σου ἀγάπη μου, εἶπε μὲ τρυφάδα, μὴ χαλᾷς αὐτὴ τὴν ὥρα...

— Κι ὅμως, πῆγες μὲ κεῖνον. Θυμᾶσαι;

— Δὲ θέλω νὰ θυμᾶμαι. Ὅποτε σκέπτομαι τὸν κόσμο ποὺ μᾶς ἔβλεπε, ποὺ σὲ ἄκουγε, ντρέπομαι καὶ λυπᾶμαι.

— Σοῦ εἶχα μιλήσει πρόστυχα... Κάτι χειρότερο, ἀπερίσκεπτα.

— Μὴ μὲ κάνεις νὰ μετανοιώσω ποὺ μείναμε μέσα. Εἶμαι ἐρωτευμένη μαζί σου. Πῶς ἀλλιῶς νὰ στὸ δώσω νὰ τὸ καταλάβεις; Πάντοτε ἡμῶνα ἐρωτευμένη μὲ σένα. Τώρα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, σ' ἀγαπῶ ἀκόμα πιὸ πολὺ.

— Ἐκεῖνο τὸ βλέμμα σου... Πρώτη φορὰ εἶχε γίνει σκοτεινόν. Μὲ κοιτοῦσες μὲ κακία.

— Δὲν ἦταν κακία, ἦταν ἀπόγνωση.

— Καὶ ἡ φωνή σου... Ἦταν βραχνή, ἔτρεμε ἀπὸ θυμό.

— Κ' ἐσὺ εἶχες θυμώσει, ἀγάπη μου, κ' ἦταν ὀλότελα παράλογη ἡ ζήλεια σου. Ἐλεγες πράγματα φοβερά, λέξεις ποὺ πρώτη φορὰ σ' ἄκουγα νὰ ξεστομιζεις κ' ἦταν ὄλες, ἐναντίά μου. Τὸ πιὸ ἀσυγχώρητο εἶναι, ὅτι δὲν πίστευες στὰ ὅσα ἔλεγες.

— Ἐκεῖνη τὴν ὥρα ἔτσι αισθανόμουν. Μὲ εἶχε τυφλώσει, ἴσως, ἡ ὀργὴ μιᾶς παράλογης, ὅπως λές, ζήλειας. Ὑπερασπίστηκες ἓναν ἄλλο κι αὐτὸ μὲ εἶχε πληγώσει.

— Ἦταν ὑπόθεση ἀνθρωπιᾶς. Ἐκεῖνον

δὲν τὸν γνῶριζα, δὲν τὸν εἶχα δεῖ ποτέ, ὅλοι τὸν μάχονταν στὴ δουλειά του κι αὐτός, μόνος του, πάσχιζε πῶς νὰ σωθεῖ. Δὲν ἔπρεπε νὰ ζηλέψεις. Ἐσύ στὸ δικό σου τομέα ἤσουν ἀπὸ τότε ψηλά, ἤσουν ὁ πρῶτος κι οὔτε μποροῦσε νὰ σὲ φτάσει ποτέ.

— Ἦταν ὁ τρόπος πού τὸν υπερασπίστηκες. Δὲν τῶκανες γιὰ κείνον, ἔμοιαζε, ὡς νάθελες νὰ ταπεινώσεις ἐμένα.

— Ἐσένα νὰ ταπεινώσω; Ἐγώ; Πῶς μπόρεσες κ' ἔκανες τέτοια σκέψη γιὰ μένα; γιὰ μᾶς; γιὰ τὴν ἀγάπη μας; Ἐσύ δὲν εἶχες ἀνάγκη, οὔτε στεκόταν σύγκριση μεταξὺ σας. Ἐκείνος ξεκινούσε. Πίστεψα ὅτι κάποιος ἔπρεπε νὰ τὸν βοηθήσει.

— Ὅπως εἶδες δὲν ἐκλέχτηκε. Δὲ θὰ γίνει ποτέ καθηγητής. Τὸν ἄφησαν πίσω ἄλλοι, ἀξιοτέροι του.

Ἡ γυναίκα ἀναστέναξε. Γύρισε τὸ κεφάλι μὲ τὰ κοκκινωπὰ μαλλιά πρὸς τὴν ἀνοιχτὴ τζαμόπορτα τῆς βεράντας.

— Ὁ ἥλιος χαμηλώνει, εἶπε σὲ ψίθυρο. Χάνεται στὴ θάλασσα... χάνεται ἀκόμη μιὰ μέρα ἀπ' τὴ ζωὴ μας, ἀπ' τὴν ἀγάπη μας, ἀπ' τὴν ἐλπίδα...

Ὁ ἄντρας χაῖδεψε τὰ μαλλιά της. Στὰ μάτια της σπίθιζαν πορφυρὲς ἀνταύγειες, ἀπ' τὰ μαλλιά της περνοῦσαν χάλκινες λάμψεις.

Τῆς φίλησε τὰ μάτια, τὸ μέτωπο, τὰ μάγουλα. Τὰ γυμνά της στήθη εἶχαν τὸ χρῶμα τριαντάφυλλου.

— Μ' ἀρέσεις, εἶπε ἡ γυναίκα μὲ φωνὴ πού βάθυνε ἀπότομα. Ἐτσι ἠλιοψημένος, μὲ τὸ κόκκινο τῆς δύσης πάνω σου, εἶσαι θαῦμα, ἀγάπη μου! Εἶσαι ὁ ἄντρας πού κάνει εὐτυχισμένη μιὰ γυναίκα.

Ἄγγιξε μὲ τὰ μισάνοιχτα χεῖλη τ' αὐτί του, τὰ μαλλιά της πέσαν καὶ σκεπάσαν τὸ πρόσωπό του. Πρόσθεσε ψιθυριστά :

— Ἐπειδὴ ξέρεις πῶς νὰ τὴν κάνεις εὐτυχισμένη.

— Κι ὅμως, σοῦ εἶχα φωνάξει μέσα στὴν ταβέρνα, μὲ τόσο κόσμο ὀλόγουρα, μπροστά στους φίλους μας, νὰ πᾶς, νά...

Ἡ γυναίκα πρόφτασε, ἀκούμπησε τὰ δάχτυλά της στὸ στόμα, δὲν ἄφησε τὴ λέξη νὰ βγεῖ.

— Ξέχασέ το, εἶπε κοφτά, σὰ διαταγή.

— Θὰ τὸ ξεχνοῦσα, ἂν δὲν εἶχες δώσει συνέχεια.

— Πόσες φορές πρέπει νὰ σοῦ πῶ, γιὰ νὰ τελειώσουμε πιά, ὅτι δὲν ἔγινε τίποτα; Ὅχι, δὲν ὑπῆρξε συνέχεια...

— Θυμᾶσαι; Ὅσο σοῦ μιλοῦσα μὲ μισοῦσες καὶ σχεδιάζες σιωπηλὰ τὴν ἐκδίκησή σου κ' ἐγώ, τῶβλεπα κ' ἔλεγα μέσα μου, ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσω, ἀλλὰ συνέχιζα...

— Ἐσένα ποτέ δὲ σὲ μίσησα. Ἦμουν λυπημένη γιὰτὶ ξαφνικὰ αἰσθάνθηκα, ὅτι εἶχα ἀποκοπεῖ ἀπὸ σένα, ἐπειδὴ κατάλαβα, ὅτι ἐσύ, ἔφρευγες! Προσπάθησα νὰ σοῦ ἐξηγήσω, νὰ σὲ πλησιάσω. Δὲ μὲ κατάλαβες, συνέχιζες νὰ μιλάς κι ὀλοένα ἔλεγες τὴν ἴδια καταραμένη λέξη.

Ἡ γυναίκα ἀνασηκώθηκε, μὲ τὰ δυὸ χέρια ἀγκάλιασε τὰ γόνατά της.

— Μοῦ κάνει κακὸ πού τὰ θυμᾶμαι... Ἄς σταματήσουμε πιά αὐτὴ τὴ συζήτηση.

— Μὲ εἶχες προκαλέσει.

— Κάνεις τὸ ἴδιο λάθος. Θυμᾶμαι καλὰ τὰ λόγια μου. Θέλησα νὰ σὲ συνεφέρω, καὶ σὲ εἶχα ρωτήσει καὶ γελοῦσα, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ σοῦ ὑποδείξω, πόσο εἶχες παραφερθεῖ. «Μὲ στέλνεις, λοιπόν;» Κ' ἐσύ, ἀγάπη μου, ἀντὶ νὰ γελάσεις, ἀντὶ ν' ἀπλώσεις τὸ χέρι σου καὶ νὰ πιάσεις τὸ δικό μου, ἐξαγριώθηκες περισσότερο καὶ μοῦ πέταξες στὸ πρόσωπο, ὅτι, ναι, νὰ πῆγαίνα μὲ τὸν ἄλλο κι ὅτι δὲν σ' ἐνδιέφερε, οὔτε κ' ἐγώ σου ἔλεγα τίποτα στὴ ζωὴ σου...

Ἡ γυναίκα ἔπιασε τὸ μέτωπό της. Τὸ βλέμμα της χάθηκε ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ παράθυρο στὸν πορφυρὸ οὐρανὸ ποῦχε τὸ ἀπροσδιόριστο χρῶμα ἀνταύγειας ἀπὸ μακρινὴ πυρκαϊά.

Ξανάπε, πολὺ σιγά :

— Πρῶτη φορὰ σ' ἔβλεπα σὲ τέτοια κατάσταση. Πλήρως βιαστικά, μᾶς εἶπες νὰ φύγουμε καὶ βγήκες πρῶτος.

— Δὲ γινόταν ἀλλιῶς, ἦταν ἀδύνατο νὰ μείνουμε. Οἱ ἄνθρωποι μᾶς παρακολουθοῦσαν καὶ μᾶς σχολίαζαν κ' ἐσύ ἔκλαιγες...

— Στὸ γυρισμό, ὅσιν ὥρα ὀδηγοῦσες δὲν ἄνοιξες τὸ στόμα σου.

— Μὲ εἶχες πληγώσει, μὲ εἶχε ἀπογοητεύσει ἡ συνηγορία σου γιὰ τὸν ἄλλο, σκεφτόμουν, ὅτι ποτέ σου δὲ μ' εἶχες ἀγαπήσει μὲ τὸν τρόπο πού ἔδειχνες, ὅτι ὁ δεσμός μας ἦταν συμπτωματικὸς κι ὅτι ἀρκοῦσε ἓνα

τίποτε, γιὰ νὰ γυρίσεις τὴν πλάτη σου καὶ νὰ προχωρήσεις σὲ κάτι καινούργιο.

— Ὅταν μὲ πῆγες σπίτι, προτοῦ ἀνοιξῶ τὴν πόρτα τοῦ αὐτοκινήτου νὰ βγῶ, θυμάσαι; Γύρισα, σὲ κοίταξα, σοῦ εἶπα καληνύχτα. Δὲν κίνησες τὰ μάτια σου νὰ μὲ δεῖς, δὲ μοῦ ἀπάντησες.

— Ἡ πρώτη ὑποψία μοῦρθε τὴν ὥρα ποὺ κατέβηκε νὰ σὲ συνοδεύσει κ' ἔμεινα μὲ τὴ γυναίκα του. Περιμέναμε καὶ βλέπαμε τὸ φῶς ποὺ ἀναβόσβηγε καὶ ἤξερα, ὅτι στεκόσουν στὸ κατώφλι, ἔξω ἀπ' τὸ διαμέρισμά σου καὶ μιλοῦσατε καὶ κάθε φορὰ ποὺ τὸ φῶς ἔσβηνε, ἐκεῖνος πατοῦσε τὸν κεντρικὸ διακόπτη καὶ ξανάναβε. Ἔπειτα, τὸ φῶς δὲν ξανάναψε. Ἡ εἰσοδος καὶ οἱ σκάλες βυθίστηκαν στὸ σκοτάδι... Ἦξερα κείνες τὶς στιγμὲς, ὅτι σὲ φιλοῦσε.

— Μὲ ρώτησες κι ἄλλοτε καὶ σοῦ ἔδωσα τὴν ἴδια ἀπάντηση, ὅτι δὲ μπῆκε μέσα. Περιμέναμε ἔξω ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα νὰ συνέλθω. Ἐκλαιγα πολὺ, τὰ μάτια μου εἶχαν πρηστῆι καὶ δὲν ἤθελα νὰ μὲ δοῦν οἱ δικοὶ μου σὲ τέτοια κατάσταση.

— Κ' ἐγὼ μὲ κόπο συγκρατιόμουν νὰ μὴ ἀνέβω. Ἔπρεπε νὰ εἶχα ἀνέβει.

— Μακάρι νὰ τῆχες κάνει, ἀγάπη μου.

— Γιατὶ μακάρι; Μήπως τὸ ἄλλο πρωί, δὲ σμίξαμε;

— Ἄν εἶχες ἀνέβει, δὲ θὰ περνοῦσα ἀγρυπνη νύχτα. Τὸ εἶπες κ' ἐσύ, ὅταν μὲ εἶδες τὴν ἄλλη μέρα.

— Ὅταν κάποτε ἀνάψε τὸ φῶς καὶ κατέβηκε, μᾶς εἶπε τὰ ἴδια λόγια. Αὐτὰ ποὺ λὲς κ' ἐσύ, τώρα. Ἡ γυναίκα του μὲ παρακολοῦσε φοβισμένη. Εἴμασταν κ' οἱ δυὸ βέβαιοι, ὅτι ὅσην ὥρα ἐκλαιγες σὲ εἶχε ἀγκαλιάσει, σὲ κρατοῦσε πάνω του καὶ σὲ φιλοῦσε κ' ἐσύ δεχόσουν τὰ φιλιὰ του καὶ δὲν τραβήχτηκες. Μέχρι ποὺ τοὺς πῆγα σπίτι τους, δὲν ἀλλάξαμε λέξη. Αὐτός, ἀπόφυγε νὰ μὲ δεῖ στὰ μάτια. Ἀπὸ τότε δὲν τοὺς ξανακαλέσαμε. Καὶ δὲ διαμαρτυρήθηκαν.

Ἡ γυναίκα μίλησε γρήγορα. Ἡ φωνὴ της ἀκούστηκε μέσα στὴν ἡσυχία τοῦ δωματίου οὐδέτερη.

— Ὅχι, δὲν ἔγινε τίποτα ἀπ' αὐτὰ ποὺ λὲς. Μοῦ φέρθηκε ἄφογα. Μάλιστα, μοῦ τόνισε τὸ πόσο πολὺ μ' ἀγαπᾶς καὶ ὅτι αὐτὰ συμβαίνουν σιὰ ζευγάρια.

Ὁ ἄντρας κούνησε τὸ κεφάλι.

— Δὲν σὲ πιστεύω, εἶπε πολὺ σιγά. Δὲν σοῦ μιλάω σὰν ἕνας εἰδικός, σὰν καθηγητής. Ἀλλὰ στοὺς ἀνθρώπους, θέλω νὰ πῶ στὶς σχέσεις μεταξύ τους, ὀρισμένες στιγμὲς, ὅπως στὴν περίπτωση τῆ δικῆ μας, τότε, σ' ἕνα κίνδυνο σὲ ἀπελπισία, οἱ λέξεις παίρνουν τὸ πραγματικὸ τους νόημα, ποὺ ἄλλες φορές μᾶς ἦταν ἀγνωστο, ἔξω ἀπὸ κάθε ὑποψία μας. Νά... μποροῦν, ἄς ποῦμε, νὰ ὑπνωτίσουν τὴ σκέψη. Καμιὰ φορὰ, γίνονται μοίρα... Τότε, ἦταν ἡ λέξη τὴν δὲ θὰ σὲ ἄφηνε νὰ τὴν ξεχάσεις... Μόλις τὴν ξεστόμισα, ἀμέσως αἰσθάνθηκα πόσο ἄσχεφα εἶχα μίλησει. Ἀλλὰ ἦταν ἀργά. Γνώριζα, ὅτι θὰ σκεφτόσουν τὴν ἐκδίκηση.

— Δὲν ἔχεις δίκιο. Ἐγὼ σ' ἀγαποῦσα. Εἰδικὰ ἐκεῖνο τὸν ἄνθρωπο καὶ σὰν ἄντρα τὸν σιχαινόμαστε. Μαζὶ τὰ εἶχαμε κουβεντιάσει καὶ μαζὶ ἀποφασίσαμε νὰ τοὺς βλέπουμε πότε πότε, γιὰ χάρη τῆς φίλης μου. Περισσότερο, ἐπέμεινες ἐσύ.

— Ξέρεις... Ἀκόμα δὲ συχώρεσα τὸν ἑαυτὸ μου. Ἦταν σὰ νὰ τοῦ πρόσφερα τὴ μοναδικὴ δυνατότητα νὰ σὲ πλησιάσει. Ἀθελά μου, σᾶς εἶχα ἐνώσει μὲ μιὰ λέξη ποὺ δὲ μπορούσατε νὰ τὴν ξεχάστε.

— Ἀγάπη μου, ὑπερβάλλεις, εἶπε ἡ γυναίκα μαλακὰ καὶ πέρασε τ' ἀκροδάχτυλά της ἀπ' τὸ μέτωπό του. Πάντα ἦσαν αὐστηρὸς μὲ τὸν ἑαυτὸ σου. Λησμόνησέ τον, αὐτὰ πέρασαν.

Ὁ ἥλιος εἶχε χαθεῖ, οἱ ἀνταύγειες ἀπ' τὸν ὀρίζοντα σβήνονταν, ἡ θάλασσα σκοτεινίαζε. Ἀπ' τὶς γωνιὲς τοῦ δωματίου σηκώνονταν ἀχνὲς σκιὲς καὶ σκεπάζανε τὴν πολυθρόνα, τὶς κλειστὲς βαλίτσες, τὰ λιγιστὰ τους ροῦχα.

Ὁ ἄντρας ἀκίνητος, μὲ τὰ μάτια διάπλατα ἀνοιχτά, στηλωμένα στὸ ταβάνι. Ἡ γυναίκα τοῦ χάιδευε τὸ χέρι στὸ μᾶκρος του.

— Τί σκέπτεσαι τώρα; Καταλαβαίνω, ὅτι σὲ ἀπασχολεῖ κάτι.

— Ἴσως εἶναι ἀνόητο, ἀλλὰ εἶχα τὴν ἐντύπωση, ὅτι πῆγες μαζὶ του.

Ἡ γυναίκα γύρισε μονομιᾶς στὸ πλευρό, χούφτωσε τὸ κεφάλι του. Γύρισε κ' ἐκεῖνος καὶ τὴν ἔσφιξε μὲ δύναμη, κολλήτᾳ στὸ κορμί του. Ἡ γυναίκα ἀναζήτησε τὰ χεῖλιά του, τὸ κορμί της ζεστάθηκε, γίνθηκε μαλακὸ. Τοῦ

προσφέρθηκε σ' ἓνα βαθύ, ἀτέλειωτο στεναγμό. Σμίξανε βίαια, ἐνωμένοι σφιχτά, μὲ τὴν ἀπόγνωση τῆς ἀγριότητος ποῦ κρύβει ἓνας βιασμός, Ἡ γυναίκα ἦταν συνεπαρμένη. Μετά, χαλάρωσαν, γύρισαν ἀνάσκελα ὁ ἓνας στὸ χέρι τοῦ ἄλλου κι ἀπόμειναν ἀκίνητοι, βυθισμένοι στὴ βαθιὰ νάρκη τῆς χορτασμένης σάρκας.

Ὁ ἄντρας συγκατοῦσε τὴν ἀναπνοή του νὰ ἡσυχάσει ἀπ' τὸ ἀγριο λαχάνιασμα. Μέσα του σκεφτόταν γρήγορα ἂν ἔπρεπε νὰ τῆς φωνάζει ὅτι ἦταν ἀπιστή, ὅτι εἶχε μπεῖ στὴν ἀγκαλιά του σὰν ξένη καὶ ἀφέθηκε στὸ δικό της μεθύσι, στὴ δική της ἀνάμνηση, στὸ ξένο βίωμα.

Ἦταν ἀπαράλλαχτα ὅπως τότε, λίγες μέρες μετὰ τὸ ἐπεισόδιο, ὅταν τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ κάνουν ἔρωτα, συνεπαρμένη ἀπὸ ξαφνικὴ ἔξαψη, ὅμοια ὅπως πρὶν λίγο, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ ἦταν ἔξω ἀπ' τὶς δικές της συνήθειες. Ἀπὸ τότε, μαζὶ μὲ τὸ πρῶτο ξαφνιασμα, εἰσχώρησε μέσα του ἡ ὑπόνοια κι ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή, ἡ καρδιά του βάρυε. Τὴν εἶχε φιλήσει καὶ τὸ στόμα του ἦταν πικρὸ κ' οἱ λογισμοὶ του ἦσαν πικροὶ γιὰτὶ μιὰ φωνὴ μέσα του, μιὰ φωνὴ ξένη τὸν περιπίαιζε καὶ τοῦλεγε, ὅτι ἔτσι, μ' ἐκεῖνον τὸν τρόπο τῆς εἶχε κάνει ἔρωτα ὁ ἄλλος καὶ ὅτι τὸ κορμί της εἶχε ἀποζητήσει ἀπὸ μόνου του τὸ τρέμισμα ποῦ τῆς χάρισε ὁ ἄλλος, ἀποζητώντας ἐκεῖνον, τὸν ἄλλο.

Ἐλάχιστες φορές εἶχαν ἐνωθεῖ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Μόνη της ἀποζήτησε τὶς παλιές τους συνήθειες, τὴ μοναδική, τὴ γνώριμη ἰδιαιτέρη γλώσσα ποῦ μιλοῦσαν τὰ δικά τους κορμιά. Ἀργότερα, ὅσες φορές σπρωγμένος ἀπὸ κρυμμένη ὑποψία εἶχε προσπαθήσει νὰ τὴν πάρει, «ὅπως ἐκεῖνος», ἡ γυναίκα ἀντιδροῦσε ἐνοχλημένη.

Τώρα τὴν ἐνοιοθε ποῦ ἀνάπνεε σιγά, τόσο σιγά, ὥστε ἔβαλε προσπάθεια νὰ τὴν ἀκούσει.

— Ἐτρεμες, τῆς εἶπε κι ἡ φωνὴ του βγῆκε σχισμένη.

Τοῦ ἀπάντησε σιγανά, γλυκά, ὅτι ὁ ἔρωτάς τους ἦταν ἓνα ὄνειρο, ὅπως τὴν κάθε φορά.

— Κι ὅμως, συνέχισε καὶ μέσα του, φούντωσε ξαφνικὸς σαρκασμὸς ποῦνιωθε, ὅτι δὲν ἦταν γιὰ κείνη, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του,

«ἀπόψε δὲν ἦταν ὅπως τὶς ἄλλες φορές».

Ἀπότομα ἡ γυναίκα τραβήχτηκε μακριὰ του, πῆρε μονομιᾶς ζωά, σκεπάστηκε μὲ τὸ σεντόνι ὡς τὸ κεφάλι. Ὁ ἄντρας μάντεψε τὰ δάκρυά της ποῦ τρεχαν λευτερωμένα, εἶδε τὴ σύσπαση τῆς ἀναπνοῆς της, ἄκουσε τὸ λυγμὸ της ποῦ θύμιζε παιδικὸ παράπονο, ποῦ ἦταν ἀντίλαλος καὶ μνήμη ἀπὸ μιὰ ξεχασμένη ἐποχὴ. Θέλησε νὰ πέσει ἀπάνω της, νὰ τὴν ἀγκαλιάσει, νὰ σφίξει, νὰ κρατηθεῖ μὲ δύναμη κεῖνο τὸ λεπτὸ κορμὶ ποῦ σπαρταροῦσε. Κρατήθηκε ὅμως, ρώτησε μὲ φωνὴ ἄτονη:

— Κλαῖς;

Δὲν τοῦ ἀπάντησε. Κούνησε πολλὲς φορές τὸ κεφάλι της ποῦ ἦταν σκεπασμένο μὲ τὸ σεντόνι. Ὁ ἄντρας σηκώθηκε ἀπ' τὸ κρεβάτι, προχώρησε στὴ βεράντα, στάθηκε ὀρθὸς στὸ φωτεινὸ ἀνοιγμα.

Ἄκουσε ποῦ τὸν καλοῦσε μὲ σιγανὴ φωνή, παρακαλεστά, ἄψυχα, ὅπως ἓνα παιδί ποῦ φοβάται.

— Θαρθεῖς;

Ἐκεῖνος στράφηκε. Πλησίασε στὸ κρεβάτι, ἔγυρε στὸ ἀκίνητο, τ' ἀγαπημένο κορμὶ ποῦ διαγραφόταν κάτω ἀπ' τὸ σεντόνι. Στάθηκε ἀσάλευτος στὰ ὄρια μιᾶς ἐπικίνδυνης σιωπῆς. Ἐκείνη κατέβασε τὸ σεντόνι, τὸ κράτησε στὸ λαιμὸ της. Τὸν κοίταζε ὀλόσινα στὰ μάτια.

— Δὲ μ' ἀγαπᾶς, τοῦπε μὲ θλίψη.

Τῆς ἀποκρίθηκε κι ὁ λαιμὸς του ἦταν στεγνός, ἡ φωνὴ του βγῆκε ξερὴ.

— Αὐτὸ δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἀγάπη.

Ἀπλωσε τὰ μπράτσα της ποῦ ἦταν μαλακὰ καὶ ζεστά καὶ τὸν τράβηξε μὲ τρυφεράδα ἀπάνω της κ' ἐκεῖνος ἔγυρε καὶ στάθηκε ἀκίνητος πάνω της καὶ τὸ σεντόνι χώριζε τὰ γυμνά τους κορμιά. Ἡ φωνὴ τῆς γυναίκας ἔφτασε ἀπὸ τὸ μακρὸς μιᾶς λησμονιάς.

— Δὲ μ' ἀγαπᾶς πιά... Ἴσως, ποτε δὲ μ' ἀγάπησες. Πῶς μπόρεσες καὶ μοῦ μίλησες τόσο ὡμά; Δὲν εἶχες σκεφετὶ πόσο ἐπικίνδυνο ἦταν; Μὲ τὰ ἴδια σου τὰ χέρια μὲ ξεγύμνωσες μπροστὰ σ' αὐτόν, τὸν ξένο, κ' ἐκεῖνον τὸν ἔσπραξες κοντὰ μου γυμνὸ. Γιατί, ἀγάπη μου, περιφρόνησες τὴν περηφάνιά μου; Ξέρεις, ὅτι μποροῦσα νὰ σὲ μισήσω;

— Ὅποτε... θέλεις νὰ πεῖς, εἶναι ἀλήθεια;

— "Οχι... Σοῦ μιλάω σάν μιὰ ὄριμη γυναίκα πού ἔχει τὴ συνείδησή της ἡσυχῆ, ἐπειδὴ πάντα ἦταν σωστὴ μαζί σου. Ἐσύ, δὲ φέρθηκες σωστά.

Μὲ μιὰ κίνηση πέταξε τὸ σεντόνι πού τοὺς χώριζε, ξέφυγε ἀπ' τὴν ἀγκυλωμένη ἀγκάλη του, πήδηξε ἔξω ἀπ' τὸ κρεβάτι καὶ σβέλτη, μὲ δυὸ βήματα, μπῆκε στὸ μπάνιο κι ἀναψε τὸ φῶς.

Τὴν ἄκουσε πού ἀνοιξε τὸ ντούς, κ' ὕστερα κελαρυστὴ ἢ φωνὴ της, δροσερὴ, κοριτσιίστικη, ἀνάμεσα στὸ νερὸ πού κυλοῦσε, τοῦ φώναξε πρόσχαρα :

— Ἐτοιμάσου νὰ κατέβουμε στὸ λιμάνι. Ἀπόψε, θέλω νὰ χορέψουμε.

Πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅ,τι ἦταν τὸ συνηθειὸ της, βγήκε ἀπ' τὸ μπάνιο τυλιγμένη στὴν ἄσπρη πετσέτα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ξενοδοχείου πού ἦταν σὲ γαλάζιο χρῶμα.

— Ἐχει ζεστὸ νερὸ, τοῦ εἶπε καὶ τοῦδωσε πειραχτὸ φιλὸ στὸ στόμα. Τὰ χεῖλη της ἦταν βρεγμένα καὶ δροσερά.

Ἐκεῖνος τράβηξε τὶς κουρτίνες, ἀναψε τὸ φῶς. Ἡ γυναίκα κάθησε στὸ μικρὸ σκαμνὶ τῆς τουαλέτας μπροστὰ στὸ μεγάλο καθρέφτη κ' ἐξέταζε τὸ πρόσωπό της.

Τὴν παρατηροῦσε καὶ ἡ καρδιά του φύσκωνε καὶ τὸ μυαλό του γιόμιζε θολούρα. Ἐβαλε προσπάθεια νὰ τῆς μιλήσει καὶ σύγκαιρα διαπίστωνε πόσο ἀδέξια φερνόταν.

— Νόμιζα, ὅτι ἤθελες νὰ μείνουμε μόνοι, νὰ μὴ βγοῦμε, ἔτσι εἶχες πεῖ, ἄκουσε τὴν ζύλινη φωνή του.

Στράφηκε ὀλόσωμη σ' αὐτόν. Τὰ μάτια της ἦταν γελαστά, ἦταν φωτεινὰ ἀπ' τὴν κρυφὴ λάμψη ἐσωτερικοῦ θριάμβου.

— Γιατί, ἀγάπη μου; Δὲ θᾶχε πιά νόημα... Ὁ ἥλιος, ἔδυσε.

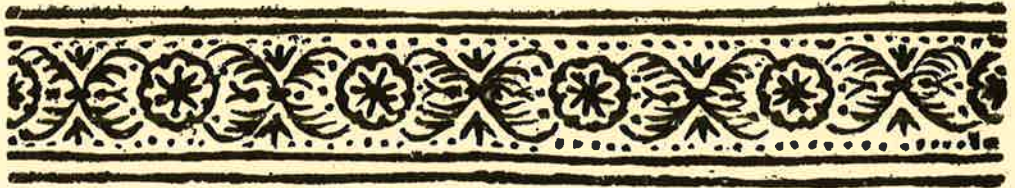
ΕΡΗΜΑ ΒΟΥΝΑ

Θ' ἀκούσεις ἂν φωνάξω;
Θὰ φτιάξω χίλιες σάλπιγγες.
Θ' ἀκούσεις ἂν φωνάξω, Θεέ μου;

Ἡ βροχὴ μὲ ἀγκάλιασε χτές.
Φίλησε τὸ δέρμα μου,
ἔγρανε τὸ περιβλημά μου.
Καὶ ὅταν σταμάτησε
δάκρυσα.

Τὰ καλοκαίρια, τὰ βράχια
τῶν ψηλῶν βουνῶν,
καῖνε σὰ νὰ καίγονται.
Ἐκεῖ ψηλὰ σάν ἄγρια ἀρπακτικὰ πουλιὰ
τὰ ὄνειρά μου πετᾶνε,
γεμάτα θάνατο καὶ πείνα.

ΡΩΞΑΝΗ ΠΑΥΛΕΑ

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗ

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ὁ μακαρίτης Ὀρλάνδος μου εἶχε πεί πῶς ὁ Μυστράς ἦταν τὸ «βυζαντινὸν του φέουδον». Ἔτσι, ἐπιμελητῆς ἀρχαιοτήτων τῆς νεκρῆς πολιτείας, περιώρισα τίς βλέψεις μου γιὰ ἐπιστημονικὴ ἐνασχόληση μὲ τὰ μνημεῖα τῆς καὶ στράφηκα πρὸς τὴ Μάνη. Ἐκεῖ ὁ Ὀρλάνδος φαίνεται πῶς δὲν εἶχε πάει. Καθὼς τοὺς ἐπιμελητὲς τότε δὲν καταπίεζε τὸ βάρος τῆς παρακολούθησως τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν σὲ τόπους τῆς περιφέρειας τῶν ποὺ παρουσιάζουν ἀρχαιολογικὸ ἐνδιαφέρον, ἔμενεν ἀρκετὸς χρόνος γιὰ ἔρευνα. Ἐοδεύοντας ἀπὸ τὸ ὑστέρημά μου κατέβαινα συχνὰ στὴ Μάνη ἀπὸ τὸ 1955 σχεδὸν κάθε καλοκαίρι, ὅσο ἐπέτρεπαν οἱ ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες στὸ Μυστρά, μὲ σκοπὸ τὴν ἐπισήμανση καὶ καταγραφή βυζαντινῶν ναῶν ἢ τὴν ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν. Τὸ 1958 εἶχα βρεῖ μιὰ βασιλικὴ στὰ Ἄλυκα καὶ δυὸ στὴν Κυπάρισσο.

Ἀνέσκαψα μέρος τῶν. Τὰ Ἄλυκα τότε δὲν εἶχαν ἐφημέριο καὶ τὸ σπιτάκι τὸ προωρισμένο γι' αὐτόν, πλάι στὸν ἐνοριακὸ ναὸ, ἦταν ἀκατοίκητο. Ἔτσι ὁ πρόεδρος τῆς Κοινοτήτας μου συνέστησε νὰ μείνω ἐκεῖ, ἀφοῦ τὸ ἐξώπλισε μὲ ἓνα σιδερένιο κρεβάτι μὲ τάβλες. Σὲ ἀπόσταση περίπου 200 μέτρων βρισκόταν τὸ σπίτι τοῦ ἀγροφύλακα. Πῶ κοντὰ δὲν ἔμενεν ἄλλος. Ἐτρωγα στὸ καφενεῖο τοῦ προέδρου, ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ προμηθεύει φαγητὸ ἀπὸ τὸ σπιτικὸ του. Στὸ καφενεῖο μαζεύονταν οἱ γέροι, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει στὸ χωριό. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς διηγόταν πῶς σκότωσε στὴν αὐλὴ του ἓνα φίδαρο τόσο δά μακρὸ.

Τὸ σανιδένιο πάτωμα τοῦ δωματίου μου ἦταν σαθρὸ καὶ εἶχε μεγάλες τρύπες. Κάτω ὑπῆρχεν, ὑπόγειο ποῦ δὲν ἤξερα τί εἶδος ζωντανὰ διαβιοῦσαν σ' αὐτό. Τὸ πρῶτο βρά-

δυ, καθὼς πῆγα νὰ γυρίσω στὸ κρεβάτι, ἔπεσαν οἱ τάβλες καὶ βρέθηκα στὸ τρύπιο πάτωμα. Σηκώθηκα, τοποθέτησα πάλι τὰ σανίδια, ἀλλὰ διαπίστωσα πῶς μὲλις μποροῦσαν νὰ σταθοῦν στὰ σίδερα τοῦ κρεβατιοῦ. Ἦταν κοντὰ καὶ θὰ ξανάπεφταν. Τί ἔπρεπε νὰ κάνω; Καθὼς στριφογύριζα τὸ βλέμμα μου στὸ δωμάτιο, παρατήρησα πῶς τὰ παράθυρα εἶχαν δίφυλλα ξύλινα παραθυρόφυλλα. Ἐβγαλα ἓνα, τῆβαλα πρὸς τὸ μέρος τοῦ προσκεφάλου κάτω ἀπὸ τίς τάβλες, ποῦ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στερεώθηκαν, καὶ μπόρεσα νὰ κοιμηθῶ ἤσυχος. Τὸ σπιτάκι εἶχε στὴν αὐλὴ στέρνα. Σηκωνόμουν τὸ πρῶτ' μὲ τὸ γλυκοχάραμα, ἀντλοῦσα δροσερὸ νερό, πλυνόμουν καὶ ἔφευγα γιὰ τὴν δουλειά μου.

Ἡ ἀνασκαφὴ πῆγε καλά, βρῆκα βασιλικὲς τοῦ 5ου, 6ου καὶ 7ου-8ου αἰῶνα, ὅπως μαρτυροῦσαν τὰ γλυπτά τους. Ἐπεφτε ἡ θεωρία, ἢ στηριγμένη σὲ χωριὸ τοῦ Πορφυρογενήτου, πῶς ἡ Μάνη ἀσπάστηκε τὸ Χριστιανισμὸ στὰ χρόνια Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα. Τὰ χρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦταν λίγα καὶ δὲν μπόρεσα νὰ μεταφέρω τὰ μαρμάρια εὐρήματα. Ζήτησα εἰδικὴ πίστωση ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο, συνεννοήθηκα μὲ τὸν πρόεδρο τῆς Κοινοτήτας, στὴν ὁποία ὑπαγόταν ἡ Κυπάρισσος, νὰ μοῦ βρεῖ ἐργάτες γιὰ τὴ μεταφορὰ καὶ κατέβηκα νὰ ἐπιβλέψω τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐργασίας. Συνάντησα τὸν πρόεδρο μὲ ἐργάτες νὰ ἐπισκευάζουν ἓνα κοινοτικὸ πηγάδι. Μοῦ εἶπε πῶς ἡ ἐργασία ποῦ ἔκαναν ἦταν πολὺ ἐπίγαινα καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν γλυπτῶν. Βρῆκα ἐργάτες ἀπὸ ἄλλο χωριὸ καὶ ἔστειλα ἓνα στὸ Γερολιμένα νὰ εἰδοποιήσει τὸν ἰδιοκτῆ βενζινὸβαρκαρὸς νάρθει γιὰ νὰ φορτώσουμε τὰ μάρμαρα. Ἡ διαδρο-

μη τῆς βενζίνας ἦταν ὀλιγόλεπτη.

Περίμενα ὥρες κι ἀφοῦ δὲν ἐρχόταν πῆγα ὁ ἴδιος στὸ Γερολιμένα. Ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶχα στείλει μὲ γέλασε. Ἐνας ἄλλος ἐργάτης μου ἐκμυστηρεύτηκε πὼς οἱ Ἀλυκιῶτες τοῦ Πειραιᾶ εἰδοποίησαν ὅσους μένουν στὸ χωριὸ νὰ μὴν ἐπιτρέψουν τὴ μεταφορὰ τῶν εὐρημάτων, γιὰ νὰ ἐπισκέπτονται τὸν τόπο ξένοι καὶ νὰ τὰ βλέπουν. Ἀνέφερα τὸ ζήτημα στὸ Σταθμὸ Χωροφυλακῆς Γερολιμένα, στὴν Ὑποδιοίκηση Ἀρεοπέλειως, στὴ Διοίκηση Γυθείου. Ζήτησα τὴ βοήθεια καὶ ἐπέμβαση τῶν. Μοῦ ἀπάντησαν πὼς δὲν ἔχουν ἀρμοδιότητα νὰ μὲ βοηθήσουν. Ἀνέφερα τὴν ὑπόθεση στὸ Ὑπουργεῖο ζητώντας ὁδηγίες καὶ τὰ γλυπτὰ μένουν ἀπὸ τότε ἐπὶ τόπου, ἐκθετα στὶς καιρικὲς μεταβολὲς καὶ στὶς διαθέσεις τῶν τυχόν ἐπισκεπτῶν.

Μιά ἄλλη φορὰ σχεδιάζαμε μὲ ἀρχιτέκτονα τὰ γλυπτὰ ποῦ σώζονται στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τῆς Μπάμπακα. Ἀρκετὰ εἶχαν τοποθετηθεῖ σὲ μεταγενέστερα χρόνια ἀνάποδα σὰν πλάκες δαπέδου τοῦ ναοῦ. Τὰ γυρίζαμε γιὰ φωτογράφιση καὶ μέτρηση. Ἐνῶ κάναμε αὐτὴ τὴ δουλειά, μπῆκε κάποιος ντόπιος στὴν ἐκκλησία. Δὲν μᾶς εἶπε τίποτε, ἔφυγε. Ὑστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα βλέπω δυὸ-τρεῖς χωροφύλακες μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι ἰδρωκοπώντας ν' ἀνηφορίζουν τρεχάτοι πρὸς τὴν ἐκκλησία. Ὁ ἐνομοτάρχης μὲ γνώριζε. Μόλις μὲ εἶδε, ἔβαλε τὰ γέλια, λέγοντας «ἐσὺ λοιπὸν εἶσαι ποῦ καθὼς μᾶς εἰδοποίησαν τηλεφωνικῶς βγάξεις καὶ παίρνεις τὰ μάρμαρα τοῦ ναοῦ;»

Σταμάτησαν λίγο οἱ ἄνθρωποι; πῆραν ἀνάσα, μᾶς χαιρέτησαν κι ἔφυγαν.

Ἄλλοτε πῆγα μὲ ἀρχιτέκτονα νὰ σχεδιάσουμε τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικήτα στὸ νεκροταφεῖο τῆς Κηπούλας. Οἱ ντόπιοι μὲ ταλαιπώρησαν ὥρα, χωρὶς τελικὰ νὰ μοῦ δώσουν τὸ κλειδί. Γι' αὐτὸ καὶ δημοσίευσά τοιχογραφίες τοῦ μνημείου χωρὶς ἀρχιτεκτονικὸ σχέδιο.

Τὸ 1964 εἶχα ἐπισημάνει ἄλλη παλαιохριστιανικὴ βασιλικὴ στὸ Τηγάνι τῆς Μάνης. Μοῦ χορήγησαν πίστωση γιὰ ἀνάσκαψη καὶ πῆγα νὰ βρῶ ἐργάτες. Ἐμείνα προσωρινὰ στὸ Σταθμὸ Χωροφυλακῆς, ποῦ στεγαζόταν στὴ Μίνα, σ' ἓνα σπιτάκι πλαίϊ στὸν κεντρικὸ ἀμαξιτὸ δρόμο. Τὸ μεσημέρι, κα-

θὼς ξεκουραζόμουν σ' ἓνα ράντζο — κουβαλοῦσα πιὰ μαζί μου κρεβάτι — κι εἶχα τὴ βαλίτσα μου χάμω, ἀνάμεσα στὰ πόδια του, εἶδα νὰ ξεπροβάλλει κάτω ἀπὸ τὴ βαλίτσα μιὰ οὐρά. Κατάλαβα πὼς ἦταν φίδι καὶ χωρὶς ἀναβολὴ ἄρχισα νὰ τρίβω στὸ τσιμεντένιο δάπεδο πιέζοντας ὅσο μπορούσα τὴ βαλίτσα. Ἦταν πραγματικὰ φίδι καὶ μὲ τὸ τρίψιμο σκοτώθηκε. Οἱ χωροφύλακες φοβήθηκαν κι ἔβαλαν στὰ παράθυρα τοῦ σταθμοῦ λεπτὸ σύρμα. Ἐργάτες βρῆκα γιὰ τὴν ἀνάσκαψη. Πὼς θὰ μεταφέρονταν ὅμως στὸ Τηγάνι ἀπὸ τὴ θάλασσα; Ἐπρεπε νὰ βρῶ καὶ μεταφορικὸ μέσο. Στὸ Μέζαπο, τὸ κοντινότερο παραθαλάσσιο χωριὸ, δὲν ὑπῆρχε τότε βάρκα τῆς προκοπῆς. Μιά καινούργια πολὺ μικρὴ καὶ μιὰ μεγαλύτερη σάπια. Βρῆκα καίτι ἀπὸ τὸν Πύργο Διροῦ.

Μᾶς πῆγε μιὰ, δυὸ φορές. Νόμισα πὼς τὸ πρόβλημά μου λύθηκε. Τὴν τρίτη μέρα ὁ καραβοκύρης δήλωσε πὼς δὲν θὰ μᾶς ξαναπάει. Θὰ φύγει, γιατί δὲν μπορεῖ, ντόπιος αὐτός, νὰ ἔλθει σὲ ρῆξη μὲ τοὺς Μεζαπιτες ποῦ εἶχαν βάρκα. Στὴν οὐσία αὐτοὶ τὸν ἔπεισαν νὰ φύγει. Ἔτσι ἀναγκάστηκα μένοντας στὸ Μέζαπο νὰ πηγαίνω στὸ Τηγάνι ἀπὸ τὴ στεριά μὲ τὰ πόδια σὲ κακοτράχαλο δρόμο περίπου μιάμισης ὥρας. Κοιμόμουν σ' ἓνα σπιτί ἀκατοίκητο μὲ πέτρινη ἐξωτερικὴ σκάλα στὸν κεντρικὸ δρόμο ποῦ κατηφορίζει πρὸς τὴν Κουρκού, τὴν ἀποβάθρα τοῦ Μέζαπου. Γιὰ νὰ πάω στὸ δωμάτιό μου πατοῦσα στὰ μεσοδόκια ἐνὸς ἄλλου, ποῦ δὲν εἶχε σανίδες στὸ πάτωμα. Λίγη ξεκούραση εὔρισκα κοντὰ στὴν καλότατη οἰκογένεια τοῦ μακαρίτη Παναγιώτη Σάσαρη. Γι' αὐτὴν ἔχει δημοσιεύσει στὸ «Βῆμα» τῆς Ἀθήνας ἐγκωμιαστικὸ χρονογράφημα ὁ Παλαιολόγος ἡ ὁ Βενέζης, δὲ θυμᾶμαι καλά. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ προμηθεύουν στὸ μαγαζί τους ἀπὸ τὸ δικό τους φαγητό. Ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες τῆς ἀνάσκαψης ἦταν κι ἓνας λιμενεργάτης τοῦ Πειραιᾶ, ποῦ ἔκανε τίς διακοπές του στὸ Μέζαπο. Κάπνιζε συνεχῶς, δὲ δούλευε καὶ παρακινούσε καὶ τοὺς ἄλλους ἐργάτες νὰ μὴ δουλεύουν. Τὸν πλήρωσα λέγοντάς του πὼς δὲν ἔχει ἄλλη δουλειά, γιατί τὰ χρήματα τελειώνουν. Τὴν ἄλλη μέρα, ὅταν μετὰ τὴν ἐργασία πῆγα στὸ δωμάτιό μου, χαλοῦσε τὸν κόσμο

φρονάζοντας ἀπὸ μακριὰ πὼς πρέπει ν' ἀδειάσω τὸ δωμάτιο καὶ νὰ παραδώσω τὸ κλειδί, γιατί θὰ ἔλθουν οἱ ἰδιοκτῆτες τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Εὐτυχῶς τὰ χρήματα τῆς ἀνασκαφῆς πραγματικά τέλειωναν καὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἡ ἐργασία σταμάτησε. Μὰ ἦταν τόση ἡ κόπωση καὶ ἡ ἀπογοήτευσή μου, ὥστε χρειάστηκε νὰ περάσουν 13 ὀλόκληρα χρόνια γιὰ νὰ ξεχάσω τίς ταλαιπωρίες

καὶ ν' ἀποφασίσω τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς. Παρόμοιες δυσκολίες δὲν ἔλειψαν καὶ ἀργότερα. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως ἦταν ἰκανοποιητικά. Βρέθηκαν μέσα κι ἔξω ἀπὸ μιὰ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ πολλοὶ χριστιανικοὶ τάφοι τοῦ 5ου-6ου αἰώνα μὲ σημαντικὰ «κτερίσματα», ποὺ κανεὶς δὲν τὰ περίμενε σ' αὐτὸ τὸν τραχύτατο τόπο.

Η Θ Ο Π Ο Ι Ο Σ

Γιὰ τὸν ΑΛΕΞΗ ΜΙΝΩΤΗ

*Μᾶς χαρίζει τὰ πάντα, καὶ μόνο γι' αὐτὸν
δὲ μένει τίποτα. Φλόγα ποὺ καίει τὴν ἴδια του τὴ σάρκα,
αὐτοπυρπολημένος, ξοδεύεται πάνω στὴ σκιερὴ
ζωοποιώντας λέξεις ποὺ τότε μόνο γίνοντ' ἐνθερμες
καὶ λειτουργοῦν, ὅταν αὐτὸς τοὺς δώσει τὴ φωνὴ τους.
Ἀπὸ τὸ πάθος του τροφοδοτεῖται μιὰ συγκίνηση
ποὺ πάνω στ' ἀκροατήριό του, ὡς φοικίαση, πλανᾶται.
Γιὰ νὰ διαλυθεῖ στὸ ὕστερο, φειδωλεμένο, χειροκρότημα.
Μετά, ἀπομένει ἡ στάχτη τῆς ἀνάμνησης. Καὶ ὅταν
ἐρθεῖ ἡ ὥρα τοῦ τελικοῦ λογαριασμοῦ, ἡ κομιδῆ,
ἀπ' τὸ πυρπολικὸ τῆς ἐπαρσῆς του μένει μόνο
ἡ ἄδεια μιᾶς σπαταλημένης δωρεᾶς σφραγίδα.*

*Ἔχετε πάει, ἀγαπητοὶ μου φίλοι, στὸ Μουσεῖο
ἐκεῖνο τοῦ Θεάτρου, σὲ ὑπόγειο ταπεινό; Ἔχετε δεῖ
τί ἀπομένει ἀπὸ ἓναν ἠθοποιό; Ἐνα-δύο ροῦχα,
κάτι χειρόγραφα, κίτρινα ἀποκόμματα
καὶ μερικὲς στυνγνὲς φωτογραφίες. Γιὰ τοὺς καλύτερους,
ἢ, τελοσπάντων τοὺς πιὸ τυχεροὺς : ὀλίγα μέτρα φίλμ.
Αὐτὰ τὰ ἀποκαΐδια εἶναι, ποὺ ἔχουν οἱ νεώτερες γενιὲς
στὴ διάθεσή τους, γιὰ νὰ ἀναπαραστήσουν τὴ φωτιά.
Κι' ὅσο μορεῖς ἀπὸ μισοκαμένο κούτσουρο
νὰ ξαναπλάσεις μὲς στὴν ὄραση τὴ φλόγα,
ἄλλο, φοβᾶμαι, τόσο σοῦ εἶναι δυνατόν
ἀπ' αὐτὲς τίς φλοῦδες νὰ ξαναδώσεις τὴ ζωὴ
ποὺ σφύζει μέσα στὴν παράσταση. Μιὰ παρουσία
κορμώδη, ἓνα ρίγος βιοτικό, μιὰ ἐκκένωση ἀστραπῆς.
Χαμένος κόπος ἢ προσπάθεια ἀναζωπύρωσης
ὅταν τὸ ἔνθεο φῶς ἔχει περάσει.*

*Ὅμως αὐτός,
ποὺ χτίζει τὴ χαρὰ μας πάνω στὴν κούφια ἀμμο
τῆς ἀνάμνησης, γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔτσι κι ἀλλιῶς σπαταλημένη,
θὰ συνεχίσει ὡς τὸ τέλος νὰ ἀναλώνεται
γιὰ μιὰν ἐντέλεια ποὺ τὴν ξέρει τόσο εὐθραυστη,
σὰν μιὰ γραφὴ στὸν οὐρανὸ ποὺ κάνει
τὸ πυροτέχνημα ποὺ ἔσβησε κίβλας, μόλις τῶδες.
Κι αὐτό, τοῦ φτάνει.*

Θ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ALBERTO MORAVIA

Τ Ο Ο Ρ Γ Ι Ο

Δ Ι Η Γ Η Μ Α

Νά 'μαι, όπως συνήθως, με τὸ μέτωπο ἀκουμπισμένο στὸ τζάμι τοῦ παραθύρου, νὰ κοιτάζω ἀφηρημένη τὸ ἀντικρινὸ σπίτι. Ὁ δρόμος, μιὰ μικρὴ πάροδος ἐνὸς πιδὸ μεγάλου δρόμου, εἶναι σχεδὸν ὀλόκληρος χτισμένος ἀπὸ τὸν ἄντρα μου, νέο καὶ πολὺ δραστήριο ἐργολάβος. Εἶναι δυὸ σειρὲς σπιτία, ὅλα ἴδια, σὲ καφετὶ χρῶμα, με τρία πατώματα τὸ καθένα. Ὁ ἄντρας μου δὲν ὀλοκλήρωσε ἀκόμα τὴν πώληση τῶν διαμερισμάτων. Πραγματικά, στο ἰσόγειο τοῦ σπιτιοῦ ποὺ κατοικοῦμε, λειτουργεῖ ἀκόμα τὸ γραφεῖο πωλήσεων.

Τί κοιτάζω, στέκοντας ὄρθια, μισοκυρμένη ἀπὸ τὴν κουρτίνα; Κοιτάζω τὰ τρία παράθυρα τοῦ τελευταίου πατώματος τοῦ ἀντικρινοῦ σπιτιοῦ. Τὰ δυὸ ἀνήκουν στὸ σαλόνι καὶ τὸ τρίτο στὴν κρεβατοκάμαρα. Σ' αὐτὸ τὸ διαμέρισμα μένει μιὰ γυναίκα ποὺ μοιάζει πολὺ, θὰ ἔλεγεσ σχεδὸν μιὰ σωσίας μου. Εἶναι, σὰν κι ἐμένα, ψηλὴ· σὰν κι ἐμένα, ξανθὴ· ἔχει, ὅπως κι ἐγώ, θαυμάσια πόδια καὶ καθόλου στήθος· ὅπως κι ἐγώ, ἔχει αὐστηρὴ ὄψη. Ἀλλὰ ἐδῶ σταματᾷ ἡ ὁμοιότητα. Ἐγώ, ὅπως κιόλας ἀνέφερα, εἶμαι παντρεμένη· στὸ διαμέρισμά μου, ζοῦν μαζί μου τὰ δυὸ μου παιδιά, ὁ ἄντρας μου, ἡ ὑπηρεσία, ἡ Ἐλβετίδα παιδαγωγός. Ἡ σωσίας μου, ἀντίθετα, ζεῖ μόνη της. Ἀπ' αὐτὴ τὴν πρώτη διαφορά, ξεκινᾷε τὸσες ἄλλες. Τί παρατηρῶ, τελοσπάντων, κοιτάζοντας, ὅλη μέρα, τὸ σπίτι της; Παρατηρῶ τις διαφορὲς ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσά μας.

Εἶναι ἔντεκα, καὶ καθὼς τὸ ξέρω ἀπὸ καιρὸ, ἐκεῖνὴ ἀκόμα κοιμᾷται, ἀποκαωμμένη ἀπὸ τὴν κραιπάλη, ἀπὸ τις ἀκολασίες, ἀπὸ τις αἰσθηματικὲς περιπλοκές. Ἀλλὰ ἡ

ζωὴ της βρίσκεται μπροστὰ στὰ μάτια μου. Ἡ γυαλάδα τῶν τζαμιῶν δὲ μ' ἐμποδίζει νὰ κοιτάζω τὸ σαλόνι της· κι αὐτὸ ποὺ βλέπω εἶναι εὐγλωττο. Ὡστόσο τὸ σαλόνι της εἶναι πιδὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό μου. Τὸ δικό μου εἶναι τὸ παραδοσιακὸ καὶ ἀνούσιο σαλόνι τῆς καλῆς ἀστῆς ἀξιόπρεπης κυρίας σὰν κι ἐμένα : μικροπράγματα, ἀμπαζούρ, καναπεδάκια, καρκελάκια, πολυθρονίτσες, μπιμπελὸ καὶ ἄλλες τέτοιες κοκεταρίες. Τὸ δικό της, ἀντίθετα, εἶναι μιὰ σκηνὴ θεάτρου, γιὰ μιὰ συνεχῆ παράσταση : λευκὸς καναπές, γιγάντιος, ὅπου μποροῦν νὰ καθήσουν δεκαπέντε ἄνθρωποι στὴ σειρά· στενόμακρο τραπέζι ἀπὸ ἀνοξείδωτο χάλυβα καὶ πλεξιγκλάς· λίγα σι:ολίδια βαριά καὶ μεγάλης ἀξίας· ἓνας ἀνεικονικὸς πίνακας στὸν τοῖχο· ἓνα πορτοκαλὶ χαλὶ στὸ δάπεδο. Εἶπα ὅτι αὐτὸ ποὺ βλέπω εἶναι εὐγλωττο. Πραγματικά : τὸ τραπέζι εἶναι γεμάτο μπουκαλάκια, μπουτίλιες, ποτήρια, σὲ μεγάλη ἀκαταστασία. Τρία σταχτοδοχεῖα εἶναι γεμάτα ἀποτσιγαρα καὶ στάχτες. Τὸ χειρότερο : διακρίνονται μερικὰ φακελάκια ἀνοιχτά, σὰν κι ἐκεῖνα ποὺ περιέχουν τὰ φαρμακευτικὰ σκονάκια· ἀλλὰ καὶ μερικὰ πιατάκια με κομμάτια ζάχαρη. Ὁ καναπές, ἔπειτα, μοιάζει (καὶ εἶναι στὴν πραγματικότητα) σὰν ἓνα ἀκατάστατο κρεβάτι ἔπειτα ἀπὸ ξέφρενο ἀγκάλιασμα : μαξιλιάρια παραμορφωμένα, μετατοπισμένα. Σὲ μιὰ μεριά ἓνα κουρέλι : μιὰ κάλτσα, ἓνα μεσοφόρι;

Λοιπὸν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἐδῶ βρισκόμαστε, μᾶλλον ξαναβρισκόμαστε, σ' αὐτὸ τὸ σαλόνι ποὺ χτές τὴ νύχτα ἔγινε ὄργιο, ἓνα ἀχαλίνωτο καὶ σκανταλιστικὸ ὄργιο. Ἡ σκηνὴ εἶναι ἄδεια, ἀλλὰ τὸ δράμα μπορεῖ

ν' ἀνασυντεθεῖ στις λεπτομέρειες : πρῶτα τὸ ἀλλοῦλ (τὰ μπουκαλάκια, τὰ ποτήρια), ἔπειτα τὰ ναρκωτικά (τὰ φακελάκια, τὰ κομμάτια τῆς ζάχαρης), τέλος ὁ ἐρωτισμὸς (τὰ μαξιλάρια τοῦ καναπέ, τὰ γυναικεῖα ρούχα). Ναι, ἔτσι εἶναι, ἐνῶ ἐγὼ πήγαινα στὸν κινηματογράφο τῆς γειτονιάς στὸ μπράτσο τοῦ ἄντρα μου, νὰ ἰδῶ μιὰ ἀπὸ τις συνηθισμένες ταινίες, ἐκεῖ, σ' αὐτὸ τὸ σαλόνι, ἢ σωσίας μου ἔκανε ὅλες τις ἀδιαντροπιές. Ντροπή, ντροπή! Μὰ γιατί δὲν ἐπεμβαίνουν γιὰ ν' ἀποτρέψουν παρόμοια πράγματα; Τὸ ὅτι δὲ γίνονται ἀντιληπτά ἀπὸ τὸν κόσμον δὲν εἶναι ἀρκετὴ δικαιολογία γιὰ νὰ κλείνουν τὰ μάτια.

Νά την τελικὰ ἢ παθιασμένη, ἢ ξέφρενη. Στὸ βάθος τοῦ σαλονιοῦ διακρίνω τὴ φιγούρα της ποὺ προχωρεῖ, δισταχτικὴ, ταλαντευόμενη, πρὸς τὸ παράθυρο. Εἶναι μὲ τὴ ρόμπα της, μιὰ πολυτελέστατη μαυροκόκκινη ρόμπα ἀπὸ βαρὺ μεταξωτό, γιανω-νέζικου τύπου, πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τις δικές μου ρόζ ἢ γαλαζωπές ρόμπες. Ἡ ρόμπα εἶναι ἀνοιχτὴ, διακρίνεται τὸ σῶμα της, σῶμα ξεδιάντροπης ἀμαζόνας μὲ σύμμιξη βαλκυρίας. Χασμουριέται, σιάζει μὲ τὸ χέρι τὰ μαλλιά, ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα σφίγγει κιόλας τὸ ἀναμμένο τσιγάρο. Πηγαίνει στὸ παράθυρο καὶ ξέρω γιατί. Στὸ περβάζι τοῦ παραθύρου βρίσκεται τὸ τηλέφωνο· κάθε πρῶτὴ, τὴν ἴδια ὥρα, στὶς ἐντεκάμιση, ὁ μόνιμος ἐραστὴς της, ποὺ ἴσως τὴ συντηρεῖ, ποὺ ὅπωςδήποτε τὴν καθοδηγεῖ, τὴ συμβουλεύει καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ τοὺς ἐγκεφαλικούς του πειραματισμούς, ἕνας διανοούμενος ἀδύνατος καὶ ὠχρὸς μὲ λεῖο πρόσωπο καὶ ψυχρὰ χαλύβδινα μάτια, τῆς τηλεφωνεῖ γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ τις λεπτομέρειες τῆς ζωῆς της. Νά την, πραγματικὰ, ποὺ σηκώνει τὸ ἀκουστικὸ καὶ ἀπαντᾷ μὲ ὕφος πρόθυμο καὶ μὲ ἀκρίβεια μαθήτριας ποὺ ἀποκρίνεται στὶς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου. Μαθήτρια στὴ διαφθορά, διαβολικὸς δάσκαλος. Στὸ μεταξὺ, ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ σαλονιοῦ, ἐντελῶς γυμνός, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ πετσέτα σφιγμένη γύρω ἀπὸ τὴ μέση του, ἀθλητικὸς, δασύτριχος, πλησιάζει ὁ ἄντρας μὲ τὸν ὁποῖο πέρασε μαζί του τὴ νύχτα. Ἀρπάζει στὰ πεταχτά ἕνα ἀπὸ τὰ τόσα μπουκαλάκια καὶ τὸ ἀδειάζει στὸ στόμα του. Σκεφτεῖτε, βότνια ἢ οὐίσκι στὶς ἐντεκα

τὸ πρῶτὴ. Ἐπειτα πλησιάζει σ' αὐτήν, ποὺ στὸ μεταξὺ τελείωσε τὸ τηλέφωνο, καὶ τὴν παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι. Ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὴν πόρτα πρὸς τὰ δεξιά, ποὺ ὀδηγεῖ στὸ μπάνιο. Ξέρω τί πᾶνε νὰ κάνουν : παρέα τὸ ντοῦς.

Πόσο διαφορετικὰ εἶναι τὰ δικὰ μου ξυπνήματα. Ὁ ἄντρας μου βγαίνει ἀπὸ τὸ σπῆτι στὶς ἑφτά, ξυπνῶ ἐντελῶς μόνη μου, ἀσχολοῦμαι μὲ τὰ παιδιά μου, δὲ δέχομαι τηλεφωνήματα, καὶ στὸ μπάνιο δὲν ὑπάρχει κανένας ἄντρας νὰ μὲ σαπουνίσει καί, σαπουνισμένος κι αὐτός, νὰ μ' ἀγκαλιάσει κάτω ἀπὸ τὸ ντοῦς. Εἶμαι μιὰ ἐντιμὴ κυρία, μιὰ μητέρα ἀφοσιωμένη στὴν οἰκογένεια, ἐγὼ. Ὅχι μιὰ τυχοδιώκτρια, μιὰ ἀνάξια σάν κι αὐτή.

Νά τελικὰ, ντυμένοι κι οἱ δύο. Αὐτὸς μὲ ἰνδιάνικη ζακέτα μὲ σχέδια τύπου κασμηριοῦ, μὲ κλειστὸ γιὰκ' τὸ παντελόνι εἶναι ἀπὸ μαῦρο βελούδο. Ἡ σατανικὴ μορφή του πλαισιώνεται ἀπὸ δύο πελώριες φαβορίτες κι ἀπὸ ἀτίθασα μαλλιά. Αὐτὴ φοράει πανταλόνι μὲ χαμηλὴ ζώνη καὶ κοντὴ μπλούζα: ἡ κοιλία, στὴν πραγματικότητά, εἶναι γυμνή. Εἶναι χτενισμένη, συγυρισμένη, μακιγιαρισμένη. Μεγάλὰ δαχτυλίδια βαριά καὶ ψεύτικα στὰ μακριὰ δάχτυλα μὲ τὰ βαθυκόκκινα νύχια· ἀλυσίδες σὲ ἀφθονία στὸ λαιμό, στὰ χέρια· ἕνα ζωγραφιστὸ λουλουδί σ' ἕνα μάγουλο. Νωχελικὴ, μὲ κινήσεις αἰλουροῦ, χαριτωμένη, πηγαινοέρχεται στὸ σαλόνι βάζοντάς το σὲ τάξη. Αὐτὸς, στὸ μεταξὺ, καπνίζει καθισμένος σὲ μιὰ πολυθρόνα.

Ἄλλὰ νά, τὸ δεῦτερο πρωινὸ τηλέφωνο. Αὐτὸ τοῦ τρίτου ἀνθρώπου. Μὲ ἀκρίβεια, ὅπως ὅλες τις μέρες, στὶς δωδεκάμιση. Αὐτὴ μιλάει στὸ ἀκουστικὸ καὶ ἡ ἔκφρασή της ἀλλάζει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ. Μὲ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴ σατανικὴ μορφή εἶναι διεστραμένη, συνένοχη· μὲ τὸ διανοούμενον ποὺ τὴν καθοδηγεῖ, ὑπάκοη, ὑποταχτικὴ· μὲ τὸν τρίτον ἄνθρωπον, στοργικὴ, γλυκιά. Ποῖός εἶναι ὁ τρίτος ἄνθρωπος; Εἶναι ἕνα παιδί, ἕνας σπουδαστής. Ἀγαπιοῦνται. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ σατανικὴ μορφή τὸ ξέρει καὶ τὸ ἐπιδοκιμάζει· ὁ διανοούμενος, ἀντίθετα, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν τὸ ξέρει ἀκόμα. Ἐ, ἔ, διεστραμένες συνέργειες, ἀφύσικες· δὲ φτάνει ν' ἀπαταῖς, πρέπει ν' ἀπαταῖς αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖον ἀπαταῖς καὶ σ' ἐπίμετρο μὲ τὴ συναίνεσή του,

μέ τῇ συνέργιᾳ του. Καί νά σκέπτεσαι ὅτι ἐγώ εἶμαι πιστή στόν ἄντρα μου. "Ὅλο κι ὄλο, τόν περασμένο χρόνο, τόν Αὐγουστο, στή θάλασσα, ἀφέθηκα νά μέ φλερτάρει ἕνας νέος γεμάτος σεβασμὸ καὶ καλοαναθρεμένος. Ἄλλὰ μονάχα φλέρτ. "Ἐνα φιλί, πού εἶναι μόνο ἕνα φιλί, δέν τοῦ τό 'χω κἄν δώσει.

Αὐτὴ γελᾷ, ἀστεϊεύεται, πλησιάζει τὸ ἀκουστικό στό χεῖλῃ γιὰ ἕνα τελικό φιλί. "Ἐπειτα ξαναπαίρνει τὸ ποτήρι καὶ τὸ τσιγάρο καί, χωρὶς πολλές περιστροφές, πάει καὶ κάθεται στό γόνατα τοῦ ἀνθρώπου μέ τῇ σατανική μορφή. Μακρόσυρτο φιλί. Μιλᾷνε ὥστόσο σοβαρὰ γιὰ κάποιο πράγμα πού δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὰ χρήματα. Ποιὸ πράγμα, πραγματικά, μπορεῖ νά εἶναι πιὸ σοβαρὸ ἀνάμεσα σέ τέτοιου εἴδους ἀνθρώπους, ἂν ὄχι τὸ χρήμα; Στὸ τέλος τῆς συζήτησης, ἡ σωσίας μου βάζει τὸ χέρι μέσα στή ζακέτα τοῦ ἄντρα, τραβάει ἕνα πορτοφόλι καὶ βγάζει ἀπ' αὐτὸ μερικά χαρτονομίσματα τῶν δέκα χιλιάδων. Καινούριο φιλί, ἴσως εὐχαριστίας.

Νά, τώρα, ἐκεῖ, στό βάθος τοῦ δωματίου, ἀνοίγει ἡ πόρτα, μπαίνει τὸ παιδί πού τῆς τηλεφώνησε πρὶν λίγο. Μπουφάν σακάκι, μπλουτζίν, παπούτσια ἀπὸ ἀκατέργαστο δέρμα, φουλάρι στό λαιμό. Ποιητικό κεφάλι, καστανό, ἀδύνατο, λεπτό, μέ κάτι τὸ ἀνεξάρτητο καὶ ἐπιθετικό. Αὐτὴ σηκώνεται, παίρνει τὰ χαρτονομίσματα καί, καθὼς τὸν ἀγκαλιάζει καὶ τὸν φιλάει, τοῦ τὰ βάζει στό χέρι. Τὸ χέρι κλείνει στό χαρτονομίσματα, ἀνεβαίνει πρὸς τὴν τσέπη καὶ τὰ ἐξαφανίζει. Τὸ φιλί, ὥστόσο, ἐξακολουθεῖ, κάτω ἀπὸ τὰ μάτια πού διασκεδάζουν, τοῦ ἀνθρώπου μέ τῇ σατανική μορφή. Τί πράγματα, τί πράγματα! Κι ἐγώ πού κοιτάζω. Κι αὐτὴ πού δέν ἀντιλαμβάνεται ὅτι κοιτάζω. Καί σέ δυὸ βήματα μακριὰ μου μιὰ ζωὴ τόσο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δική μου. Τί πράγματα, τί πράγματα!

Ἄλλὰ δὲ φτάνει. Τὸ ξέρω πὼς δὲ φτάνει. Πὼς θὰ μπορούσε νά φτάσει; Κάποιος, τώρα, προχωρεῖ ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ δωματίου. Μιὰ γυναίκα, ὄχι ὠραία, μέ πολὺ κοντὰ μαλλιά, μαδημένα καὶ φαγωμένα. Τὸ πρόσωπο λευκὸ καὶ ἀλευρωμένο, τὸ στόμα κόκκινο σὰν αἷμα, τὰ μάτια μέ μελανοὺς κύκλους. Ντυμένη σὰν ἄντρας, μέ πανταλόνι σὲ χρῶ-

μά μολόχας καὶ μαῦρο πουλόβερ, μέ ὕφος γερασμένου καὶ ἀποσυνθεμένου πιερότου, σαράντα χρόνων, ἴσως καὶ περισσότερο. Ἐνῶ οἱ δυὸ φιλοῦνται καὶ ὁ ἄλλος ἀπαθής, μὰ ἴσως ὄχι ἐντελῶς ἀδιάφορος, τοὺς παρατηρεῖ αὐτὴ πάει πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τῆς σωσίας μου, βάζει τίς παλάμες στό μάτια της, σὰν νά λέει: «Κοῦκου. Μάντεψε ποιὰ εἶμαι». Χαριτόβρυτη σκηνή, δέν μπορεῖς νά πεῖς. Μποροῦσε νά εἶναι, κατὰ βάθος, μόνο ἡ ἔκφραση μιᾶς σχέσης στοργικῆς φίλιας ἀνάμεσα σέ δυὸ γυναῖκες. Ἄλλὰ εἶναι ἡ παράξενη ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπου μέ τῇ σατανική μορφή πού κοιτάζει. Ἀκόμα εἶναι καὶ τοῦ ἄλλου, ἀνάμεσα στίς δυὸ γυναῖκες. Τὸ ξέρω σίγουρα, μὴ μέ κάνετε νά τὸ πῶ.

Ἄλλὰ νά, πατατράκ! Ἐκεῖ κάτω, στό βάθος τοῦ δωματίου, κάποιος προχωρεῖ, καὶ ποιὸς εἶναι; Ἀναπόφευκτα, δέν μπορεῖ νά μὴν εἶναι ὁ διανοούμενος μέ τὸ λεῖο πρόσωπο, μέ τὰ ψυχρὰ χαλύβδινα μάτια. Προχωρεῖ, σταματᾷ, κοιτάζει: βλέπει τὴ σωσία μου πού φιλάει τὸ σπουδαστὴ, τὴ γυναίκα μέ τὸ ἀντρικό ντύσιμο πού κρατᾷ τὰ χέρια στό μάτια τῆς σωσίας μου, τὸν ἀνθρώπο μέ τῇ σατανική μορφή πού τὰ παρατηρεῖ ὅλ' αὐτά, ἱκανοποιημένος, σαδιστικός, παντεπόπτης. Εἶναι σὰν μιὰ φωτογραφία πού, στή λάμψη τοῦ φλᾶς πού διαρκεῖ μιὰ στιγμή, ἀποτυπώνει γιὰ πάντα μιὰν ἀπίστευτη καὶ ὑπερβολικὴ σκηνή. Τί θὰ συμβεῖ τώρα; Μιὰ ἔκρηξη μίσους; Ἡ, ὅπως μπορεῖ νά πιστέψει κανένας, μιὰ γενικὴ ἀποδοχὴ πού ν' ἀποτελεῖ προοίμιο κάποιου ἐκτενέστερου συνεταιρισμοῦ ὀργιαστικῆς μορφῆς;

"Ἐνα χέρι ἀκουμπᾷ στόν ὄμο μου, ἀναπηδῶ, γιὰτὶ δέν πρόβλεπα ὅτι ὁ ἄντρας μου θὰ γύριζε τόσο νωρὶς γιὰ τὸ φαγητό. Ἀκούω τὴ φωνὴ του πού λέει: «Μὰ τί κοιτάξεις; Μπορῶ νά μάθω τί κοιτάξεις; Ἐκεῖνο τὸ ἄδειο διαμέρισμα; Μὰ τί ἐνδιαφέρον μπορεῖ νά ἔχουν τρία κλειστὰ παράθυρα; Ἄ, μέ τὴν εὐκαιρία, μιὰ καλὴ εἶδηση: τὸ νοίκιασα τελικά, ἀκριβῶς σήμερα τὸ πρωί. Σὲ ἕναν ἄνθρωπο ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης. Στὸν ἰδιοκτήτη τῆς μεγάλῃς ἐκθεσης αὐτοκινήτων, ἐδῶ κοντὰ στὴν πλατεία. Εἶναι παντρεμένος κι ἔχει τρία μικρὰ παιδιὰ».

Μεταφρ. ΠΑΝ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗΣ

ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

ΔΥΟ ΑΓΝΩΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στό τεύχος 28ο τῆς 12-10-1945, σελ. 486, τοῦ πολὺ καλοῦ παιδικοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐποχῆς με τὸν τίτλο «Ἑλληνόπουλο», ὁ Σικελιανὸς δημοσίευσε τὸ παρακάτω ἐνδιαφέρον κείμενό του με τὴν εὐκαιρία τῆς πρώτης ἐπετείου τῆς ἀποχώρησης ἀπὸ τὴ χώρα μας τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων κατοχῆς (12-10-1944). Τὸ κείμενο, ἂν δὲν ἔπασα ἔξω στὶς ἔρευνές μου, εἶναι ἀγνωστο κι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ πάρει τὴ θέση του στὶς σελίδες τῶν Ἀπάντων τοῦ ποιητῆ.

Με τὸ «Ἑλληνόπουλο», ποῦ εἶχε στὸ μεταξύ πάρει τὸ νέο ὄνομα «Θησαυρὸς τῶν Παιδιῶν», ὁ Σικελιανὸς εἶχε ἄλλη μιὰ ἐπαφὴ στὸ τεύχος του 27 τῆς 16-8-1947. Ἐκεῖ ἔδωσε τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ περιοδικοῦ ὕστερα, προφανῶς, ἀπὸ αἴτημα τῆς διεύθυνσης. — ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ

Ἑλληνόπουλα,

Σᾶς γράφω αὐτὰ τὰ λίγα λόγια τὴν ἐπέτειο τῆς φυγῆς ἀπὸ τῆ γῆ μας τῶν βαρβάρων ποὺ ποτίσανε με τόσο ἀδερφικό μας αἷμα, τὸ προαιώνιο δέντρο τῆς Ἑλληνικῆς μας Λευτεριάς.

Καὶ Σᾶς κράζω σήμερα γύρω στὸ δέντρο αὐτὸ γιὰ νὰ κυττάξετε προσεχτικὰ τὶς ρίζες του, γιὰ νὰ κυττάξετε τὸν πάντα ζωντανὸ Τιτανικὸ κορμὸ του καὶ γιὰ νὰ σηκώσετε τὰ μάτια Σας ὡς τὰ νέα κλαδιά του κι' ὡς τὰ νέα χλωρὰ του φύλλα ποὺ φυτρώνοντας στὴν πιὸ ψηλὴ κορφή του συμβολίζουνε τὶς νέες γενιές ποὺ τὸ ψηλώνουν καὶ τὸ μεγαλώνουνε ὀλοένα, συμβολίζουν δηλαδὴ τὰ ἴδια Ἑλληνικά μας νιάτα, Ἐσᾶς!

Κυττάχτε λοιπὸν πρῶτα με μεγάλη εὐλάβεια καὶ μεγάλη προσοχὴ τὶς κόκκινες ἀκόμα ἀπ' τὸ προχθεσινὸ ποὺ χύθηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους αἷμα ρίζες του καὶ μὴν τρομάξετε ὀλότιστα στὴ θέαν αὐτή. Σκεφτῆτε πὼς οἱ ρίζες κάθε ἀληθινὰ ἐλευτέρου λαοῦ — κι' ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, οὐσιαστικά, εἶν' ὁ πιὸ ἐλεύτερος λαὸς τοῦ κόσμου — ἐποπιστήκαν πάντα με τὸ ἴδιο του αἷμα, καὶ γι' αὐτὸ τὸ δέντρο τοῦτο γιγαντώθηκε στὸ διάστημα τῶν αἰώνων, τόσο ποὺ νὰ χρειάζεταιαι ἔχι

μονάχα Ἐσεῖς ποὺ εἶστε μικροὶ στὰ χρόνια ἀκόμα, μα κι' ἐμεῖς, οἱ φυσικοὶ ἢ πνευματικοὶ Σας πατεράδες, νὰ σηκώνουμε γιὰ νὰ τὸ ἰδοῦμε ὀλόκληρο, ὅσο περισσότερο ψηλότερα μπορούμε τὸ κεφάλι καὶ τὰ μάτια μας σ' ἐκεῖνο.

Καὶ κατόπι σταματήστε τὴ ματιὰ Σας στὸν κορμὸ του, γιὰ νὰ ἰδεῖτε πόσο εἶναι μεγάλος καὶ χοντρός, ποὺ δὲν μπορούνε νὰ τὸν ἀγκαλιάσουν σμίγοντας τὰ χέρια τους οἱ τριάντα αἰῶνες (κι' εἶναι περισσότεροι πραγματικά), ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ὅλη του Ἱστορία, μα ποὺ τοὺς ξεφεύγει κι' ὄλο μεγαλώνει, καὶ ποὺ κάθε του κουφάλια εἶναι ὀλάκερο ξωκλήσι, ὅταν δὲν εἶναι ποῦ καὶ ποῦ στὸν κύκλο του ὀλάκερος τρανὸς ναὸς.

Κυττάξετε λοιπὸν τὶς κόκκινες του ἀκόμα ρίζες πρῶτα πρῶτα, ὅπως σᾶς εἶπα, καὶ κατόπι τὸν τεράστιο του κορμὸ καὶ στοχαστῆτε ὅσο βαθύτερα μπορείτε. Ἴσως ἢ πρώτη σκέψη Σας κυττάζοντας τὶς ρίζες νάσαι τοῦτη : «Τί φριχτὴ στὸ βάθος ποῦναι ὅλη ἡ ἀνθρώπινη Ἱστορία!» Ἄλλ' ἢ Ἱστορία αὐτή, ἀγαπημένα μου παιδιὰ, Ἑλληνόπουλα, ἀγόρια καὶ κορίτσια μου, δὲν εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ, ἢ βαθεῖα Ἑλληνικὴ Ἱστορία. Εἶν' ἢ Ἱστορία ποὺ δημιούργησαν καὶ δημιουργοῦ-

νε κάθε τόσο οἱ ἐγκληματίες τοῦ κόσμου, οἱ ἐλεεινοὶ κατακτητῆς, οἱ ἄθλιοι διπλωμάτες. Εἶν' ἡ Ἱστορία γραμμένη μὲ τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων καὶ τῶν ἀγνῶν, πού σημαδεύει μ' αὐτὸ τὸ αἷμα τῆ ζωῆ ὄλων αὐτῶν πού δὲν διστάσανε ποτὲ μπροστὰ στὸ ἐγκλημα γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουνε τίς κούφιεσ τους φιλοδοξίες, ὄλων ἐκείνων πού ἔχουν ἄμεσα ὑλικά συμφέροντα καὶ δὲν ὑποχωροῦν γι' αὐτὰ ποτὲ μπροστὰ στὸ ψέμμα καὶ μπροστὰ στὸ φῶν τῶν λαῶν.

Κυττάξετε ὅμως τώρα ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ καὶ τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου τῆς Ἑλευτεριάς μας καὶ σκεφτῆτε : Ποιοὶ τὸν θρέψανε καὶ ποιοὶ τὸν γιγαντώσανε πραγματικά; Σκεφτῆτε κι' ἀπαντήστε μου ἅμα θὰ σκεφτῆτε, ἀλλὰ καλύτερα ἴσως εἶναι νὰ Σᾶς δόσω νὰ τὸ νιώσετε ἀκόμα πιὸ καλὰ τὴν ὥρ' αὐτῆ ὁ ἴδιος ἐγὼ πού Σᾶς ρωτῶ :

«Εἶναι ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνάνυμοι πού θυσιάστηκανε στὶς ρίζες του, παιδιὰ μου, εἶναι τὸ ἀγνοημένο μεγαλεῖο ὄλων ἐκείνων πού τίς πότισαν μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὴν ψυχὴ τους, εἶναι ἡ ἄμετρη ποσότητα κ' ἡ ἀνείπτω ποιότητα αὐταπάρνησης κι' αὐτοθυσίας πού οἱ αἰσχροὶ κατακτητῆς, ὅλοι οἱ βάρβαροι καὶ οἱ σαδιστῆς τῆ βρήκανε στὸ δρόμο τους ἀπάντεχα καὶ πού τοὺς ἐφραξεν ἀνένδοτα τὴν πρὸς τὰ μπρὸς ἀπάνθρωπη ἐγκληματικὴ καὶ ταπεινὴ πορεία. Καὶ μαζὶ μὲ τούτῃ τὴν ποσότητα καὶ ποιότητα, εἶναι οἱ ἀληθινοὶ Ποιητῆς κ' εἶναι ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ Σοφοὶ ἐτούτων τῶν ἐλευθέρων λαῶν. Αὐτοὶ λοιπὸν ἐγιγαντώσαν τὸ κορμὶ τοῦ δέντρου τῆς Ἑλευτεριάς μας πού Σᾶς κάλεσα τὴ μέρα τούτῃ νὰ κυττάχτε.

Τέλος, κ' ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ τὸ κύτταγμα Σᾶς κράζω νὰ συλλογιστῆτε αὐτὸ τὸν ἴδιον ἑαυτὸ Σας, στὴν εἰκόνα τῶν ψηλότερων χλωρῶν κλαδιῶν καὶ τῶν καινούριων, ὅπου πρασινίζουν τόσο τρυφερὰ ἀκόμα στὸ ὕψος φύλων. Καὶ Σᾶς κράζω νὰ συλλογιστεῖτε πὼς ὑπάρχουν στὴν πατρίδα μας ἀκόμα κάποιοι, πού σηκώνουνε τὰ μάτια πρὸς Ἑσᾶς μ' ἀκέρια τῆ λαχτᾶρα τους — καθὼς τὸ κάνω ἐγὼ τὴν ὥρα αὐτῆ — καὶ Σᾶς καλοῦν νὰ συντατίστετε μαζὶ τους τῆ βαθύτερη ψυχὴ Σας καὶ νὰ πεῖτε :

«Ἡ ἀνθρωπότητα, ἀσφαλῶς ἀξίζει πε-

ρισσότερο ἀπ' τὴν Ἱστορία πού δημιούργησαν οἱ ἐγκληματίες. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχουν ἀρχίσει νὰ τὸ νιώθουνε παντοῦ σὰν ἓνα νέο ξεκίνημα ὅλα τὰ ἐλεύτερα ἄτομα κι' ὅλοι οἱ ἐλεύτεροι λαοὶ τοῦ κόσμου».

Στὴ Νεότητα λοιπὸν ἀνήκει σήμερα ν' ἀρχίσει μιὰ πραγματικὰ καινούριαν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ καλυτερέψει ἀληθινὰ τὴν Ἱστορία. Σὲ Σᾶς, παιδιὰ μου.

Μὴ διστάσετε λοιπὸν ἐδῶ καὶ μπρὸς νὰ λέτε ἀναμεινὸς Σας ἰδιαίτερα στὸν ἴδιο Σας ἑαυτὸ κάθε στιγμῆ.

«Ἐμεῖς μὲ τὸ ἦθος μας, ἔμεῖς μὲ τὴ μελέτη μας, ἔμεῖς μὲ τὴν ἀγάπη μας στὸ λαὸ μας καὶ σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο, θὰ ξανατοποθετήσουμε τὸν Ἄνθρωπο καὶ τὴν Ἰδέα τοῦ πραγματικὰ ὀλοκληρωμένου Ἀνθρώπου πάλι στὴν ψηλὴ κορφή του, ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἐπάσχισαν νὰ τὸν γκρεμίσουν ἀπὸ αἰῶνες τώρα, ὅλοι οἱ συμπερονολόγοι, οἱ σαδιστῆς, οἱ ἐγκληματίες, οἱ κακοὶ».

Αὐτὰ νὰ λέτε καὶ μαζὶ ν' ἀναμετρήσετε καλὰ βαθειὰ Σας τὴν εὐθύνη πού γιὰ Σᾶς κάθε στιγμῆ θὰ ξεκινᾶ ἀπ' αὐτὰ τὰ λόγια. Καὶ ν' ἀρχίσετε ἀπὸ τώρα πούσατε μικροὶ νὰ βάλετε τὸ σπῆρο ἐτούτης τῆς εὐθύνης Σας βαθειὰ μὲς στὴν ψυχὴ Σας καὶ στὰ στήθη Σας καὶ νὰ στοχάζεστε μερόνυχτα πὼς σὰ θὰ μεγαλώσετε ἡ ὠριμὴ Σας ἡλικία θὰ βρεῖ σὲ Σᾶς τοὺς νέους δημιουργοὺς, τοὺς νέους χτίστες, τίς γερεὲς ψυχὲς καὶ τὰ γερὰ μυαλὰ καὶ τὰ γερὰ κορμιὰ καὶ τοὺς ἀκέραιους χαρκατῆρες.

Καὶ μαζὶ νὰ συλλογιεστε κάπου κάπου πὼς ἀνάμεσα σὲ κείνους τοὺς μεγάλους Ἡρωες καὶ τοὺς Ποιητῆς καὶ τοὺς Σοφοὺς ὅπου κρατοῦνε ζωντανὴ τὴν ὀλοένα πιὸ τρανὴ παράδοση κι' ἀποστολὴ τῆς Λευτεριάς μας, στὴ μικρότερη γωνιὰ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Σήμερα κι' αὐτοῦ τοῦ ὑπέροχου Αὔριο, ἓνας ἀπ' τοὺς ταπεινότερους καὶ τοὺς μικρότερους, Σᾶς ἐπαράστεκε καὶ Σᾶς ὀρμήνεψε σὲ μιὰ τεράστια δύσκολη γιὰ τὴν πατρίδα μας στιγμῆ καὶ θὰ Σᾶς παραστέκει πάντα ὡς πού νὰ μεγαλώσετε ὅπως Σᾶς στοχάζεται καὶ πού εἶν' αὐτὸς πού Σᾶς κυττάζει αὐτῆ τὴν ὥρα μὲ πεντάνοιχτα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του καὶ Σᾶς στέλνει μῆνυμά του ὀλόκαρδο, ἐτούτες τίς γραμμῆς.

Η ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Ἡ τρεχούμενη Παιδαγωγική — γράφει ὁ Ροζανώφ — «μᾶς λέει πῶς : οἱ μεγάλοι πρέπει ν' ἀγαπᾶνε τὰ παιδιὰ, κ' ἐκεῖνα νὰ μᾶς σέβωνται». Ἡ πραγματικὴ ὅμως, ποῦ-ναι ἄπειρα πιὸ δύσκολη καὶ γόνιμη, εἶναι : «νὰ σέβωνται οἱ μεγάλοι τὰ παιδιὰ, κ' ἐκεῖ-να νὰ μᾶς ἀγαπᾶνε».

Ἐνα περιοδικὸ γιὰ τὰ παιδιὰ, ποῦ θῆθελε νὰ στηριχτῆ σ' αὐτὴ τὴ δεύτερη σωστὴ ἀρ-χή, εἶναι ἔργο δυσκολότατο. Χρειάζεται μιὰ μεγάλη προπαρσκευὴ γι' αὐτό, πνευματι-κὴ, ἠθικὴ, αἰσθητικὴ, κ' ἓνα ξεδιάλεγμα συν-εργατῶν, ποῦ νᾶχουνε διαποτιστῆ ἀπὸ κάθε ἀποψη μὲ τὴ βαθειὰ ἐπίγνωση τούτης τῆς ἀρχῆς.

Ὁ «Θησαυρὸς τῶν Παιδιῶν» προσανα-τολίζεται σὲ τούτη τὴν ἀρχή, χωρὶς ἀμφιβο-λία. Ἀλλὰ χρειάζεται πολλή, πάρα πολλή δουλειὰ ἀκόμα, γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ μεγάλο προορισμὸ του. Σήμερα μπαίνει στὴ νέα πε-ρίοδο τῆς ἐκδόσεώς του κι ἔλες μου οἱ εὐχὲς τὸ συνοδεύουσε νὰ ξεπεράσῃ σύντομα ἕλα τὰ στάδια ποῦ τὸ προετοιμάζουσε νὰ πάρῃ, ἀνάμεσα στὸν κόσμον τῶν παιδιῶν μας, τὴ μεγάλη του ἐκπαιδευτικὴ μορφή.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας
Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν

ΤΟ ΑΛΜΠΟΥΜ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ

Ἦρθε ἡ ὥρα στὸ ἄλμπουμ τῶν προγόνων
νὰ κάνω πιὸ συστηματικὰ
τὴν τοποθέτηση τῶν φωτογραφιῶν
στὴν κατάταξη αὐτή,
θὰ λάβω ὑπ' ὄψη καὶ τὰ αἰσθήματα
πρὸ πάντων αὐτά,
καθὼς νοητικὰ τὰ διακρίνω,
νὰ αἰωροῦνται στίς βελούδινε κουρτίνε
καὶ στὰ βαθιὰ ἀθόρυβα πετάγματα
ἀκόμα πρέπει νὰ βρῶ τίς σωστὲς
ἀναλογίεσ,
νὰ ψάξω ἤρεμα,
σὲ μάτια καὶ μέτωπα,
σὲ κόμεσ καὶ δάχτυλα,
ν' ἀνακαλύψω ἐπιτέλουσ,
ποιά κῶτταρα,
πέρασαν στὸ δικό μου ἀτίθασο αἶμα.

Αἴφνης,
ἡ νέα ἐκεῖνη γυναίκα,
ὁμορφὴ στὴν ἀγέρωχη ἵππαοία τοῦ χρόνου,
εἶναι ἡ προγιαγιά μου,
κατ' ἄλλουσ ἢ ἀδελφὴ τῆς
ἀλλὰ κυρίωσ εἶναι
ὁ ἀγέρωχος ἐρωτικὸς μου οἶστροσ,
γιὰ τίς φιλέρημεσ,
φλογερεὲσ ἀμαζόνεσ.
Ἐρευνῶ μὲ ὀδυνερὴ προσοχή,
στὴν ἐπόμενη φωτογραφία,
τὴ νοητικὴ, κυματιστὴ γενειάδα,
τὰ κομπὰ ἐνδύματα,
τὴ χρυσή, ἀπαστράπτουσα καδένα
τοῦ ρολογιοῦ,
ποῦ ὁ ἦχος του ψιθυρίζει στ' αὐτιά μου
τοὺσ ἑωθινοὺσ χρόνουσ τῆς ἔλευσῆσ μου.

ΤΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΑΥΡΟΥ Δ. ΚΟΥΡΤΗ

ΔΩΔΕΚΑ ΜΕΡΟΝΥΧΤΑ ΣΤΟ ΦΑΛΑΚΡΟ ΒΟΥΝΟ

Ἡ 28η Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 καὶ οἱ μεγάλες ὄρες ποὺ ἀκολούθησαν πᾶνε νὰ ξεχαστοῦνε μέσα στὴν παραζάλη καὶ στὴν ἀπιστία τοῦ καιροῦ μας. Μὰ ἡ «Νέα Ἑστία» θὰ τοὺς ἀφιερώνει πάντα σελίδες τῆς. Πιστεύει στὴν ἀξία τῆς ἐθνικῆς μνήμης κ' ἔχει χρέος νὰ τὴν δυναμώνει. — Π. Χ.

Τὸ πρωὶ ἦρθε ἡ διαταγὴ γιὰ νὰ φύγουμε. Θ' ἀφήναμε τὴν ἡσυχία πλαγιά, ποὺ εἶχαμε κουρνιαῖσι τρεῖς ἡμέρες, γιὰ νὰ πᾶμε πρὸ μπροστά. Κατὰ τὸ δειλινὸ ξηλώσαμε τὴν κατασκήνωσιν καὶ ὁ λόχος ἐτοιμάστηκε γιὰ τὴν πορεία.

Κοίταξα γιὰ στερνὴ φορὰ τὰ χαμηλὰ χωματόβουνα ποὺ μᾶς τριγύριζαν. Ἦταν ὁμορφὰ βουναλάκια μὲ καμπυλωτὲς ράχες, γεμάτες θηλυκότητα. Πάνω στὶς ἡμερες πλαγιὲς τοὺς εἶχαν φυτρώσει κρانيές, γχοριτσιές, κουτσουπιές καὶ ἄλλα ἀγριόδεντρα. Μὰ ὅλα τοὺς ἦταν γυμνά, δίχως φυλλωσιές καὶ τὰ ξερόκλαδά τοὺς ἀνάδευαν ἀπὸ τὸ βραδινὸ ἀεράκι σὲ μιὰ ἀπελπισμένη ἱκεσία. Καὶ περιμέναν μὲ λαχτᾶρα τὸ σκίρτημα τῆς ἀνοιξῆς, γιὰ νὰ στολίσουν τὰ κλαδιὰ τοὺς καὶ ν' ἀποδιώξουν τὴ γύμνια τοῦ χειμῶνα.

Ἦταν τότε οἱ πρώτες ἡμέρες τοῦ Μάρτη τοῦ '41. Τὰ χιόνια τὰ βλέπαμε λίγο μακρύτερα, στὰ πρὸ ψηλὰ βουνά, ποὺ ἦταν πέρα ἀπὸ τὰ χωματόβουνα. Μὲ τίς στερνὲς ἀναλαμπὲς τοῦ ἡλιοῦ γυάλιζαν οἱ κορφές τοὺς κ' ἔδειχναν τὴν ἄγρια θωριά τοὺς. Καὶ μιὰ ἐντονη ἀνησυχία πλημμύριζε τὴν ψυχὴ γιὰ τὸ ἄγνωστο ποὺ ἐκρυβαν στὰ σπλάχνα τοὺς...

...Εἶχε πρὸ σουρουπώσει, ὅταν ἀφήσαμε πρὸς πίσω μας τὸ Λάμποβο. Βαδίζαμε φορτωμένοι, ἕνας ἕνας, σὲ κάποιον μονότονον μονοπάτι. Προχωρούσαμε δίχως κουβέντες καὶ πότε πότε σταματοῦσαμε, γιὰ νὰ κρατᾶμε ἐπαφὴ μὲ τοὺς πρὸς πίσω. Ὑστερα ἀπὸ ἀρκετὴ ὥρα τὸ μονοπάτι ἐγένετο πρὸς ἀνηφορικὸ, μὲ κάμποσα κλωθογυρίσματα. Ἀκούγα τίς ἀνάσεις

βαριές καὶ πολλὰ ἀγκομαχητά. Ἦταν καὶ τὸ φορτίον μας βαρὺ!

Περπατοῦσαμε στὰ τυφλά. Μὰ ἐκεῖ, μέσα στὸ πυκνὸ σκοτάδι, ἄρχισα νὰ ξεχωρίζω ἕνα σκοτεινὸ ὄγκον ποὺ ὅσο πλησιάζαμε στὴ βάση του, φαινόταν θεόρατος καὶ ἄγριος. Κάτι μοῦ ἔλεγε πὼς γιὰ κεῖ πηγαίναμε.

Ὑστερα ἀπὸ λίγα λεπτά ἀκούσα φασαρία καὶ κατάλαβα πὼς ἄλλοι φαντᾶροι κατέβαιναν ἀπὸ τὴ βουνοπλαγιά, ποὺ γρήγορα μπερδεύτηκαν μαζί μας. Ἀπὸ σύντομες κουβέντες τοὺς μάθαμε ὅτι αὐτοὶ πῆγαιναν νὰ ξεκουραστοῦν πρὸς κάτω κ' ἐμεῖς θὰ παίρναμε τὴ θέση τοὺς. Θὰ γινόμεστε ὁ λόχος ἀγγαρείας γιὰ ὅλο τὸ σύνταγμα. Τὸ πρακτορεῖο «Ἡ ἀρβύλα» ἦταν πάντοτε ἐνήμερο!

Ἀνεβαίνοντας σιγὰ σιγὰ νιώθαμε τὸ ἔδαφος νὰ φεύγει κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας. Ὅλη ἡ πλαγιά ἦταν στρωμένη μὲ σάρα, καὶ καθὼς ἀνηφορίζαμε τὰ πόδια γλιστροῦσαν κ' οἱ πέτρες κατακυλοῦσαν πρὸς τὰ κάτω. Καὶ αὐτοὶ ποὺ πῆγαιναν μπροστὰ ἄθελά τοὺς πετροβολοῦσαν τοὺς πρὸς πίσω. Γρήγορα ὅμως συνηθίσαμε καὶ τὸ πῆραμε γιὰ ἀστείον. Ἦταν ἕνα ὁμορφὸ παιχνίδι ποὺ τὸ ἐπαιζαν οἱ ἀρβύλες μας μὲ τὰ χαλίκια.

Μέσα στὸ σκοτάδι ἀκούστηκε ἕνα ἄλλο! Ἦταν ἡ φωνὴ τοῦ λοχαγοῦ ποὺ πρόσταξε νὰ σταματήσουμε. Κι ἀμέσως δόθηκε διαταγὴ νὰ στήσουμε τίς σκηνές μας. Ὅλη τὴ νύχτα βασανιστήκαμε μ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἐπρεπε ν' ἀποδιώξουμε τὴν πολλὴ σάρα, γιὰ νὰ βροῦμε στέρεον ἔδαφος. Κ' ἔπειτα σκάβαμε γιὰ νὰ ἰσοπεδώσουμε τὸ χρειζόμενον τόπον.

Τὸ κρῦο βέβαια ἦταν τσουχτερό καὶ στὸν οὐρανὸ λαμποκοποῦσαν χιλιάδες ἄστρα...

* * *

Πρὶν ξημερώσει ἀκούστηκαν στὸ μονοπάτι τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Ἦταν οἱ μουλαράδες μὲ τὰ ἐφόδια. Ξεφόρτωσαν γρήγορα κ' ἔφυγαν ἀμέσως γιὰ τὴ βάση τους. Ἐμεῖς θὰ πηγαίναμε τὰ ἐφόδια πιὸ μπροστά.

Τὸ πρωὶ οἱ μισοὶ πῆγαν στὶς ἀγγαρεῖες κ' οἱ ἄλλοι μείναμε στὴν κατασκήνωση. Ἐγὼ μὲ τὸν Ντάκο, ἓνα βορειοηπειρώτῃ ἐθελοντῇ, καταπιαστήκαμε μὲ τὸ νοικοκύρεμα τῆς σκηνῆς μας. Βρήκαμε χαμηλά, κοντὰ στὴ χαράδρα ποῦ ἔχασκε πιὸ κάτω, κάμποσες ἀσφάκες καὶ τίς μαζέψαμε. Τὶς κουβαλήσαμε στὴ σκηνή μας καὶ τίς ἀπλώσαμε στὸ χῶμα. Ἔτσι κάναμε μιὰ γερὴ μόνωση γιὰ τὴν ὑγρασία! Πάνω στὶς ἀσφάκες στρώσαμε ἓνα караβόπανο καὶ μιὰ κουβέρτα. Τὸ σπίτι μας ἦταν ἔτοιμο! Γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, τίς πιὸ πολλὲς δουλειὲς τίς ἔκανε ὁ Χρῆστος. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὅπως κατάλαβα, ἦταν μυαλὸ ὀργανωτικὸ, δουλευταρὰς καὶ ἀκούραστος σὰν τὴ μέλισσα.

Κατὰ τὸ μεσημέρι γύρισαν κ' οἱ ἄλλοι. Φυσικὰ, μέσα στὴ σκηνή, τοὺς εἶχαμε φτιάξει ὅμοιο καὶ τὸ δικό τους διαμέρισμα. Ὁ Γιωργὸς Παπάς, ὁ τρίτος συγκατοικὸς, ξάπλωσε ἀμέσως γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ. Ὁ τέταρτος, ὁ Λέλος, κάτι μαστόρευε, μουρμουρίζοντας ἓνα τροπάιο. Τότε, ὁ Χρῆστος κ' ἐγὼ, βγήκαμε ἀπὸ τὴ σκηνή, γιὰ νὰ καμαρώσουμε τὸ σπιτικό μας.

— Ξέρεις κάτι; μοῦ λέει ὁ Χρῆστος. Ἄμα πιάσει βροχή, θὰ γίνουμε μούσκεμα. Πρέπει νὰ φτιάξουμε γύρω ἀπὸ τὴ σκηνή ἓνα χαντάκι γιὰ νὰ φεύγουν τὰ νερά.

— Ἐχεις δίκιο, τοῦ ἀποκριθῆκα.

Κι ἀμέσως ὁ Χρῆστος ἄρχισε νὰ σκάβει. Ὁ Παπάς, ποῦ εἶχε μισοκοιμηθεῖ, ἄρχισε νὰ γκριλιάζει γιὰτι μὲ τὸ σκάψιμο τοῦ χαλούσαμε τὴν ἡσυχία.

— Βρὲ κακομοίρη, τοῦ εἶπα, σὲ φροντίζουμε γιὰ νὰ μὴν πνιγεῖς! Τί φωνάζεις;

— Μὲ συγχωρεῖς, κύρ λοχία, μοῦ ἀποκρίθηκε. Νόμιζα ὅτι ἦταν ὁ Ντάκος, αὐτὴ ἡ σούρα, ποῦ δὲν ἡσυχάζει ποτέ...

— Καλά, καλά, κοιμήσου κανακάρη μου,

τοῦ φώναξε κι ὁ Χρῆστος. Ἀργότερα θὰ μᾶς συχωρᾶς.

...Τὸ κρῦο, ὅσο βράδιαζε, ἀγρίευε, μὰ ἐμεῖς θέλαμε νὰ τελειώσουμε. Ἐνα βαθὺ χαντάκι ἔζωνε τώρα ἀπὸ τίς τρεῖς μεριὲς τὸ τσαντήρι μας. Κ' ἦταν σοφὴ ἡ ἰδέα τοῦ Χρήστου, γιὰτι στοὺς γύρω λόφους εἶχαν φανεῖ βαριά σύννεφα. Κ' ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὥρα ὁ οὐρανὸς ἔγινε μολυβένιος. Τρυπώσαμε στὴ σκηνή, βγάλαμε τίς ἀρβύλες μας καὶ κουκουλωθήκαμε μὲ τίς κουβέρτες. Ἡ βροχὴ εἶχε φτάσει. Πάνω στὴ σκηνή ἔπεφταν μὲ δύναμη χοντρές σταγόνες. Καὶ σὲ λίγο ἔπιασε σωστὴ νεροποντὴ. Ὁ κρότος τῆς βροχῆς πάνω στὸ караβόπανο ἦταν γιὰ μᾶς κάτι καινούριο. Νόμιζα πὼς ἀκουγα μιὰν ἀλλοκοτὴ πολυφωνικὴ μουσικὴ. Καὶ κάτι ἄλλο: Νιώθαμε μιὰ σιγουριά, σὰ νὰ εἴμαστε στὸ πιὸ γερὸ σπίτι. Καὶ γεμίσαμε ἀπὸ αἰσιοδοξία.

* * *

Τὴν ἄλλη μέρα πῆγαμε στὶς ἀγγαρεῖες. Ἄλλη ὀμάδα φορτώθηκε πυρομαχικά, ἄλλη τροφίμα, ἀκόμη καὶ νερό, καὶ τραβήξαμε μπροστὰ στὶς προφυλακὲς καὶ στὰ ὄμβρολεῖα. Ὅλη τὴν ἡμέρα πηγαινοερχόμαστε σὰν τὰ μυρμηγκία. Κι ἄμα νύχτωσε, τρύπωσε καθένας στὴ σκηνή του γιὰ νὰ ξεποστᾶσει.

...Τὸ σκοτάδι ἦταν πιὰ πηχτὸ μέσα κ' ἔξω ἀπὸ τὴ σκηνή. Λέγαμε πότε πότε καμιὰ κουβέντα, μὰ ὁ νοῦς ταξίδευε ἄλλοῦ. Πετοῦσε πάγω ἀπὸ βουνά, κάμπους καὶ πολιτεῖες κ' ἔφτανε σὲ κάποιο σπίτι, σὲ μιὰ κάμαρα. Κ' ἐκεῖ κάποιες ψυχὲς ξαγρυπνοῦσαν καὶ ἦταν πεσμένες σὲ βαθιὰ συλλογή...

Τὸ ταχυδρομεῖο ἀργοῦσε νὰ ῥθει στὰ βουνά μας. Δὲν εἶχαμε ἀπὸ κάτω καμιὰ εἰδηση. Κ' ἡ σιωπὴ ἔπεφτε βαριά μέσα στὴ σκηνή, μὲ πολλὲς βουβὲς κραυγὲς, φόβους καὶ ἀγωνίες. Τί γίνονται; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα βασάνιζε ὅλες τίς ψυχὲς κι ἄς μὴν τὸ ἔλεγαν φωναχτά. Τὰ κλειστὰ στόματα αὐτὸ μολογοῦσαν. Τέσσερα κεφάλια, τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο, δούλευαν σὰ μηχανὲς καὶ μέσα τους στροβίλιζε κάθε λεπτὸ κι ἄλλο ρώτημα κι ἄλλη σκέψη. Ἀκόμη κι ἀόριστες ὑποψίες, ἀμφιβολίες... Ὡσπου ὁ ὕπνος ἔσβησε τὴν κούραση τοῦ κορμιοῦ καὶ τῆς ψυχῆς...

...Ἡ νύχτα εἶχε προχωρήσει, ὅταν ἀκούστηκαν πολλά πατήματα ἔξω ἀπὸ τὴ σκηνή μας. Ἐαφνικὰ τὸ παλάτι μας τραντάχτηκε, σὰ νὰ ἔπεσε κάποιος ἀπάνω του. Ἀνασηκώθηκα ἐγὼ κι ὁ Λέλος. Οἱ ἄλλοι κοιμόνταν βαθιά. Ἔστησα τ' αὐτί μου κι ἀκουσα κουβέντες ἑλληνικὲς κ' ἰταλικές. Ἀμέσως φέρεσα τὶς ἀρβύλες μου καὶ βγήκα ἔξω. Ἦταν δυὸ φαντάροι δικοὶ μας μὲ τὰ ὅπλα τους καὶ τρεῖς Ἴταλοὶ ἄοπλοι, ποὺ προχωροῦσαν δειλά. Τοὺς εἶχαν πιάσει οἱ δικοὶ μας σὲ νυχτερινὴ ἐνέδρα. Τοὺς σταμάτησα γιὰ λίγο.

— Σταθῆτε, παιδιά. Θὰ σᾶς δώσω λίγο κονιάκ, γιὰ νὰ ζεσταθῆτε.

— Εὐχαριστοῦμε, συγὰδελφε, εἶπαν ἀπλῶνοντας τὸ χέρι στὸ παγούρι.

Ἦπιαν ἀπὸ λίγο κ' ὕστερα ρίξαμε κονιάκ σ' ἄλλο κύπελλο γιὰ νὰ πιοῦν κ' οἱ Ἴταλοὶ. Ἐνας ἀπὸ δαύτους ἀρνήθηκε. Δὲν ἔδωσα σημασία. Κι ἀμέσως τοὺς δώσαμε τσιγάρα. Ὁ ἴδιος, ποὺ δὲ θέλησε τὸ κονιάκ, δὲν πῆρε καὶ τὰ τσιγάρα.

— Εἶναι φασίστας, μοῦ εἶπαν οἱ δικοὶ μας.

— Greco, bono, μοῦ ἀπάντησαν οἱ ἄλλοι Ἴταλοὶ.

Καὶ σὲ λίγο κατηφόρισαν...

Πάνω στὴν ὥρα ἔφτασε κι ἄλλη συνοδεία. Ἦταν δυὸ φορεῖα μὲ τραυματίες. Ὁ ἕνας δικός μας, ὁ ἄλλος Ἴταλός. Κ' οἱ δύο τοὺς βογγοῦσαν. Τοὺς πῆγαιναν γρήγορα στὸ ὀρεινὸ χειρουργεῖο.

* * *

Ἦταν μεσημέρι ὅταν ξεκινήσαμε γιὰ τὸ ὄλμοβολεῖο ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ Δόντι. Ἀνηφορίσαμε τὴν πλαγιά μας, ἀκούγοντας τὴ σάρα ποὺ κατακυκλοῦσε, καὶ φτάσαμε στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου. Ἦταν ὁμορφὴ λιακάδα καὶ τὸ χιόνι, ποὺ ἀρχίζε ἀπὸ κεῖ, ἔλαμπε κάτω ἀπὸ τὶς ἡλιαχτίδες. Ἡ ὀμίχλη, ποὺ κάθε πρωὶ σκέπαζε τὸν τόπο, εἶχε χαθεῖ κ' ἔτσι τὰ ἔβλεπα ὅλα καθαρά. Καθὼς προχωροῦσαμε σ' ἕνα μακρὸ διάδρομο, ποὺ τὸν εἶχαν ἀνοίξει ἀνάμεσα στὸ χιόνι, ἐνίωσα τρομερὴ παγωνιά, ποὺ μοῦ τρυποῦσε τὰ μελίγια. Κατόπι βγήκαμε σ' ἕνα μεγάλο ξέφωτο. Ἐκεῖ μᾶς ὑποδέχτηκαν ἀπανωτὰ τὰ βλήματα τῶν Ἴταλῶν. Καὶ γιὰ νὰ ξεφύγουμε, πήραμε τὸ δρόμο τρέχοντας. Ὑστερα ἀπὸ

λίγο κατηφορίσαμε σ' ἕνα χαμηλὸ καὶ μακρόστενο κάμπο. Ἦταν ἄσπρος ἀπὸ τὸ χιόνι. Δεξιά μας τὸν ἐκλείνε μιά σειρὰ ἀπὸ χιονισμένα βουνά. Ἦταν ὁ Γκόλικας. Τὸ πιὸ ἄγριο κομμάτι τοῦ φαλακροῦ βουνοῦ ποὺ πατούσαμε. Πέρα ἀριστερὰ μάντευες μιά πλατιά χαράδρα. Ἐκεῖ μέσα κυλοῦσε τὰ νερά του ὁ Δρίνος.

Βαδίζοντας ἀργά, ἀφοῦ ἡ τοποθεσία ἦταν ἥσυχη, φτάσαμε στὴ βάση ἑνὸς χαμηλοῦ λόφου. Ἀνεβήκαμε στὴν κορυφὴ του καὶ τότε νιώσαμε πόσο κοντὰ εἴμαστε στὸν ἐχθρό. Τὰ πολυβόλα τῶν Ἴταλῶν ἀρχισαν ἀμέσως νὰ κελαηδοῦν καὶ νὰ ξυρίζουν τὴ ράχη τοῦ λόφου. Πέσαμε ὄλοι κάτω καὶ μπουσουλώντας διαβήκαμε τὴ ραχοκοκαλιά. Κι ἀμέσως ὀρμήσαμε στὸν κατήφορο ἀπὸ τὴν ἄλλη πλαγιά. Μπροστὰ μας ἀπλωνόταν ἕνα μικρὸ λιβάδι καὶ στὸ τέραμα του, καμιὰ διακοσαριά μέτρα, βρισκόταν τὸ ὄλμοβολεῖο. Ἦταν ἕνας χαμηλὸς κ' ἐπίπεδος βράχος, ποὺ τὸν προστάτευαν ἄλλοι μικροὶ βράχοι κατὰ τὴ μεριὰ τοῦ ἐχθροῦ. Στὴν πίσω μεριὰ τῶν βράχων εἶχαν στήσει δυὸ μικρὲς σκηνές, γιὰ ὕπνο καὶ γιὰ πρόχειρη ἀποθήκη.

Γρήγορα ἀπιθώσαμε ἔξω ἀπὸ τὶς σκηνές τὰ βλήματα καὶ τὰ τρόφιμα ποὺ κουβαλήσαμε κ' ὕστερα ξαπλώσαμε πλάι στοὺς συναδέλφους τοῦ ὄλμοβολεῖου. Μᾶς ἔλεγαν τὰ παιδιά ὅτι ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες οἱ Ἴταλοὶ εἶχαν ξαπολύσει τὴ μεγάλη ἀνοιξιὰτικὴ ἐπιθεσή τους καὶ χτυποῦσαν παντοῦ. Κι ἀπάνω στὴν κουβέντα ἀκούστηκαν μερικές βροντὲς ἀπὸ τὸ πυροβολικὸ τους καὶ τὰ κελαηδήματα τῶν πολυβόλων τους.

— Βαράει ὁ συμπέθερος, μᾶς εἶπαν οἱ συναδέλφοι.

Κι ἀμέσως ἕνα, δύο, τρία σφυρίγματα ἀκούστηκαν πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Οἱ ἄντρες μου ἔδειξαν κάποια δυσφορία μὲ γκριμάτσες στὸ πρόσωπο.

— Περιμένετε λίγο. Θ' ἀκούσετε...

— Τί, βρὲ παιδιά;

Ἐαφνικὰ ἕνας κρότος βαθύς, σὰν μουγκρητό, ἔκανε τὰ βουνά νὰ βαριαναστενάξουν.

— Ὁ γέρο Δῆμος! Μπράβο γέρο Δῆμο! Ξεφώνιζαν τὰ παιδιά, ἀνοίγοντας καὶ κλείνοντας τὰ χέρια ἀπὸ χαρά.

Ήταν τὸ πυροβολικὸ μας ποὺ ἀπαντοῦσε στὴν πρόκληση τῶν Ἰταλῶν. Ἡ μονομαχία τους κράτησε κάπου μισὴ ὥρα κ' ὕστερα πάλι ἡ σιωπὴ. Μόνο τὸ πολυβόλο κακάριζε ἀπὸ τὸ ἀντικρινὸ βουνό, θερίζοντας τὴ γειτονικὴ πλαγιά. Αὐτὴ ποὺ θὰ περνούσαμε γιὰ νὰ γυρίσουμε στὴν κατασκήνωσή μας.

Με τὴν κουβέντα σκοτείνιασε. Τὸ βραδινὸ ἀγιάζι μᾶς τρυποῦσε τὰ κόκαλα. Σηκωθήκαμε καὶ κάναμε μερικὲς κινήσεις γιὰ νὰ ξεμουδιάσουμε. Ὑστερα χαιρετήσαμε τὰ παιδιά καὶ πήραμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ.

* * *

Ἐίχε περάσει κιόλας μιὰ βδομάδα πάνω στὸ φαλακρὸ βουνό. Ψιλόβρεχε κ' εἶχαμε μαζευτεῖ κάτω ἀπὸ τὶς κουβέρτες. Κάποια στιγμή ἔπεσε στὸ μάγουλό μου μιὰ σταγόνα νερὸ κ' ὕστερα ἄλλη κι ἄλλη.

— Βρὲ παιδιά, βρέχει καὶ μέσα.

— Μὴν ἀνησυχεῖς, μοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Παπᾶς. Θὰ τὸ κανονίσω! Κι ἀμέσως μὲ μιὰ καρφίτσα στὸ χέρι — ποῦ τὴ βρῆκε ὁ ἀθεόφοβος; — πλησίασε στὸ παραβόπανο. Βρῆκε τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ἔβγαιναν οἱ σταγόνες καὶ μὲ τὴν καρφίτσα ἔκανε ἓνα τρύπημα στὸ πανί. Καὶ τὸ θαῦμα ἔγινε! Σταμάτησε ἀμέσως νὰ βρέχει μέσα στὸ τσαντήρι!

Γελάσαμε ὅλοι μὲ τὴ χειρουργικὴ τέχνη τοῦ Παπᾶ καὶ γιὰ λίγη ὥρα εἴμαστε χαρούμενοι.

— Τί θὰ γίνεῖ μ' αὐτὸ τὸ ταχυδρομεῖο; ρώτησε ξαφνικὰ ὁ Ντάκος, σπάζοντας τὴν καλὴ διάθεση ποὺ εἶχαμε ὅλοι μας.

— Οὔτε γράμμα, οὔτε ἓνα δελτάριο, παραπερόθηκε δειλὰ κι ὁ Ἀλέος.

— Μὰ τί γίνεται; Μᾶς ξέχασαν; Φταίει τὸ ταχυδρομεῖο; μονολογοῦσε ὁ Χρῆστος.

— Μὴν κάνετε ἔτσι, τοὺς ἀποκρίθηκε ὁ χιουμορίστας τῆς συντροφιάς, ὁ Γιῶργος Παπᾶς. Θὰ δεῖτε, θὰ ῥθουν ὅλα μαζεμένα.

— Βρὲ Χρῆστο, μὴ στεναχωριέσαι, τοῦ εἶπα κ' ἐγώ. Τ' ἀδελφία σου καὶ τὰ γονικά σου θὰ κοιτάζουν τὸ γιό σου καὶ τὴ γυναίκα σου. Μὴ σὲ νοιάζει καὶ μὴ θλίβεται. Ἐσὺ νὰ μείνεις γερός καὶ σὰν γυρίσουμε κάτω θὰ βρεῖς τὸ γιό σου νὰ περπατάει. Μὴν πικραίνεις τὴν καρδιά σου, ὅλα θὰ πᾶνε καλά.

Καὶ μ' αὐτὲς τὶς κουβέντες ἀποκοιμηθήκαμε. Στὸν πόλεμο ὅμως ὁ ὕπνος δὲν εἶναι

ποτέ ἡσυχος. Μὲς στὴ βαθιὰ νύχτα ἀκούστηκε ὁ βόμβος ἀεροπλάνων. Τί νὰ ἦταν; Δικά μας ἢ ἰταλικά; Κάτι μακρινὲς κανονιὲς ἀκούστηκαν. Ὑστερα τρεῖς ἀπανωτοὶ κρότοι, τρεῖς βροντερὲς ἐκρήξεις, συγκλόμισαν τὴν πλαγιά μας. Σίγουρα πὼς τὰ ἀεροπλάνα ἦταν ἐχτρικά. Ἀνασηκωθήκαμε καὶ μὲ κομμένη ἀνάσα περιμέναμε ἀν θὰ ἔπεφταν κι ἄλλες μπόμπες. Καὶ πραγματικὰ ἔπεσαν κι ἄλλες, μὰ αὐτὴ τὴ φορὰ πιδ μακριά. Οἱ κρότοι ἀπὸ τὶς ἐκρήξεις ἦταν πιδ βουβοὶ κι ἀδύνατοι. Τὰ ἀεροπλάνα εἶχαν κιόλας ἀπομακρυνθεῖ.

Τὸ πρωί, ὅπως πάντα, σηκώθηκα πρῶτος καὶ βγῆκα ἀπὸ τὴ σκηνή μας γιὰ νὰ βρῆξω λίγο τὸ πρόσωπό μου. Ἐρίξα μιὰ ματιὰ γύρω καὶ μὲ φρίκη ἀντίκρισα μέσα στὸ χαντάκι τῆς σκηνῆς μας, δυὸ τρεῖς σπιθαμὲς ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, ἓνα σίδερο πιδ μεγάλο ἀπὸ τὴν παλάμη μου. Ήταν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὶς μπόμπες, ποὺ ἔριξαν τὰ ἰταλικά ἀεροπλάνα...

* * *

Τὸ μεσημέρι ἔμαθα τὸ δυσάρεστο νέο. Πρωὶ πρωὶ εἶχαν κατεβάσει στὸ ὄρεινὸ χειρουργεῖο δυὸ ἀπὸ τοὺς παλιούς μὲ τὰ πόδια τους πρησμένα ἀπὸ τὰ κρουπαγήματα. Ἀπὸ κεῖ τοὺς ἔστειλαν γιὰ τὴν Ἀθήνα. Σήμερα θὰ ἔστελναν κι ἄλλους τρεῖς... Τί θὰ γίνονταν; Θὰ τοὺς ἔκοβαν τὰ πόδια; Θὰ γλύτωναν; Ἐνας ἔσος ἤξερε.

Δὲν πρόλαβα νὰ μεταγχολήσω, οὔτε νὰ σκεφτῶ τίποτ' ἄλλο. Ὁ πόλεμος συνεχιζόταν ἀνελέητος. Μὲ εἶχε φωνάζει ὁ λοχαγὸς στὴ σκηνή του.

— Λοχία, μοῦ εἶπε. Τράβα γρήγορα μὲ τὴν ἀγγαρεία γιὰ τὸ ὄλμοβολεῖο. Οἱ ἄντρες εἶναι ἔτοιμοι. Πάρε τοὺς καὶ πηγαίνετε... Στὸ καλὸ!

...Μὲ τὸ σούρουπο φτάσαμε στὸ ὄλμοβολεῖο. Οἱ ἄντρες μου, ἅμα ξεφόρτωσαν, κάθησαν γύρω στὶς σκηνές, γιὰ νὰ ξαποστάσουν. Μιὰ φωνὴ ἀπὸ μέσα μοῦ ἔκραξε:

— Ἐλα, κύρ λοχία, νὰ ζεσταθεῖς.

— Θὰ ῥθω ἀργότερα, ἀποκρίθηκα.

Σούρθηκα στὸ βράχο καὶ κάθησα λίγο παράμερα. Ἐβγαλα τὸ κράνος μου κι ἀπόμεινα μὲ τὴν κουκούλα μου. Χάιδεψα λίγο τὰ γένια μου κ' ἔπειτα ξάπλωσα στὸ βράχο

ὅπως μπορούσα καλύτερα. Γύρισα τότε τὰ μάτια μου κατὰ τὸν οὐρανό. Ἀλήθεια, τί πολλά πού ἦταν τ' ἄστρα! Κάτω στὶς πολιτείες βλέπαμε τόσο λίγα... Ἐδῶ ὁ θόλος ἦταν σκοῦρος καὶ τ' ἀστέρια ἔλαμπαν σὰν νιόκοπα νομίσματα.

Ἡ παγωνιά πού κατέβαζαν τὰ βουνὰ ἤταν φοβερή. Τὴν ἔνωθα στὸ πρόσωπό μου, ὅπου δὲν τὸ σκέπαζε ἡ κατσούλα καὶ νόμιζα πὼς μὲ τρυποῦσαν βελόνες... Μισόκλεισα τὰ μάτια καὶ μάζεψα ὅσο μπορούσα τὸ γιᾶκὰ τῆς χλαίνης μου. Σφιχτήκα στὴν πέτρα κ' ἔφερα τὸ γαντοφορεμένο χέρι μου πάνω στὴ μύτη μου. Ἐνίωσα μὲ τὸ χνῶτο μου ἀρκετὴ ζεστασιά. Ἐπαῖφα τότε νὰ συλλογιῶμαι τὸν πόλεμο, τὴν Ἀθήνα, τίς ἀνθρώπινες σοφίες. Ζοῦσα λίγες στιγμὲς ἀπλά, ὅπως ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος. Ἀνυπεράσπιστος καὶ ἀδύναμος μπροστὰ στὸ σύμπαν, μὰ δίχως ἀνάγκες καὶ ἀξιώσεις, πού τίς δημιουργήσε ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος...

Πίσω ἀπὸ τοὺς λόφους ξεπρόβαλε τὸ φεγγάρι. Ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ μισό. Στὴν ἀργὴ πορεία του ἔσβηνε τ' ἄστρα καὶ σιγὰ σιγὰ φώτισε τὰ βουνὰ. Καὶ πρῶτες γυάλισαν οἱ χιονισμένες κορφές τοῦ Γκόλνικα. Ὑστερα, ὅταν ψήλωσε δυὸ τρεῖς ὀργιές, φωτίστηκαν κ' οἱ ἀντικρινοὶ βράχοι. Κι ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς πῆραν τὸ δικό τους χρῶμα, σταχτὶ σκοῦρο, κι ἄλλοι ἀπόμειναν ἄγριοι καὶ σκοτεινοί. Κ' ἡ ὄψη τους, καθὼς ἄλλαξε τὸ φῶς, εἶχε κάτι τὸ διαβολικό, λές καὶ μεγάλοι δράκοντες στοίχειωσαν καὶ πέτρωσαν. Καὶ περίμεναν νὰ ῥθουν τὰ μεσάνυχτα γιὰ νὰ ξυπνήσουν καὶ ν' ἀρχίσουν τὸ σατανικό τους ὄργιο.

— Ἐ! κύρ λοχία, ἔλα κάτω νὰ πιεῖς κονιάκ, ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ ἀπὸ τὴ σκηνή.

Σηκώθηκα μουδιασμένος καὶ πλησίασα τοὺς φαντάρους πού φύλαγαν στὸν ὄλμο. Ἦταν τυλιγμένοι στὶς μάλινες ἕσπες τους κ' εἶχαν κατεβάσει τὴν κατσούλα ἴσαμε τὰ μάτια. Ἦταν ξύπνιοι, μὰ ἔμοιαζαν σὰν ὄνειροπαρμένοι. Τὸ κορμί τους βρισκόταν ἐκεῖ, μὰ δὲ μιλοῦσαν καὶ τὰ μάτια τους κοιτοῦσαν μακριά... Οἱ ἄντρες μου εἶχαν μαζευτεῖ κάτω ἀπὸ τὸ βράχο μὲ τοὺς ἄλλους φαντάρους.

— Δὲν κρύωσες, κύρ λοχία; μὲ ρώτησε κάποιος ἀπ' αὐτούς.

— Πηγαίνω νὰ πιῶ ἕνα κονιάκ, τοὺς ἀποκρίθηκα. Κι ἀμέσως τρύπωσα στὸ σαυτόν. Τὰ παιδιὰ μου ἔβαλαν τὸ θερμαντικό σ' ἕνα μικρὸ κύπελλο.

— Ἄντε! στὴν ὑγείᾳ σας... καὶ μὲ τὴ Νίκη!

— Ἀμήν, κύρ λοχία.

Τὸ ἤπια γουλιὰ γουλιὰ κι ἀμέσως ἔνιωσα τὰ μάγουλά μου νὰ ἀνάβουν.

Πιάσαμε φιλοκουβέντα. Δυὸ ἀπὸ τοὺς φαντάρους ἦταν ἀπὸ τὸν Προυσό. Τοῦτοι μοῦ διηγήθηκαν γιὰ τὸ μοναστήρι, γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγιᾶς καὶ γιὰ τὴν ὁμορφιά τοῦ τόπου.

— Ἄμα, κύρ λοχία, γυρίσουμε μὲ τὸ καλό, νὰ πάμε στὸ μοναστήρι. Νὰ τὸ γνωρίσεις, μιὰ κ' εἶσαι φίλος τῶν βουνῶν...

— Καὶ θ' ἀνάψουμε ἕνα κερι στὴ Χάρη της, στὴν Παναγιὰ τὴν Προυσιώτισσα, συμπλήρωσε ὁ συχωριανός του.

— Ναί, ναί, εἶπα κ' ἐγώ. Ἐτσι θὰ κάνομε. Μονάχα νὰ μᾶς φυλάξει νὰ γυρίσουμε...

Μιὰ μελαγχολικὴ σιωπὴ ἀκολούθησε τὰ λόγια μου. Καθένας ξανάφερε στὸ μυαλό του τὸν πόλεμο. Μ' αὐτὸν κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σίγουρος...

Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει. Τὰ παιδιὰ, κουρασμένα, νύσταξαν. Ἄκουσα δυὸ τρία ροχαλητά. Κατάλαβα πὼς ὁ ὕπνος ἤρθε διακριτικά γιὰ νὰ σταματήσῃ τίς δυσάρεστες σκέψεις. Τοὺς ἄφησα ἀθόρυβα κι ἀνέβηκα στὸ βράχο.

Κοίταξα τὸ ρολόι μου στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ. Ἦταν περασμένες ἔννιά.

— Πᾶμε, παιδιὰ; ρώτησα τοὺς δικούς μου. Ὅμως τὴν ἴδια στιγμὴ ἕνας ξερός κρότος στὸν ἀγέρα μ' αἰφνιδίασε. Ψηλά στὸν οὐρανὸ εἶχε σκάσει μιὰ φωτοβολίδα.

Τὸ φῶς στὴν ἀρχὴ ἔμεινε συγκεντρωμένο γύρω στὸ σημεῖο τῆς ἐκρηξης. Κ' ἦταν πολὺ ζωηρό! Σιγὰ σιγὰ ἔμωσ ἀπλώθηκε στὸν οὐρανὸ κ' ἔφτασε στοὺς κοντινοὺς λόφους. Ὅλα τότε λούστηκαν ἀπὸ ἕνα ρόδινο φῶς. Τὸ τοπίο εἶχε πάρει μιὰ μαγικὴ ὄψη, σὰν παραμυθένια! Εἶχα καιρὸ νὰ δῶ τέτοια ὁμορφιά...

Μὰ ἡ μαγεία δὲν κράτησε πολὺ. Τὸ ρόδινο χρῶμα ἔσβηνε ἀργά. Τὸ ντροπιασμένο φεγγάρι ξαναβρῆκε τὴν ἀξιοπρέπειά του. Κ' οἱ

βράχοι ξαναπήραν τὴ διαβολικὴ μορφή τους.

Καληνυχτίσαμε τὰ παιδιὰ καὶ κατεβήκαμε στὸ λιβάδι. Ἄπὸ κεῖ καμάρωσα τοὺς ἀντρες μου, ποὺ σκαρφάλωσαν στὴν κορυφογραμμὴ σὰν ἀγριόγαιδα. Ἐγὼ περπατοῦσα πρὸ πίσω μὲ ἀργὸ βῆμα, χαζεύοντας δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Εἴμαστε πιά στὸ χαμηλὸ κάμπο. Κάπου ἐκεῖ, στὴ μέση, θὰ συναντοῦσα τὸ χέρι τοῦ Ἰταλοῦ. Ναι, ἦταν κάποιος νεκρὸς Ἰταλός, σκεπασμένος ἀπὸ τὸ σκληρὸ χιόνι. Φαίνεται πὼς εἶχε τραυματιστεῖ, ὅταν ἔφευγε ἡ μονάδα του, καὶ ἀπόμεινε ἀβοήθητος στὴν ἐρημιά. Τὴ νύχτα ἐκείνη ξανάπεσε πολὺ χιόνι καὶ τὸν κουκούλωσε... Μόνο τὸ μισό του χέρι εἶχε μείνει πάνω ἀπὸ τὸ ἄσπρο σεντόνι, ζητώντας βοήθεια. Μάταια ὅμως...

Πέρασα σχεδὸν δίπλα του. Γύρισα καὶ

κοίταξα τὸ χέρι. Δὲ ζητοῦσε πιά βοήθεια. Ἔστειλε τώρα ἓνα θλιβερὸ ἀποχαιρετισμὸ στὸν ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὸν παγωμένο τάφο του.

Στάθηκα μισὸ λεπτὸ καὶ κούνησα τὸ χέρι μου φιλικά, χαιρετώντας τὸν ἀγνωστο νεκρὸ.

— Γειά σου, ἀδελφέ μου, ψιθύρισα. Καίμῃ σου ἤσυχα. Κανείς δὲ σέ μισεῖ...

Ἔστερα τράβηξα τὸ δρόμο μου.

* * *

...Εἴμαστε κιόλας δώδεκα μερόνυχτα πάνω στὸ φαλακρὸ βουνό. Κατὰ τὸ μεσημέρι ἤρθε διαταγὴ νὰ φύγουμε. Ἐνας Θεὸς ἤξερε ποῦ θὰ πηγαίναμε...

ΜΠΟΡΙΣ ΠΑΣΤΕΡΝΑΚ

Σ Α Θ Η Ρ Ι Ο ...

Σὰ θηρίο ἔχω πέσει σὲ παγίδα.
Πίσω σὰ νὰ ἴμειναν ὅλα: τὰ φῶτα, ὁ κόσμος,
ἡ ἴδια ἡ λευτεριά.
Κάτι μοιάζει νὰ μὲ κνηγᾷ,
νὰ τοῦ ξεφύγω πιά δὲ μπορῶ.

Σκοτεινὸ τὸ δάσος κ' ἡ ἀκτὴ σὰ λίμνη.
Λεπτὸς εἶν' ὁ κορμὸς τοῦ ριγμένου δέντρου
καὶ ὁ δρόμος μπροστά μου ἀπὸ παντοῦ κλειστός.
Ἄλλὰ ὅ,τι θέλει ἄς γίνεῖ. Δὲ μὲ νοιάζει.

Ἄλήθεια, μήπως εἶναι
γιὰ κάποιον κακὸ πού 'χω κάνει;
Εἶμαι ἄραγε ἀχρεῖος, δολοφόνος;
"Ὁχι, εἶναι ποὺ
γιὰ τῆς χώρας μου τὴν ὁμορφιὰ
τὸν κόσμο ὅλο ἔχω κάνει νὰ κλάφει.

Ὅμως
ὡς τὴν πνοή μου τὴν τελευταία
θὰ πιστεύω πὼς θὰ ἴρθῃ καιρὸς
ποὺ πέρα ἀπὸ κακίες καὶ ἀπὸ λάθη
τὸ καλὸ
τῆ νίκη τῆ δική του
θὰ κερδίσει.

Ἀπόδοση ἀπὸ τὸ ἀγγλικό: ΕΛΕΝΗΣ ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ

ΣΟΛΩΝΑ ΜΑΚΡΗ

ΟΙ ΔΡΑΜΑΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ *

ΤΟ ΚΩΜΙΚΟ (και τὸ γελοῖο). Ἡ φιλοσοφία ἐλάμπρυνε τὸ πνεῦμα και τὸ ἀνέβασε σὲ ψηλὸ βᾶθος. Ἀλλὰ σὰν προῖον τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυστάσιος τῶν διανοητῶν, διαμορφωμένης μέσα στὸ κλίμα ἢ ὑπὸ τὶς δεσπόζουσες τάσεις τοῦ καιροῦ τους, στάθηκε κατὰ κανόνα δογματικὴ ἔκφραση «τῆς δικῆς τους» ἀλήθειας. Ἐξᾴλλου, ἢ πάντοτε ἴδια «ἀρχουσα τάξη», στὴν ὁποία, χωρία ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις, ἀνῆκαν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰ «μεγάλια ἐρωτήματα» τοῦ ἀνθρώπου : περὶ τοῦ Θεοῦ, τῆς ὑπαρξῆς, τοῦ συμπαντος, ἐπρόβαλε και ἀνάδειξε κατὰ σύστημα, προπάντων ἐκείνους ποὺ ἀναζητοῦσαν τὶς ἀποκρίσεις — τί εἰρωνεῖα! — διὰ τοῦ Λόγου στὸ ὑπέρολογο, μὲ μιὰ διαλεκτικὴ ἀνεδαφικὴ ἢ σκοτεινὴ και δυσπρόσιτη — ὥστε νὰ πεῖ μὲ θαυμαστὴ εὐλικρίνεια ὁ Ἐγγελοσ τὸ ἀμίμητο : «Ὅταν τὰ ἔγραφα αὐτά, τὰ καταλαβαίναμε μόνον δύο : ὁ Θεὸσ κι' ἐγώ. Τώρα τὰ καταλαβαίνει μόνον ὁ Θεὸσ!»

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ ἀμύθητη ἔκταση τῆς φιλοσοφικῆς σκέψῆς μέσα σὲ μακρεῖς αἰῶνες, χρωστιέται, κατὰ μεγάλο μέρος, στὴν πολυπτυχη κι' ἐξονυχιστικὴ ἀνάπτυξη ἀπόψεων ποὺ ξεκινᾶν ἀπὸ ἀνασφαλεῖς ἀφετηρίες, μὲ συνέπεια νὰ τὶς ἀκολουθοῦν νέες ἀνασκευαστικὲς ἢ «διορθωτικὲς» θεωρίες, ἀλλὰ και ἀνασκευαστικὲς τῶν ἀνασκευαστικῶν, μὲ τὴν ἴδια πρισματικὴ και πολυμήχανη ἀνάλυση, ὥσπου τὸ ἐρευνώμενο θέμα νὰ καταντάει συχνὰ ἕνασ ἐκπληκτικὸσ σὲ σοφία σωρὸσ λόγων ἀνευ Λόγου. Καὶ ἀδιαφιλονίκητη ἔνδειξη αὐτοῦ τοῦ γεγονότος μᾶσ δίνουν οἱ πολλὲς, ἀπὸ πολλοὺς φιλόσοφους, αἰσθητικὸς και ψυχολόγους, ἐρμηνεῖς τοῦ κωμικοῦ, ποὺ καταλήγουν στὴν παραδοχὴ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ τεῦχος 1350 (1ης Ὀκτ.) και τέλος.

ἀδυναμίας τῆς φιλοσοφίας και τῆς Αἰσθητικῆς, νὰ τὸ ἐξηγήσουν κατὰ τρόπο ὀριστικὸ και ἀναμφισβήτητο. Δὲν θὰ σταθοῦμε λοιπὸν ἰδιαίτερα στὶς διάφορες ἀντιγνωμίες. Καὶ παρότι εἶναι ἐπικίνδυνος ὁ δαίμονας τῆς βεβαιότητος και ἡ ἀπλοποίηση τῶν πραγμάτων κατηγορεῖται σὰν γνώρισμα «ἀφιλοσόφητου νοῦ», θὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε κάπως ἀπλὰ τὸ θέμα μας. Γιατὶ εἶναι ἀπλό. Ὅα χρειαστεῖ ὥστούσο, γιὰ τὴν κατανόησή του, ν' ἀνασκευαστοῦν — κι' ἐδῶ! — κάποιες σοβαρὲς πλάνες και ἀντιφάσεις ποὺ σημειώνονται στὶς ποικίλες αὐτὲς ἐρμηνεῖς και ποὺ συντείνουν στὸ, ἀπὸ κακὴ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος, ἀτελέσφορο τῶν συμπερασμάτων.

Και πρῶτα, γιὰ νὰ ὑπάρξει ἕνα σταθερὸ μέτρο ἐλέγχου, θεωροῦμε σωστὸ κατὰ βᾶση τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ κωμικοῦ, σὰν «ἀπροσδόκητη σύγκρουση τῆς παράστασης πρὸς τὴν ἔννοια» — τοῦ Ε. Παπανοῦτσου. Γιὰ τὴν ἀκριβέστερη διατύπωσή τοῖ θὰ πρέπει ν' ἀφαιρεθεῖ τὸ «ἀπροσδόκητο», ποὺ εἶναι συμπτωματικὸ ἢ περιστασιακὸ και νὰ διευκρινιστεῖ πὼς ἡ «παράσταση» — γιὰ νὰ μὴν πηγαίνει ὁ νοῦσ μας στὸν ψυχολογικὸ ὄρο — σημαίνει τὴν ἐξ ἀντικειμένου εἰκόνα : τὴ μορφή. Εἶναι μιὰ (δηλαδὴ ὑπὸ συγκεκριμένους ὄρους) ἀντίθεση τῆς μορφῆς πρὸς τὴν ἔννοια. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ ἀντίθεση αὐτὴ ὀρίζει κατ' ἀρχὴν τόσο τὸ κωμικὸ ὅσο και τὸ γελοῖο — ἀποτελεῖ δηλαδὴ τὴ λογικὴ βάση τους. Κατ' ἀρχὴν, γιὰτὶ ὑπάρχει μιὰ κεφαλαϊώδης διαφορά. Καὶ μπορούμε ἀμέσως νὰ ποῦμε πὼς τὸ κωμικὸ δὲν εἶναι ἀκριβῶς «ἡ σύγκρουση τῆς παράστασης πρὸς τὴν ἔννοια», ἀλλὰ ἡ παράσταση τῆς σύγκρουσης μιὰς συγκεκριμένης μορφῆς (τοῦ γελοίου) πρὸς τὴν ἔννοια στὴν ὁποία ἀντικρύζει (τοῦ

ανθρώπου), ή εξεικόνιση μιᾶς δυσαρμονίας : μορφῆς — ἔννοιας — πού θά τή δοῦμε ἀναλυτικότερα στή συνέχεια.

Καί προτρέχουμε, γιατί ἀπό τήν κοινή λογική βάση τους ξεκινάει ἡ πρώτη πλάνη : ἡ σύγκριση τοῦ κωμικοῦ μέ τὸ γελοῖο, πού φθάνει συχνά στήν ταύτισή τους — ἐπειδή παραγνωρίζεται ἡ σημαντική διαφορὰ πού ἀνάφερα. β) Συγχύζεται τὸ ἀντικείμενο (τὸ κωμικό καί τὸ γελοῖο σάν αἰσθητικό αἶτιο), μέ τὸ ὑποκειμενικό γεγονός τῆς παρατήρησής τους (τὸ αἰσθητικό ἀποτέλεσμα). γ) Μπαίνουν ἀκαιρα καί μέ διάφορο βηματισμό στό χορό, τὸ εὐφυολόγημα, ἡ εἰρωνεία, τὸ χιούμορ, ἡ σάτιρα. δ) Θεωρεῖται τὸ κωμικό (προφανῶς ὡς ὑποκειμενική αἴσθηση — καί ἰδοῦ ἓνα μπερδεμα) σάν «κατώτερη» αἰσθητική ἀξία (μερικοὶ μάλιστα τήν ἀρνοῦνται ἐντελῶς), ἐπειδή ἔχει «κακία» καί μυκτηρισμό, ἀντί τῆς μακρόθυμης θεώρησης τῶν ἀνθρώπινων ἀδυναμιῶν ἀπ' τὸ πεπληρωμένο καί φιλοσοφημένο ἄτομο — καί ἀντίθετα πρὸς τήν «ἀγνή αἰσθητική χαρὰ» καί τήν ψυχική ἐξύψωση πού προκαλεῖ τὸ ὠραῖο, ἐπειδή αὐτὸ ἔχει «ἀγάπη» (Παπανοῦτσος). ε) Καθὼς γίνεται καί στήν ἐρμηνεία τῶν ἄλλων αἰσθητικῶν ἀξιῶν, συγχύζεται ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωση ἐκ τοῦ κωμικοῦ ἢ τοῦ γελοίου, μέ ἐπιγενόμενα ἢ παράγωγα ψυχικά γεγονότα, ὅπως εἶναι τὸ γέλιο ἢ ἡ ρητὴ ἀποδοκιμασία — πού ἄλλωστε δὲν πραγματοποιοῦνται ἀντίκρου καί στὰ δύο. Καί στ) τὸ σημαντικότερο σὲ συνέπειες : ἐπικρατεῖ, ἀπὸ μακρύτερη παράδοση, ἡ ἀντίληψη πὼς τὸ κωμικό προκαλεῖ μιὰ ἀ ν ὠ δ υ ν η κ ι ἐ π ι δ ε ρ μ ι κ ῆ — καί σπανιότερα «πικρὴ» — εὐ θ υ μ ί α, γιὰ τὸ λόγο τάχα πὼς ἡ σύγκρουση μορφῆς-ἔννοιας πού πα ρ ι σ τ ᾶ «δὲν εἶναι σοβαρὴ καί ἐπιζήμια».

Αὐτὲς οἱ ἀπόψεις, πού παρουσιάζουν μιὰ ἀλληλουχία, προκύπτουν δηλαδὴ λίγο-πολύ ἢ μιὰ ἀπ' τήν ἄλλη καί βασικά ἀπὸ τήν πρώτη : τήν ταύτιση τοῦ κωμικοῦ μέ τὸ γελοῖο, ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ : τὴν ἀρχαία σοφία πάντα. Ἄλλὰ τὸ παράξενο εἶναι πὼς ἀνατρέπονται σ' αὐτὴ τὴ βάση τους, ἀπὸ κεῖνον ἀκριβῶς ἀπ' τὸν ὁποῖο ἀντλοῦνται, τὸν Ἀριστοτέλη, γιατί διαχωρίζει μέ σαφήνεια τὸ κωμικό ἀπ' τὸ γελοῖο. Δὲν θά ὑπῆρχε δὲ καί κατὰ τ' ἄλλα θέμα, ἀν' ὃ φιλοσο-

φος δὲν ἔδινε μιὰ λαθεμένη ἐξήγηση τοῦ γελοίου (τὸ ἀνώδυνο κ' ἐπιπόλαιο γιὰ τὸν «φέροντα» καί τὸν παρατηρητὴ) πού κατακυρώθηκε, ὅπως σημείωσα, καί σάν χαρακτηριστὸ τοῦ κωμικοῦ, στήν κατοπινὴ αἰσθητικὴ σκέψη.

Ὑποστηρίζοντας πὼς ὁ Ὅμηρος, ἐκτὸς ἀπὸ «πρῶτος τῶν τραγωδοποιῶν» κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι καί πρῶτος τῶν κωμωδοποιῶν, γράφει : «...οὐ φόγον¹ ἀλλὰ τὸ γελοῖον δραματοποίησας...» Καί ἡ «δραματοποίηση» δὲν σημαίνει βέβαια ἄλλο παρὰ τὴ μεταστοιχείωση τοῦ γελοίου σὲ μιὰ πλαστικὴ εἰκόνα του : τὸ κωμικό! Τὸ «δραματοποίησας» ἀντιστοιχεῖ στό κωμικό, πού ἀντικείμενό του εἶναι τὸ γελοῖο — ὥστε γίνεται φανερὴ ἡ διάκρισή τους. Γράφει ἐπίσης, γιὰ τὴν κωμῶδια καί τὴν τραγωδία : «...ἢ μὲν γὰρ χεῖρους ἢ δὲ βελτίους μι-μῆσι θαι βούλεται τῶν νῦν...» Καί τὸ βούλεται μιμείσθαι δείχνει νομίζω καθαρό-ἴτι διαστέλλει τὸ κωμικό ἀπ' τὸ γελοῖο. Τὸ κωμικό εἶναι μί μ η σ η τῶν χεῖρων : τοῦ γελοίου. Ἄλλὰ καί στὸν βιαστικὸ παρακάτω ὀρισμὸ τῆς κωμῶδιας, πού πρέπει ὡστόσο νὰ τὸν προσέξουμε, ἐπαναλαμβάνει : «...Ἡ δὲ κωμῶδια ἐστίν... μίμησις φαυλοτέρων μὲν, οὐ μέντοι κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ ἐστὶ τὸ γελοῖον μῦρον· τὸ γὰρ γελοῖον ἐστὶν ἀμάρτημα τι καὶ αἴσχος ἀνώδυνον καί οὐ φθαρτικόν, οἷον εὐθύς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καί διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης.» Δηλαδὴ (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τοῦ γελοίου, γιὰ τὴν

1. Μὲ κριτήριον τὴν πραγματοποίησιν τοῦ καθόλου, ἀπορρίπτει τὸν «φόγον», τὴν προσωπικὴν σάτιρα, σάν θέμα τῆς κωμῶδιας, γιατί παραβλέπει ὅτι εἶναι, ὅπως κάθε δημιουργημὰ τέχνης, ἐξατομίκευση μιᾶς γενικότητος, δηλαδὴ ἐπαγωγὴ διὰ παραγωγῆς. Ὁ Ἀριστοφάνης κ' ὁ Μολιέρως, στὰ πρόσωπα τῶν ὑπαρκτῶν στὸν πρῶτον καὶ φανταστικῶν (ἔχι πάντα φανταστικῶν) στὸν δεῦτερον, ἡρώων τους, ἐσάρκαζαν βέβαια ἦθη, θεσμούς, καταστάσεις τοῦ καιροῦ τους — καί κάθε καιροῦ. Γι' αὐτὸ εἶναι πάντα «ζωντανοί». Ἡ «κωμῶδια χαρακτήρων», ὅταν δὲν στοχεύει στενά σὲ φυσικὰ «ιδιώματα» τῶν ἀνθρώπων — τὴ γκρίνια, τὴ ζήλεια, τὴν τσιγκουνιά, τὴν πονηρίαν κλπ. — ἀλλὰ σὲ «κοινωνικά» ἐλαττώματα — τὴν ὑποκρισίαν, τὴν ψευτοεὐλάβειαν, τὴ φιλοχρηματίαν, τὸν καιροσκοπισμὸν, τὸν κυνισμὸν κ. ἄ. — γίνεται ἡ βάση τῆς «κωμῶδιας ἡθῶν», πού εἶναι καί γνησιότερη μορφή σάτιρας. Ὡστε δύσκολα διακρίνονται τὰ ὅρια τῶν δύο εἰδῶν.

ὅποια θὰ μιλήσουμε στὴ συνέχεια) ὀρίζεται κι' ἐδῶ ὅτι τὸ κωμικὸ (ἢ κωμωδία) εἶναι μιὰ μίμησις, ποὺ ἀντικείμενό της ἀποτελοῦν οἱ «φαυλότεροι»: τὸ γελοῖο. Ὁλοφάνερη λοιπὸν ἡ διαστολὴ τοῦ γελοίου καὶ κωμικοῦ, σὰν ἐννοιῶν διάφορου γένους, ἄρα καὶ περιεχόμενου. Ποῦ δὲν τὴν ἀντιλαμβάνονται ὅμως ὁ μεταφραστὴς τῆς Πουητικῆς Μενάρδος καί, παράδοξα, ὁ τόσο λεπτολόγος σχολιαστὴς τῆς, Συκουτρῆς. Ὁ πρῶτος μεταφράζει: «Ἡ δὲ κωμωδία εἶναι... μίμησις ταπεινότερων μὲν, ὅχι ὅμως κατὰ πᾶν ἐλάττωμα, ἀλλὰ τοῦ ἀσχήμου μέρος εἶναι τὸ κωμικόν. Τὸ κωμικὸν δηλαδὴ εἶναι λάλιος τι ἢ ἀσχημία (ἐγὼ ὑπογραμμίζω) ἢ ὅποια δὲν περιέχει οὔτε ὀδύνην οὔτε βλάβην, καθὼς ἔξαφνα τὸ κωμικὸν προσωπεῖον (μάσκα) εἶναι ἄσχημον ἢ διεστραμμένον, χωρὶς πόνον ὅμως.» Ὅπου ἀναφέρεται δηλαδὴ στὸ ἀρχαῖο κείμενο ἢ λέξι «γελοῖον», ὁ Μενάρδος τὸ μεταφράζει «κωμικόν», ἐνῶ τὸ «γελοῖον» ὀρίζει κατὰ τί εἶναι οἱ ἥρωες τῆς κωμωδίας «φαυλότεροι». «...τοῦ αἰσχροῦ ἐστὶ τὸ γελοῖον μόριον... ἀμάρτημά τι καὶ αἴσχος ἀνώδυνον...» τὸ γελοῖο εἶναι «μέρος» τοῦ ἀσχημου... ἓνα ἐλάττωμα καὶ ἀσχημία ἀνώδυνη, λείπει ξεκάθαρα ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ὁ Συκουτρῆς, δεχόμενος τὴν ἀπόδοση τοῦ μεταφραστῆ, ὑποσημειώνει πῶς ἐννοεῖται ἓνα μόνο εἶδος ἐλαττώματος, ἢ ἀσχημία «...καὶ ταύτης ὑποδιαίρεσις εἶναι τὸ κωμικόν». Γράφει ἐπίσης: «Γελοῖον δὲν εἶναι μόνον ὅ,τι σήμερον ὀνομάζομεν γελοῖον, δηλαδὴ τὸ ἄξιον καταγέλωτος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀστεῖον, τὸ προκαλοῦν τὸν γέλωτα — εἶναι ὅ,τι λέγομεν σήμερον κωμικόν» (αὐτὸς ὑπογραμμίζει). Καὶ ἐπεξηγεῖ πῶς εἶναι τὸ ἀσχημο «ὅχι μόνον σωματικῶς ἀλλὰ καὶ ψυχικῶς, ἀρκεῖ νὰ ἔχη ἐκδηλώσεις ζωηρῶς αἰσθητάς». Ἀποδίνοντες δηλαδὴ τίς ἰδιότητες τοῦ γελοίου στὸ κωμικὸ, ἀλλὰ καὶ ἄμεσα, ταυτίζουν τοὺς δυὸ ὅρους, παρὰ τὴ θέληση τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ ὀρίζει ρητὰ τὸ ἓνα σὰν μίμησις τοῦ ἄλλου — μίμησις δὲ εἶναι τέχνη: σκόπιμη κι' ἐπομένως ἀλλοιωμένη ἀπεικόνιση (ἐκ τῶν ἔσω θέαση, ὅπως τὴ θέλει ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος) τοῦ ἀντικείμενου. Καὶ τὴν ἴδια σύγχυση κάνουν πολλοί, παλαιότεροι καὶ σύγχρονοι, φιλό-

σοφοὶ καὶ αἰσθητικοί.

Ἀλλὰ ἡ μεγάλη πλάνη, τόσο στὸν ἀριστοτελικὸ ὄρισμό ὅσο καὶ στὶς ἐρμηνεῖες τῶν νεότερων, βρίσκεται στὸ νομιζόμενο περιεχόμενο τοῦ γελοίου καὶ τοῦ κωμικοῦ — ἂν τὰ θεωρήσουμε, ὅπως καὶ εἶναι, βασικὰ διάφορα: στὴν παρανόηση δηλαδὴ τῆς οὐσίας τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ὀβίου τοῦ δευτέρου. Καὶ σχετικὰ μὲ τὸ γελοῖο, ἡ πλάνη ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κατηγορημά του: τὸ «καταγέλαστο», μὲ τὴν ἐπιπόλαιη ἢ στενὴ σημασίαν πῶς εἶναι ἄξιο γέλωτος (ἢ ὅτι προκαλεῖ τὸ γέλιο), πράγμα ποὺ δὲν συμβαίνει. Τὸ καταγέλαστο σημαίνει βασικὰ κάτι περισσότερο: τὸ ἀξιοκατάκριτο, ὑποδηλώνει δηλαδὴ μιὰ κρίση — κι' αὕτη εἶναι τὸ κωμικὸ. Τὸ γελοῖο γίνεται — μέσον τῆς τέχνης — καταγέλαστο, σὰν καὶ τι ἀξιοκατάκριτο¹, ἀντίθετο πρὸς τὴν ἀναγκαῖα καὶ ἐπιβαλλόμενη κοινωνικὴ νομοτέλεια. Καὶ τὴν ἀποκατάστασὴ τῆς πραγματικοῦ ἢ σκόπιμη (χλευαστικῆ) μίμησός του: τὸ κωμικὸ — ποὺ εἶναι ἓνα, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα βιολογικὰ ἐπιτασσόμενο (ἐκπηγάζον ἀπὸ τὸ ἐνστικτό) μέσο ἀπόκρουσης τοῦ γελοίου. Καὶ τὸ γέλιο ἔκφραση θριάμβου — ψυχικῆς εὐφορίας — γιὰ τὸ κατόρθωμα αὐτό. Γιατὶ δὲν εἶναι βέβαια ποτὲ «καταγέλαστο» τὸ κωμικόν², ἀλλὰ κίνητρο, πηγὴ γέλωτος, δηλαδὴ κάτι διαμετρικὰ ἀντίθετο. Καὶ σχολα-

1. Γιατὶ τὸ ἀξιοκατάκριτο ἀντικρύζει βέβαια καὶ σὲ ἄλλες ἀνθρώπινες καταστάσεις ἀσχετες ἀπ' τὸ γελοῖο, λογουχάρη στὸ ἀξιοπίστο, τὸ ἀνάξιοπρεπές, τὸ ἄξιο περιφρόνησης, ἀτιμασμοῦ κλπ.

2. Κατὰ τὴν «ἀπόλαυση» τῆς κωμωδίας γίνεται, αὐτοματικά, διάκριση τῶν «φάυλων» καὶ «γεῖρων» ἡρώων τῆς, ἀπ' τοὺς ἡθοποιοὺς ποὺ τοὺς ὑποδύονται. Ὁ θεατὴς «αἰσθητοποιεῖ» πῶς ὁ ἡθοποιός, μὲ τὴ χλευαστικὴ, τὴν ὑπερτονισμένη μίμησός του, κρίνει (καταδικάζει) τὸν ἥρωα καὶ μὲ τὸ γέλιο ἢ τὸ χειροκρότημα ἐπικροτεῖ αὐτὸ τὸ κατόρθωμά του. Τὸ γέλιο καὶ τὸ χειροκρότημα, σὰν ἔκφραση θριάμβου — ψυχικῆς εὐφορίας — γιὰ τὴν «κατάρτησιν» τοῦ ὀρθοῦ μέτρου ἐπὶ τοῦ γελοίου, τί ἄλλο εἶναι παρὰ «ἐπιβράβευση» τοῦ ἡθοποιού; Ἐπιβράβευση ποὺ βεβαιώνει αὕτη τὴν αὐτοματικὴν διάκρισίν του ἀπὸ τὸν ἥρωα — σημαντικότερο αἰσθητικὸ γεγονός, γιατί ἀναίρει τὴ θεωρίαν τῆς «συμπάθειας», τῆς πλασματικῆς συμμετοχῆς τοῦ θεατῆ στα δρώμενα. Στὴν κωμωδία ἀκριβῶς φαίνεται καθαρότερα ὅτι στέκουμε «μακριὰ» — ὅπως ἤθελε ὁ Μπρέχτ — «ἐνώπιον» καὶ κριτὲς στα γενόμενα.

στικά : ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀξιοῦμεμπτο ἢ γενικὰ «ἀντικανονικὸ» τὸ γελοῖο, γίνεται μετὰ τὴν τέχνη καταγέλαστο (δὲν εἶναι καθόλου «πηγὴ γέλωτος» καθ'αυτὸ). Ὁ δεύτερος ὅρος — τὸ καταγέλαστο — εἶναι παράγωγο τοῦ πρώτου — τοῦ ἀξιοῦμεμπτου — καὶ ὄχι αὐτοτελές. Πῆρε δὲ τὸ γελοῖο τὴν ὀνομασία του ἀπὸ κείνου, χάρις στὸ ψυχοβιολογικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κωμικοῦ, τὸ γέλιο, ἐπειδὴ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πάντα ἐντυπωτικότερο ἀλλὰ καὶ γιατί τὸ ἀξιοκατάκριτο εἶναι μιὰ εὐρύτερη ἔννοια : σημαίνει καὶ πράγματα ποὺ δὲν εἶναι γελοῖα.

Καὶ καθὼς εἴπαμε, τὸ λάθος ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴν ῥῆση ὅτι τὸ γελοῖο δὲν εἶναι ἢ «πᾶσα κακία» τῶν φαυλοτέρων, ἀλλὰ «τοῦ αἰσχροῦ μέρους», δηλαδὴ τοῦ — σωματικὰ ἢ ψυχικὰ — «ἀσχημου» — ἔτσι ἐξηγοῦν, ὁ μεταφραστὴς καὶ ὁ σχολιαστὴς τῆς Ποιητικῆς τὸ «αἰσχρόν». Γιατὶ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζει : «τὸ γὰρ γελοῖον ἔστιν ἀμάρτημα τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν», ἐλάττωμα καὶ ἀσχήμια ποὺ δὲν προκαλεῖ πόνο ἢ βλάβη οὔτε στὸν ἔχοντα οὔτε στοὺς ἄλλους — σὲ ἀντίθεση πρὸς τὰ ὀδυνηρὰ καὶ φθαρτικὰ «πάθη» ἢ «πράξεις» ποὺ ἔχει σὰν θέμα τῆς ἢ τραγωδία. Καὶ ναὶ μὲν, δὲν ἀναφέρεται τὸ γελοῖο «εἰς πᾶσαν κακίαν», ἀλλὰ εἶναι ὅπωςδήποτε μιὰ «κακία» καὶ ἐξ αὐτῆς — γιὰ ποιὸν ἄλλο λόγο; — ὀνομάζονται «χειρόνες τῶν νῦν» καὶ «φαυλοτέρου» οἱ ἥρωες τῆς κωμωδίας. Ποῦ δὲν σημαίνει ὅμως τὸ κακόσχημο, γιατί δὲν εἶναι ἄλλωστε πάντα αὐτὸ γελοῖο, ἀλλὰ κυρίως τὴν ψυχικὴ ἀσχήμια «ὅταν ἔχη ἐκδηλώσεις ζωηρῶς αἰσθητάς». «Ὡστε τὸ «αἰσχρόν» ἐνοεῖ μιὰ ἀσχήμια ἢ θοῦς (χαρακτῆρα) : τὸ κακόηθες — καὶ αὐτὸ εἶναι βέβαια κάτι βαρύτερο καὶ γεμάτο συνέπειες, τουλάχιστον γιὰ τοὺς ἄλλους. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι λοιπὸν τὸ γελοῖο «ἀμάρτημα τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν», ἕνα δευτερεύον ἐλάττωμα, μιὰ ἀσχήμια ἐπιφανειακὴ καὶ ἀβλαβής.

Καὶ ὁ Θεόφραστος περιορίζει πολὺ τὴν ἔννοια τοῦ κωμικοῦ, λέγοντας πὼς ἡ κωμωδία εἶναι «ιδιωτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχὴ», ποὺ κατὰ συνέπεια δὲν ὀδηγεῖ στὸ καθόλου — ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης, παρότι πρᾶσιβεί ἐπίσης τὸ «ἀκίνδυνον» καὶ «ἀνώδυνον»,

θεωρεῖ, ἀντίθετα, πὼς ἡ κωμωδία, περισσότερο ἀπὸ τὴν τραγωδία, πραγματοποιεῖ τὸ καθόλου — με ἐξαιρέση, καθὼς εἶδαμε, τὴν σάτιρα, τὸν προσωπικὸ «ψόγον». Ἐπίσης ὁ Μπέρξον ὑποστηρίζει τὴ θεωρία τῆς ἀνώδυνης «εὐθυμίας» ἀπ' τὸ κωμικὸ, χαρακτηρίζοντας τὸ γέλιο σὰν μιὰ ἐπιπόλαιη καὶ φευγαλέα ἀντίδραση — μολοντί ἀποδέχεται τὸν κοινωνικὸ «ἐπανορθωτικὸν» ρόλο του. Καὶ γενικὰ οἱ περισσώτεροι αἰσθητικοὶ ἀποδέχονται αὐτὸν τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐλαφρόψυχης καὶ δίχως βαθύτερες συνέπειες, αἰσθητικῆς τοῦ κωμικοῦ — καὶ τοῦ γελοίου, ἐφόσον τὰ ταυτίζουν.

Ἄλλὰ ἂς δοῦμε τὰ πράγματα μετὰ ἀνεπηρέαστη κρίση. Σὲ παλαιότερα μελετήματα¹ προσπάθησα νὰ δείξω τίς συσχετίσεις αὐτῶν τῶν ἀντικειμενικῶν δεδομένων, τοῦ κωμικοῦ καὶ τοῦ γελοίου, καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν γεγονότων, ἀπὸ τὴν παρατήρησή τους. Ἐδῶ θὰ βάλω ἀξιωματικὰ κάποιες προτάσεις, ποὺ ἢ ἀλήθεια τους εἶναι ἐξόφθαλμη. Καὶ :

α) Θ' ἀφήσουμε στὴν ἄκρη τὰ μᾶλλον ἀστεῖα περὶ «ἀγάπης» καὶ «κακίας», στὴν ἐποπτεία τῶν αἰσθητικῶν ἀντικείμενων καθὼς καὶ τὰ ἀνιαρῶς ἐπαναλαμβάνόμενα περὶ «ἀγνῆς αἰσθητικῆς χαρᾶς» ἀπὸ τὸ ὠραῖο ἢ ἄλλες αἰσθητικὲς ἀξίες. Δὲν εἶναι «χαρὰ» ὅ,τι μᾶς προσφέρουν ἢ τουλάχιστον ἡ «ἡδονὴ» ἐκ τοῦ ὠραίου καὶ ἡ κάθαρση ἀπὸ τὸ ὑψηλό, τὸ τραγικὸ καὶ τὸ κωμικὸ (γιατὶ καὶ στὰ τρία αὐτὰ — καὶ κυρίως σ' αὐτὰ — πραγματοποιεῖται ἡ κάθαρση) καθὼς καὶ οἱ ψυχικὲς ἐξάρσεις ποὺ τὴ συνοδεύουν, ἔχουν ἕνα ἄλλο, σημαντικότερο, περιεχόμενο. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἠθικὴ φύση αὐτῶν τῶν ἐξαρτικῶν καταστάσεων βεβαιώνει πὼς οἱ αἰσθητικὲς ἀξίες προσδίδουν στὴν τέχνη (ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ, ὅπου συναντιοῦνται) ἅπλως μιὰ ἀποκαλυπτικὴ δύναμη καὶ ἀπ' αὐτὴν προέρχεται ἡ «ἡδονὴ» τοῦ πνεύματος, γιὰ σοβαροῦς λόγους ποὺ ἐπανειλημμένα ἐξηγήθησαν.

β) Τὸ κωμικὸ καὶ τὸ γελοῖο ἀναφέρονται, εἴπαμε, στὸν ἄνθρωπο. Δὲν ὑπάρχει τίποτα

1. «Τὸ γελοῖο, τὸ κωμικὸ, τὸ γέλιο» Νέα Ἑστία 1.6.65 καὶ ἡ ἀγωγή τῆς σάτιρας» Νέα Ἑστία 15.7.65.

τὸ κωμικὸ ἢ τὸ γελοῖο στὴ φύση καὶ στὰ πράγματα, ὁ δὲ χαρακτηρισμὸς τοῦ γελοίου τοῦ ἀποδίνουμε κάποτε σὲ κάποιες κατασκευές, ἀντανακλᾶ σὲ κατασκευαστὴ. Καὶ ἡ «κωμικότητα» κάποιον ζῶον, πού φέρονται ἢ ἐκγυμνάζονται νὰ φέρονται σὰν ἄνθρωποι (σκύλων, πιθηκοειδῶν, τῆς ἀρκούδας τοῦ Γύφτου), ὀφείλεται ἀκριβῶς στὴ θελητὴ (ἀπὸ μέρος τοῦ ἐκγυμναστῆ) ἀντίθεση τῆς παράστασης (τοῦ ζώου) πρὸς τὴν ἔννοια (τοῦ ἀνθρώπου — πού μιμοῦνται). Εἶναι μιὰ ἐξεικόνιση τοῦ οἰονεὶ γελοίου. Καὶ συνοπτικά, τὸ κωμικὸ καὶ τὸ γελοῖο ἀντικρῶν ἄντα σὲ μιὰ συνείδηση.

γ) Ἄλλὰ ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ τονιστεῖ εἶναι πῶς, ἀντίθετα πρὸς τὴ γινόμενη ταύτιση τοῦ γελοίου μὲ τὸ κωμικὸ, πρόκειται γιὰ δυὸ ἔννοιες διάφορου γένους καὶ σὰν αἰσθητικὲς ἀξίες, διαμετρικὰ ἀντίθετες. Τὸ γελοῖο ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴ ζωὴ — στὸν ἀνθρώπινο τύπο, κατ' ὄψην ἢ συμπεριφορὰ — ποτὲ στὴν τέχνη¹. Καὶ εἶναι ἀ ρ ν η τ ι κ ῆ αἰσθητικὴ ἀξία : μιὰ ἀπαξία, πού προκαλεῖ δυσἀρέστηση : αἰσθητικὴ ἀπόκρουση ἢ καὶ ἀπέχθεια. Ἀντίθετα, τὸ κωμικὸ ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν τέχνη — ποτὲ στὴ ζωὴ. Εἶναι ἡ ἐμπρόθετη — χλευαστικὴ — μίμηση τοῦ γελοίου ἢ τοῦ, ὑπὸ ὀρισμένα κριτήρια, «ἀντικανονικοῦ» τῆς ἀνθρώπινης «παρουσίας» ἢ συμπεριφορᾶς. Καὶ ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος (μὴ ἥθοποιός) πού διακωμῶδεῖ (μιμῶ-

ται κοροϊδευτικὰ) ἔναν γελῶν τύπο ἢ ἕνα εὐτελές, ὑποκριτικὸ κλπ. «κάμωμα», κάνει ἀσυνειδήτως — καλὴ ἢ κακὴ — τέχνη. Ὁ δὲ χαρακτηρισμὸς τοῦ «κωμικοῦ» πού ἀποδίνουμε κάποτε σ' ἕναν ἄνθρωπο καθόλου γελοῖο, λογουχάρη γιὰ τὰ σασισιμένα ἢ ἀδέξια φερσίματά του σ' ἕνα ἀταίριαστο γι' αὐτὸν περιβάλλον, γιὰ τὸ ἀμήχανο ἢ «ἀστεῖο» ὕφος τοῦ ἀντίκρου σὲ κάτι παράξενο ἢ γιὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἀντικανονικὴ περιβολὴ του, εἶναι μιὰ (ἐπεικὴς) κρίση τοῦ οἰονεὶ γελοίου. Καὶ τέλος, τὸ κωμικὸ — καὶ ἡ σάτιρα — σὰν ἐπικριτικὸ ἢ καταδικαστικὸ σχόλιο τοῦ γελοίου καὶ ἀντικανονικοῦ, εἶναι μιὰ θ ε τ ι κ ῆ αἰσθητικὴ ἀξία, πού προκαλεῖ εὐἀρέστηση — καὶ κάτι ἐπιπλέον, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω. Καὶ γιὰ νὰ εἰμαστέ ἀκριβεῖς, ἡ εὐἀρέστηση ὀφείλεται σ' αὐτὸ τὸ «ἐπιπλέον».

δ) Ἄλλὰ τὸ κωμικὸ δὲν εἶναι μόνο θετικὴ, εἶναι καὶ μιὰ ἐξέχουσα αἰσθητικὴ ἀξία — ἰσότιμη μὲ τὸ τραγικόν. Καὶ ἡ εὐἀρέστηση πού προκαλεῖ, δὲν εἶναι μιὰ ἐπιπόλαιη («εὐθυμία»), σὰν ἀπεικόνιση τάχα («μὴ σοβαρῆς») καὶ «μὴ ἐπιζήμιας» σύγκρουσης τῆς μορφῆς πρὸς τὴν ἔννοια. Εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ εὐθυμία, γιὰ τὸ λόγο ἀκριβῶς πῶς ἡ ἀντίθεση (στὸ γελοῖο, τὸ ὅποιο μιμεῖται) τῆς παράστασης πρὸς τὴν ἔννοια, εἶναι καὶ πολὺ σοβαρὴ καὶ πολὺ ἐπιζήμια. Τὸ γελοῖο ἀποτελεῖ ἄρνηση καὶ εὐτελισμὸ καθιερωμένων ἀξιών στίς ὁποῖες στηρίζεται ἡ κοινωνία καὶ μάλιστα τῆς, κατὰ τεκμήριο, σπουδαιότερης : τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. «Παράβαση» ἀπαράδεκτη. Καὶ ἡ διακωμῶδισή του, ὁ μυκτηρισμὸς τοῦ ἀπὸ τῆ σάτιρα, εἶναι μιὰ πανάρχαιη, πανίσχυρη καὶ ἀναγκαῖα κοινωνικὴ κύρωση τῆς παραβάσεως, ἄπειρα σημαντικότερη ἀπὸ τὴ «μεγαλόθυμη θεώρηση τῶν ἀνθρώπινων ἀδυναμιῶν, τοῦ φιλοσοφημένου νοῦ» (πολὺ σπάνια «μεγαλόθυμη», ἐδῶ πού τὰ λέμε!), γιὰ τὸ λόγο ἀκριβῶς ὅτι τὸ γελοῖο δὲν εἶναι μιὰ ἀβλαβὴς «ἀνθρώπινη ἀδυναμία», ἀλλὰ πρόξενος σοβαρῶν συνεπειῶν. Ἔργο τοῦ φιλοσοφημένου νοῦ εἶναι ἡ ἔρευνα. Καὶ δὲν δικαιούται νὰ γίνεταί πρότυπο κοινῆς συμπεριφορᾶς ἢ νομοθέτης κανόνων τοῦ βίου, ὅταν τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνᾶς του ἔρχονται σὲ κατάφωρη ἀντίθεση μὲ θεμελιακοὺς ψυχολογικοὺς καὶ κοινωνι-

1. Εἶναι ἄλλο βέβαια τὸ μεταφερόμενο στὴν τέχνη γελοῖο, σὰν θέμα τῆς. Τὰ συχνότατα στὴν πεζογραφία καὶ στὸ θέατρο (στὸ δρᾶμα ἀλλὰ κάποτε καὶ στὴν τραγωδία) γελοῖα πρόσωπα, πού ἐμφανίζουν τὴν τυπικὴ ἀντίθεση μορφῆς-ἔννοιας (τοῦ «εὐπρεποῦς» ἀνθρώπου) : εὐτέλεια, δουλικότητα, ἀχρειότητα, ἐξεζητημένο ντύσιμο ἢ συμπεριφορὰ ἢ μιὰ ἀνισότητα ὄψης πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο : ὁ μεγαλόσχημος καὶ ψυχικὰ «ἄπορος», ὁ ψευτοαποστολικός, ὁ ψευτοδιανοούμενος, ὁ ψευτοπαλικαρᾶς κλπ. προκαλοῦν, μὲ τὴν πλαστικὴ ἀπόδοσή τους ἐντονότερη — ἀπ' ὅσο στὴ ζωὴ — αἰ σ θ η τ ι κ ῆ ἀ π ὁ κ ρ ο υ σ η — ὄχι κωμικὴ ἐντύπωση, γιὰτὶ δὲν διακωμῶδίζονται ἐκεῖ. Τὸ γελοῖο διακωμῶδεῖται μόνον τὴν κωμικὴ τέχνη : στὴν κωμῶδία, στὴ χιουμοριστικὴ πεζογραφία (τὰ διηγήματα τοῦ Τσέχοφ), στὸ εὐθυμογράφημα, στὴ «γελοιογραφία» καὶ στὴ «γελοιογραφικὴ» ζωγραφικὴ (Ντωμιε κ. ἄ.). Ἐξᾴλλου ὁ χαρακτηρισμὸς κάποτε ἐνὸς καλλιτεχνήματος σὰν γελοίου, ἀποτελεῖ κριτικὴ ἀποδοκιμασία τῆς ἐκτέλεσης, φέγεται ὁ δημιουργός, ὄχι τὸ ἄψυχο καὶ ἀνεύθυνο δημιούργημα.

κούς νόμους, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση ποῦ ἐξετάζουμε.

Εἶναι παράξενο πὼς ἡ φιλοσοφία¹ καὶ κυρίως ἡ Αἰσθητικὴ ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει πιὸ ἄμεσα, «παραβλέπουν» συχνὰ κατὰ ὀλοφάνερο : πὼς ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ στὸ πνεῦμα (ἄτοπος διαχωρισμός), ἔχουν πηγὴ τὴν ὑπέρτατη βιολογικὴ ἀνάγκη ἢ ἐπιταγὴ τ ο ὕ ζ ε ῖ ν (ὅ,τι ὀνομάζει «ἄλογη βούληση» ὁ Σοπενάουερ — ὅρος ἀντιφατικὸς ἢ ἀτυχής, γιατί ἢ βούληση εἶναι τὸ πιὸ «ἔλλογο» ψυχικὸ γεγονός). Κι' ἔτσι ἀποφεύγουν νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἔρευνα τῶν αἰσθητικῶν γεγονότων πάνω στὶς λειτουργικὲς διαδικασίες ἐκπλήρωσης αὐτῆς τῆς ἀνάγκης.

Ἡ συνείδηση εἶναι ὁ θεματοφύλακας τῶν συμφερόντων τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς ζωῆς κι' ἐπομένως ὁ ἀκοίμητος ἔλεγχος τοῦ περιβάλλοντος, γιὰ τὴ βεβαίωση καὶ διασφάλιση τῆς θέσης τοῦ ἀτόμου σ' αὐτό. Προασπίζει τίς καθιερωμένες ἀτομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες καὶ τὰ κατεστημένα σχήματα βίου — τουλάχιστον τὰ θεμελιώδη. Καὶ μάχεται — ἀποκρούει — ὅ,τι τὰ ἀναιρεῖ ἢ τὰ πλαστογραφεῖ. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ λοιπὸν σύγχυσης τῶν περιγραμμάτων τοῦ περιβάλλοντος κόσμου καὶ τὴν ἀποτροπὴ παραπλάνησης τοῦ ἐγῶ, ἔχει, ὅπως ἐξηγήθηκε σὲ προηγούμενο μελέτημα, τὴν ἀπαραράπητὴ ἀπαίτησιν ἀπέναντι στὰ πράγματα, στὰ πρόσωπα καὶ στὰ γεγονότα, νὰ εἶναι αὐτὰ ποῦ φαίνονται ἢ ἀλλιῶς, νὰ φαίνονται αὐτὰ ποῦ εἶναι. Καὶ ἰδιαιτέρα ὁ ἄνθρωπος — ὁ «ἄλλος» — νὰ εἶναι ἄνθρωπος — μὲ ὅλα δηλαδὴ τὰ «ἀγαθὰ» προσδιοριστικὰ στοιχεῖα του, ποῦ ἐγγυῶνται τὴν ἀσφάλειά μας. Ὡστε κάθε «ψεῦδος», κάθε ἀντίφασχ τῆς μορφῆς — παρουσίας, συμπεριφορᾶς, ἐνέργειας — πρὸς τὴν κατακυρωμένην ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καὶ ἢ παραπλανητικὰ «ἀγαθὴ» μορφὴ — ποῦ διαψεύδεται δηλαδὴ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο — καὶ ἀπειλεῖ ἐπομένως νὰ μᾶς παγιδέψει, προκαλοῦν τὴν ἄμεση ψυχικὴ ἀντίδρασή

μᾶς, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διασαλευμένης ἐσωτερικῆς ἰσορροπίας μας. Ἀντίδραση ποῦ κυμαίνεται σὲ ἔντασιν καὶ διαφοροποιεῖται ὡς τρόπος ἐκδήλωσης, ἀνάλογα πρὸς τὴν ζωτικὴ σημασία καὶ τὴ βαρύτητα τῆς αἰρόμενης, παραποιούμενης ἢ εὐτελιζόμενης, ἀπὸ τὴν «ἀπρεπῆ» ἢ τὴ νόθα μορφὴ, ἀξίας. Καὶ προκειμένου γιὰ τὴν ἐπιζήμια πάντα («ακόρητα») τοῦ πλησίον, οἱ ψυχικὲς ἀντιδράσεις μας ἀνάγονται σὲ ἄλλη σφαῖρα : εἶναι ἀποτροπιασμός, ἀντιπάθεια, μίσος — χωρὶς ν' ἀποκλείεται καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόκρουση, ὅπως λογουχάρη ἀντίκρου στὸ αἰσχροῦ ἢ ἀχρεῖο, τὸ ποταπό, τὸ εὐτελές. Προκειμένου δὲ γιὰ τὸ γελοῖο — καὶ ὅταν δὲν μᾶς ζημιώνει ἄμεσα — δεσπόζει ἡ αἰσθητικὴ ἀπόκρουση. Καὶ μιὰ, ἀναγκαῖα σκληρὴ, ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μυκτηρίζῃ καὶ νὰ κάνει καταγέλαστο μὲ τὴν τέχνη τὸ γελοῖο καὶ γενικὰ τὸ «ὑποτιμητικὸ» στὴν ἀνθρώπινη ὕψη ἢ συμπεριφορὰ, ἀφοῦ αὐτὸ προσβάλλει, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, κάποιες σημαντικὲς ἔννοιες, ἰδέες ἢ ἀξίες.

Ἀπὸ κεῖ πηγάζει ἡ ἀνάγκη τοῦ κωμικοῦ καὶ τῆς σάτιρας κι' αὐτὴ τὴν ἀποστολὴ ὑπερετοῦν. Ἡ αἰσθησις τοῦ κωμικοῦ εἶναι ἀκριβῶς μιὰ βαθύτατη, ἐνστικτικὴ, ἀνάγκη — ὄχι ἀπλὴ «ψυχαγωγία». Καὶ ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσίν της, μὲ τὴ διακωμώδησιν, τὴ χλευαστικὴ ἀπόρριψιν τῆς νόθας παράστασης (τοῦ γελοίου ἀνθρώπου), ποῦ ὑποδηλώνει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς «νόμιμης» ἁρμονίας μορφῆς-νοήματος, τὸ θρίαμβος δηλαδὴ τοῦ ὀρθοῦ καὶ πρέποντος, ἀπορρέει ἡ ἱκανοποίησις τοῦ πνεύματος, ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση, μὲ ἄμεση ἐκδήλωσιν τὸ γέλιο². Ποῦ δὲν εἶναι ἐλαφρόψυχη εὐφορία καὶ «εὐθυμία», ἀλλὰ σοβαρὴ βιολογικὴ λειτουργία καὶ ταυτόχρονα βαρύτατη κοινωνικὴ τιμωρία τοῦ παραβάτη — ἢ τοῦ ἀνώνυμου (στὴν τέχνη) ἐκπροσώπου του : τοῦ γελοίου «τύπου» ἢ χαρκτηῖρα. Γι' αὐτὸ ἡ γνήσια κωμωδία — καὶ

1. Ὁ Θ. Μουστοζίδης, μονομερῆς καὶ ἀπόλυτος πάντα, ἀπέκρουε βίαια τὴν «ἀνάμιξιν» τῆς φιλοσοφίας σὲ θέματα τῆς Αἰσθητικῆς, ποῦ τὴ θεωροῦσε «καθολικὴ» ἐπιστήμη. Καὶ «παραγράφει» συχνὰ σημαντικὲς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, ποῦ διανοίγουν τὸ δρόμο τῆς αἰσθητικῆς ἔρευνας.

2. Συμβαίνει δηλαδὴ τὸ ἀντίστροφο ἀπ' ὅ,τι στὸ τραγικόν. Τὸ κοινὸ μέτρο ἀναδείχεται ἠθικὰ πλατύτερο, τὸ ἐγῶ «περισσεύει», αἰσθάνεται ἓνα «μεγαλεῖο» (ὑπεροχὴ) καὶ τὸ γέλιο εἶναι, στὴν πραγματικότητά, ὁ θρίαμβος τῆς προσωπικότητος. Ἡ αἰσθητικὴ ἐπιτοπτεία εἶναι πάντα — ἄσχετα ἂν δὲν φαίνεται πάντα — μιὰ «ἀναμέτρηση» τοῦ ἐγῶ πρὸς τὰ πράγματα.

ή σάτιρα — είναι ισάξια τῆς τραγωδίας. Ἄν, μὲ τὴν ἀνένδοτη ἐναντίωση τοῦ ἥρωα σὲ ὑπέρτερες «κατηγορούμενες» δυνάμεις καὶ τῆ μοιραία καταστροφή του, ἐξαιρούνται κάποιες ὑψηλές ἔννοιες καὶ ἀξίες, μὲ τὴ διακωμώδηση καὶ τὴ σάτιρα «καθαίρονται» τὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἀπὸ κάποιες ἐπιζήμιες ἀπαξίες.

Ἡ ἄτοπη συσχέτιση τοῦ κωμικοῦ μὲ τὸ γελοῖο ὀδήγησε στὸ νὰ θεωρεῖται σὰν κοινή ἀντίδραση ἀντίκρι τους, τὸ γέλιο — ἀποψη ποῦ φανερά ἀντιβαίνει στὰ πράγματα. Τὸ γελοῖο καὶ γενικά τὸ κατὰ μορφή μειωτικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἔννοιας ἢ ἄλλων ἀξιών, δὲν προκαλεῖ, εἴπαμε, τὸ γέλιο, ἀλλὰ τὴν αἰσθητική ἀπόκρουση ὡς τὴν ἀπέχθεια, συχνὰ τὴν περιφρόνηση καὶ σπανιότερα τὸν οἴκτο. Τὸ γέλιο εἶναι ἔκφραση θριάμβου τῆς προσβαλλόμενης κοινωνικῆς ἀξίας ἐπὶ τῆς ἀπαξίας — τοῦ γελοίου — ποῦ μᾶς τὸν προσφέρει ἢ διακωμώδησέ της. Καὶ ἂν γελάμε κάποτε — σπάνια — ἀντίκρι σὲ κάτι γελοῖο, συμβαίνει ἐπειδὴ, ἢ καλύπτει, ὅταν αὐτὸ εἶναι συμπωματικὸ καὶ ἄρα ἀνεύθυνο ἢ ὅταν τὸ ἄτομο ἔχει καλὴ προαίρεση (ὁ λαϊκὸς ἀνθρωπάκος ποῦ κάνει τὸν «γραμματιζούμενο», ὁ ἀλήτης ποῦ παριστάνει τὸν «κύριο» ἢ ὁ ἀποτυχημένος ποῦ ἀναμασάει «παλιὰ μεγαλεῖα» κ. ἄ.) καὶ ἐφόσον δὲν προσβάλλονται κάποιες καίριες ἀξίες. Ἄλλὰ καὶ στὴν περίπτωσή αὐτῆ, τὸ γέλιο πηγάζει ἀπὸ ἕνα αὐτόματο μετασχηματισμὸ, στὸ πνεῦμα μας, τοῦ γελοίου σὲ «κωμικό». Β λ έ π ο υ μ ε, μὲ τὴν κωμικὴ αἴσθηση καὶ ἐμπειρία μας, κάτι κωμικό.

Σημειώνουμε τέλος σύντομα ὅτι καὶ τὸ εὐφυολόγημα (τὸ «ἀσιτεῖο»), τὸ χιούμορ καὶ ἡ εἰρωνεία ποῦ φθάνει καὶ ὡς τὸ σαρκασμὸ, εἶναι ἐπίσης τρόποι ἐλέγχου — ἥπιου καὶ «καλοκάγαθου» ἢ πικρὸχολου — ἀντίκρι πάλι σὲ μιὰ ἀντίθεση παραστάσεων, λόγων, καταστάσεων, ἀντιλήψεων, συμπεριφορᾶς κλπ., πρὸς τὸ ὀρθὸ ἢ τὸ κοινὰ πιστευόμενο. Ἡ διαφορὰ τους ἀπὸ τὸ κωμικὸ εἶναι ὅτι τῆ χλευαστικὴ μίμηση τοῦ γελοίου τὴν ὑποκαθιστᾷ ὁ λόγος, σὰν προϊόν τοῦ παραπάνω αὐτόματου μετασχηματισμοῦ στὸ πνεῦμα (τοῦ εἰρωνευόμενου ὅσο καὶ τοῦ ἀκροατῆ) τοῦ γελοίου σὲ κωμικό. Ὡστε ἔχει ὅμοια προέλευση κι' αἰτιολογία ἢ αἰσθητικὴ ἐντύ-

πωση καὶ τὸ γέλιο ποῦ προκαλοῦν. Τέλος τὸ λογοπαίγνιο καὶ ἡ παραδοξολογία, ὅταν δὲν εἶναι σοφίσματα, στηρίζονται σὲ μιὰ λογικὴ ἀντιστροφή, ποῦ ἀναιρεῖ, κατὰ ἕνα φθαρμένο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ σύμβαση, μέρος, τὴν κατεστημένη λογικὴ. Οἱ δύο μεγάλοι Ἴρλανδοὶ (ἐλάχιστα ἐδῶ ποῦ τὰ λέμε, Ἴρλανδοί), ὁ Μπέρναρ Σῶ καὶ ὁ Ὁσκαρ Οὐάιλντ, στάθηκαν οἱ δάσκαλοι τοῦ παραλογισμοῦ τῆς λογικῆς — τῶν πολλῶν σαθρῶν καὶ ἀντιφατικῶν τῆς κοινωνικῆς σύμβασης. Καὶ ἡ ἐντύπωση — ὄχι πάντα ἀμιγῶς αἰσθητικὴ, ἀφοῦ ἐνεργεῖ διαλογιστικά ὁ θεατῆς ἢ ἀναγνώστης — ὀφείλεται πάλι στὸν αὐτόματο μετασχηματισμὸ τοῦ γελοίου σὲ κωμικό. Σὲ ἄπειρες περιπτώσεις τὸ πνεῦμα, γιὰ τὴν καλύτερη ἀφομοίωση τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς, γίνεται «ἠθοποιὸς» — τὰ ἀναπαριστάνει.

Καὶ τὸ τελευταῖο θέμα. Ἐπικρατεῖ περιέργεια ἢ ἀντίληψη κάποιες «σχέσης» καὶ συγκεκριμένα συνυπαρξῆς κάποτε τοῦ κωμικοῦ μὲ τὸ τραγικὸ — στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης φυσικά, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς χῶρος τοῦ κωμικοῦ. Πιστεύεται πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ συντρέχουν ἢ ὅτι τὸ ἕνα μπορεῖ νὰ περιέχει καμιά φορὰ καὶ τὸ ἄλλο. Κι' αὐτὴ ἡ ἰδέα ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Πουητικὴ, ὅπου ὁ Ἄριστοτέλης, ἐξετάζοντας τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν δύο εἰδῶν — τραγωδίας καὶ κωμωδίας — γράφει γιὰ τὴν πρώτη: «...ἔτι δὲ τὸ μέγεθος ἐκ μικρῶν μύθων καὶ λέξεως γελοίας, διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν ὄψῃ ἀπεσεμνύθη...», κατὰ μετάφραση δὲ τοῦ Μενάρδου: «...ἡ μεγαλοπρέπειά της, ἀπὸ τῶν μικρῶν μύθων καὶ ἀπὸ τῆς κωμικῆς φράσεως (ποῦ εἶχεν) ἐπειδὴ ἀνεπτύχθη ἐκ σατυροειδοῦς, ἀργὰ ἐσοβαροποιήθη». Καὶ ὁ Συκουτρῆς δέχεται τὴν ὑπαρξὴ ἐνδείξεων (στὶς «Ἰκέτιδες» λ. χ. καὶ στὸ ὄνομα τῆς τραγωδίας ποῦ συνδέεται μὲ τοὺς τράγους καὶ σατύρους) «...ἐνὸς προγενέστερου σταδίου (ὅπως ἤδη ὁ διθύραμβος ἐξ οὗ προῆλθεν) ὅπου ἡ τραγωδία εἶχε πολλὰ κωμικά, πολλὰ γνησίως διονυσιακά στοιχεῖα...» Ἄλλὰ καὶ ἂν εἶναι ἀλήθεια αὐτά, ἡ τραγωδία εἶταν, σὲ κεῖνο τὸν μακρινὸ καιρὸ καὶ στὸ ἀρχικὸ τῆς στάδιο, κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ ποῦ ἔγινε τελικά — καὶ «τελειωτικά», κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη, ποῦ τὸ δηλώνει ἄλλωστε ὅτι «ἀπεσεμνύθη». Καὶ μόνο τὸ ὄνομα κρά-

της. "Ὡστε δὲν μᾶς παρέχουν τὸ ἐνδόσημο κάποιας συνάφειας τοῦ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικό.

Καὶ σήμερα ὑποστηρίζεται ἀπὸ μερικοὺς ὅτι στὶς τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ ὑποβόσκει κάποτε «ἡ κωμικὴ αἴσθησις τῆς ζωῆς». "Ἄλλοι δὲ ἰσχυρίζονται, ἀντίστροφα, πὼς οἱ κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ ἰδιαίτερα οἱ πολιτικές, «ἔχουν ἓνα τραγικὸ ὑπόστρωμα», ἐπεὶδὴ ὁ ἀθηναϊκὸς Δῆμος καὶ τὰ πρόσωπα πού σατιρίζει — τυχοδιώκτες, στρατοκράτες καὶ δημαγωγοὶ — γίνονται ἔνοχα τραγικῶν καταστάσεων τῆς πατρίδας τοῦ. Σὰν ἐντυπωσιακὸ ἐπίσης παράδειγμα, λέγεται πὼς οἱ ταινίες τοῦ μεγάλου κλόουν, τοῦ Τσάρλι Τσάπλιν, «ἔχουν ἀπειρὴ τραγικότητα» ἢ ὅτι ὁ Συρανὸ πού αὐτοσαρμάζεται, εἶναι «ἓνα τραγικὸ πρόσωπο» καὶ πολλὰ παρόμοια. Γενικά, ἀποτελεῖ κοινὴ ἔκφρασις ὅτι βλέπουμε κάποτε σ' ἓνα τραγικὸ ἢ δραματικὸ ἔργο («καὶ τὴν κωμικὴ ὕψη τῆς ζωῆς») ἢ ὅτι διακρίνουμε σ' ἓνα κωμικὸ ἢ σατιρικὸ ἔργο «μιὰ δραματικὴ ἢ τραγικὴ χροιά». Στὴν πρώτη περίπτωσις ἐπεὶδὴ ἡ δραματικὴ ἢ καὶ τραγικὴ κατάστασις προκαλεῖται, «κατὰ εἰρωνεία τῆς τύχης», ἀπὸ ἓνα ἀσήμαντο αἴτιο ἢ ἀπὸ ἓνα ἀσήμαντο πρόσωπο. Καὶ στὴ δευτέρῃ, ἐπεὶδὴ τὸ γ ε λ ο ῖ ο πού σατιρίζεται στὸ κωμικὸ ἔργο, γίνεται ἀκριβῶς ἐλαττήριον δραματικῶν ἢ καὶ τραγικῶν κάποτε καταστάσεων — ὅπως στὰ παραπάνω παραδείγματα : ἡ μωροπιστία τῶν Ἀθηναίων, πού ἐξ αἰτίας τῆς ἀναξιοπάσχει ἡ Πολιτεία, οἱ κοινωνικὲς συνθήκες πού κάνουν τὸν ἀξιαγάπητο ἀνθρωπάκο τῶν «Μοντέρνων καιρῶν» νὰ ὑποφέρει καὶ ἡ τιποτένια μοῖρα πού φύτεψε μιὰ τεράστια μύτη στὸ πρόσωπο ἐνὸς καθόλα ἄξιου ἀνδρα.

Ἄλλὰ εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὲς οἱ κρίσεις μας, περὶ «κωμικῆς» ὀψης τῆς ζωῆς (στὸ τραγικὸ ἢ δραματικὸ ἔργο) καὶ περὶ «δραματικῆς» ἢ «τραγικῆς» χροιάς (στὸ κωμικό), ἀποτελοῦν μεταφορὰ στὴν τέχνη τῆς ἐμπειρίας μας ἀπὸ τὴν παρατήρησις τῆς ζωῆς, ἀναφέρονται δηλαδὴ στὸ θέμα — ὅχι στὴ μορφή τοῦ ἔργου. "Ὡστε δὲν θέτουν ζήτημα συνύπαρξης τοῦ τραγικοῦ ἢ δραματικοῦ μὲ τὸ κωμικό. Χώρα καὶ ὅτι σ' αὐτὲς τίς ἐκφράσεις μας ὀνομάζουμε καταχρηστικὰ «κωμικὴ» (κωμικὴ ὀψη

τῆς ζωῆς) τὴν ἀσήμαντη ἀφορμὴ πού προκαλεῖ κάποτε δραματικὲς ἢ τραγικὲς καταστάσεις — πραγματικὰ πρόκειται γιὰ κάτι «γελοῖο», ἀφοῦ ἀναφέρεται στὴ βιοτικὴ περίπτωσις, στὸ θέμα τοῦ ἔργου, ἐνῶ τὸ «κωμικό» εἶναι ὅρος ἀποκλειστικὰ τῆς τέχνης — ἀνήκει δηλαδὴ σὲ κάτι πού δὲν κρίνεται ἐδῶ : στὴ μορφή τοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἡ «τραγικὴ χροιά» (τοῦ κωμικοῦ ἔργου), πού ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ θέμα τοῦ — στὸ καταστροφικὸ κάποτε ἀποτέλεσμα τοῦ γελοίου — ἀποτελεῖ τὴ συνηθισμένη, καθὼς σημείωσα, κατάχρησις τοῦ «τραγικοῦ», τὴν ὑποκατάστασίν του δηλαδὴ στὸ δραματικὸ. Γιατὶ πραγματικὰ, αὐτὸ τὸ καταστροφικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, κατὰ κανόνα, δραματικὸ — ὄχι τραγικὸ, μὲ τὴ δοσμένη ἐρμηνεία τοῦ ὅρου.

Καὶ ἄς ξεκαθαρίσουμε τὰ πράγματα. Στὴ ζωὴ συντρέχουν συχνὰ τὸ δραματικὸ καὶ τὸ τραγικὸ μὲ τὸ γ ε λ ο ῖ ο. Εἶτε γιὰ τὴ ζωὴ μας εἶναι πάντα σύνθετη ἀπὸ ποικίλα ἢ καὶ ἀντίθετα στοιχεῖα, εἶτε ἐπεὶδὴ ἀκριβῶς τὸ γελοῖο γίνεται πρόξενος δραματικῶν ἢ καὶ τραγικῶν καταστάσεων. "Ὡστε εἶναι ἐπόμενο νὰ συνυπάρχουν, λιγότερο ἢ περισσότερο, σ' ἓνα σκηρικὸ ἢ ἀφηγηματικὸ ἔργο, θεματικὰ — σὰν ἀνθρώπινες καταστάσεις — καὶ μάλιστα συνάπτονται στενὰ (στὸ ἴδιο ἢ σὲ διάφορα πρόσωπα), τὸ δραματικὸ ἢ τὸ τραγικὸ μὲ τὸ γελοῖο. Κι' ἀφοῦ ὁ πλαστικὸς τρόπος ἀπόδοσις τοῦ γελοίου εἶναι τὸ κωμικό, τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν μπορούν νὰ συνυφάνονται, καὶ συλλειτουργοῦν σ' ἓνα ἔργο, σὰν πλαστικοὶ τρόποι (ἐνν. κατὰ τὴ μορφή τοῦ ἔργου) τὸ τραγικὸ ἢ τὸ δραματικὸ μὲ τὸ κωμικό. Καὶ συγκεκριμένα α) ἂν ἡ τραγωδία καὶ τὸ δράμα ἐπιτρέπουν ν' ἀποδοθεῖ τὸ γελοῖο στοιχεῖο πού περιέχεται στὸ θέμα τους, μὲ κωμικοὺς τρόπους. Καὶ β) ἂν, ἀντίστροφα, ἐπιτρέπεται ν' ἀποδοθοῦν μὲ δραματικὸ ἢ τραγικὸ ἐκφραστικὸ τρόπο τ' ἀνάλογα βιώματα πού περιέχει ἡ κωμωδία.

Καὶ πρῶτα, ὡς πρὸς τὴν — πιστευόμενη — συνάφεια τραγικοῦ-κωμικοῦ. Στὶς τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ δὲν ὑποβόσκει τὸ κωμικό, ὅπως λαθεμένα λέγεται, ἀλλὰ τὸ γελοῖο (Κρέων, Ἄγγελος στὴν «Ἀντιγόνη», «Αἴας», ὁ Οἰδίπους — στὸν Κολωνό). Καὶ τὸ βλέπουμε περισσότερο στὸν Εὐριπίδην αὐ-

τό, παρὰ στὸν Σοφοκλῆ, γιατί ἀφθονοῦν τὰ γελοῖα πρόσωπα στὶς τραγωδίες του, κάποτε δὲ συνυπάρχουν τὸ τραγικὸ καὶ τὸ γελοῖο, στὸ ἴδιο πρόσωπο. Οἱ δεινὰ παρεξηγημένες ἀπὸ τοὺς σκηνοθέτες μας «Βάκχες», ἀναφερόμενες στὴ μυθικὴ εἰσβολὴ ξενικῶν θεοτήτων στὴν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦν μιὰ σαρκαστικὴ παραβολὴ τῶν «νέων ἡθῶν» πού διασάλευσαν τίς φρένες τῆς ἀνώτερης κοινωνίας» τοῦ καιροῦ τοῦ ποιητῆ. Καὶ ὁ γελοιοποιοῦμενος — καὶ ἀνασκολοπιζόμενος τελικὰ — Πενθέας (κι' ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἀπογυνωστικὸς σαρκασμὸς τοῦ Εὐριπίδη), ὁ μόνος πού ἀντιστάθηκε στὴ θεοποίηση τοῦ Διόνυσου, κατὰ τὸ μῦθο, εἶναι καὶ τὸ μόνο σοβαρὸ ἀλλὰ κι' ἕνα τραγικότερο πρόσωπο, ἐνῶ καθαρὰ γελοῖα πρόσωπα εἶναι οἱ εὐλαβητικοὶ κρονόληροι Κάδμος καὶ Τειρεσίας. Ἐν μέρει δὲ — ὅσο ἐπέτρεπαν τὰ θέσμιμα — καὶ ὁ Διόνυσος. Γελοῖα πρόσωπα εἶναι ἐπίσης ὁ Θόας στὴν «Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις», ὁ Μενέλαος στὶς «Τρωάδες», ὁ Ἰάσων στὴ «Μήδεια», ὁ Ὀρέστης στὴν «Ἀνδρομάχη» καὶ στὸ ὁμώνυμο δράμα, ὁ Μενέλαος καὶ ἡ κυρία του στὴν «Ἑλένη», ὁ Ἄδμητος καὶ ὁ Ἡρακλῆς στὴν «Ἀλκίστη» — ὑπάρχει μάλιστα μιὰ ἀπόχρωση γελοίου καὶ στὴν ἐθελουσία τῆς ἡρώιδας γιὰ χάρη ἑνὸς ἀνάξιου σύζυγου (γι' αὐτὸ ρέπει τὸ ἔργο πρὸς τὸ σατιρικὸ δράμα) καὶ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς πού χρησιμοποίησαν τὸ μῦθο, ἐκμεταλλεῦτηκαν αὐτὸ τὸ στοιχεῖο. Ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ χροιά γελοίου στὴν προσωπικότητα τοῦ Ληρ (ἡ πολλὴ ἀφέλεια καὶ κακοκεφαλιά του) καὶ τοῦ Ἄμλετ (τὰ πολλὰ «καμώματά» του μετὴν Ὀφιλία καὶ τοὺς θεατρίνους). Καὶ ἀντίστροφα, τραγικὸς στὴ γελοιοτήτά του εἶναι ὁ Σάυλοκ, πού θέλει νὰ πάρει μιὰ αἰμοχαρῆ ἐκδίκηση, γιὰ τὴν περιφρόνηση πρὸς τὸ γένος του. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθρωπάκος πού γίνεται γλοιώδης καὶ δουλικὸς (γελοῖος), γιὰ νὰ κερδίσει ἕνα πόρο ζωῆς γιὰ τὴν οἰκογένειά του, εἶναι ἕνα τραγικὸ πρόσωπο.

Διαπιστώνουμε ὅμως πὼς οἱ ποιητὲς τῶν παραπάνω τραγικῶν ἔργων δὲν δ ι α κ ω μ ω δ ο ῦ ν τὸ πολὺ ἢ λίγο γελοῖο στοιχεῖο πού ὑπάρχει στοὺς ἥρωές τους. Καὶ πὼς αὐτὸς ὁ ἀνθρωπάκος δὲν γίνεται, ἀπὸ ἕναν ἀληθινὸ δημιουργὸ «κωμικὸς» στὴν τέχνη,

δὲν σατιρίζεται — κάτι τέτοιο θὰ εἶταν αἰσθητικὰ ἀποκρουστικὸ. Περιττεύει δὲ νὰ σημειώσουμε καὶ ὅτι δὲν ἀποδίδονται, ἀντίστροφα, μετὰ τραγικὰ σχήματα τ' ἀνάλογα βιώματα πού περιέχει ἡ κωμωδία, γιατί ποτὲ σχεδὸν δὲν περιέχει ἡ κωμωδία τραγικὰ βιώματα — εἶναι «δραματικά», καθὼς εἴπαμε. Ὡστε ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἀν μπορεῖ νὰ συντρέχει σ' ἕνα τραγικὸ ἔργο — καὶ στὴν ἐρμηνεία του, ἐφόσον εἶναι θέατρο — τὸ κωμικὸ¹ καὶ στὴν κωμωδία τὸ τραγικὸ, εἶναι κατηγορηματικὰ ἀρνητικὴ. Εἶναι δὲ ἀγεφύρωτοι καὶ κάτι παραπάνω : ἀσύμμηκτοι πλαστικοὶ τρόποι, γιὰ δὲ σοβαροῦς λόγους. Ὁ πρῶτος εἶναι πὼς δὲν μποροῦν νὰ συλλειτουργοῦν δὲ διαμετρικὰ ἀντίθετοι πλαστικοὶ τρόποι, ἐφόσον ὑποδηλώνουν τὴν, ὑπὸ διάφορα μέτρα θεώρηση τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς. Καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἀρχαία τραγωδία δὲν ἐννοεῖται συνύφανση τοῦ τραγικοῦ μετὰ τὸ κωμικὸ στὸ ἴδιο πρόσωπο, γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ γελοίου στοιχείου πού ὑπάρχει σ' αὐτὸ (Κρέων στὴν «Ἀντιγόνη», Δημοφῶν, Αἴας κ. ἄ.) γιατί δὲν συγχωρεῖται διακωμώδηση μιᾶς ἐνσυνείδητης αὐτοκαταστροφῆς (ἀτίμωσης, θανάτου) στὸ ὄνομα κάποιου «ἀγαθοῦ» (ἐδῶ τῆς σωτηρίας προσφιλῶν προσώπων ἢ τῆς τιμῆς), ὅπως τὸ ἀποτιμᾶει τὸ ἄτομο στὴ ζωὴ ἢ ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου. Μῆτε τραγικοποίησι τοῦ κωμικοῦ, ἀφοῦ αὐτὸ διαπομπεύει μιὰ ἀπαξία τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν συνυφαίνονται, σάν πλαστικοὶ τρόποι, τὸ τραγικὸ καὶ τὸ κωμικὸ σ' ἕνα τραγικὸ ἔργο καὶ πάνω σὲ διάφορα πρόσωπα, γιὰ ν' ἀποδοθοῦν δηλαδὴ κάποιοι — δευτερεύοντες ἀλλὰ καὶ κύριοι — γελοῖοι ἥρωες πού ὑπάρχουν σὲ μερικὲς τραγωδίες. Δ ἐ ν δ ι α κ ω μ ω δ ο ῦ ν τ α ι², γιὰ τὸν

1. Κάτι τέτοιο συμβαίνει στὴν ὕπερα τοῦ Βέρντι, τὸν «Ριγκολέττο» — τὸν πατέρα μετὰ τὸ θάνατο στὴν ψυχὴ ἀπ' τὸν ἄθελο φόνο τῆς κόρης του, πού ἐξακολουθεῖ νὰ παίξει τὸν παλιότατο. Ἀλλὰ οἱ πολὺ διάφορες συμβάσεις τοῦ μελοδράματος ἐπιτρέπουν αὐτὸ τὸ ἐμβόλιμο στοιχεῖο τοῦ κωμικοῦ, πού ἄλλωστε εἶναι ἐπιφαντικὸ καὶ καλύπτει ἕνα ἄφατο μίσος κατὰ τοῦ αἵτιου τῆς δυστυχίας τοῦ ἥρωα.

2. Καὶ τὸ ὅτι γίνεται κάτι τέτοιο μετὰ τὸν Ἄδμητο καὶ τὸν πατέρα του (ἀγών), ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Ἡρακλῆ, στὴν «Ἀλκίστη», εἶναι ὁ λόγος πού τὸ ἔργο ἀποκλίνει πρὸς τὸ σατιρικὸ δράμα — καὶ σωστότερα πρὸς τὴ Νέα Κωμωδία.

δεύτερο και σημαντικότερο λόγο, που ισχύει φυσικά και στην προηγούμενη περίπτωση (του τραγικού και συνάμα γελοίου ήρωα). Κι' αυτός είναι ότι, σε κάθε είδος τέχνης κι' ἐδῶ στην τραγωδία και στην κωμωδία, κινητοποιείται στο πνεῦμα τοῦ παρατηρητῆ, μιὰ συγκεκριμένη, ἐνιαία και ἀδιάσπαστη ἀγωγή. Ὁ θεατῆς βυθίζεται σ' ἕνα ὀρισμένο και ἀρραγές ψυχικὸ κλίμα, πού τὸ δημιουργεῖ ἡ δεσπόζουσα αἰσθητικὴ ἀξία : τὸ τραγικὸ ἢ τὸ κωμικὸ. Καὶ κάθε παρεμβολὴ ξένου στοιχείου, δηλαδή κάθε ἐκτροπὴ σὲ διάφορη (ἀντίθετη ἐδῶ) ἀγωγή, διασπᾶ και καταστρέφει τὴν αἰσθητικὴ κοινωνία του μὲ τὸ ἔργο. Οἱ δὺο ἀντίθετες ἀγωγές καταλύονται στο πνεῦμα ἀμοιβαῖα. Ὡστε δὲν μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς ἕναν κωμικὸ «ἀγῶνα» στὴν «Ἀντιγόνη», στὸν «Προμηθεὸς δεσμώτης» ἢ στὸν «Οἰδίποδα Τύραννο», μήτε ἕνα κομμὸ — γυναῖκες πού θρηνοῦν τὰ χαμένα παιδιὰ τους στὸν πόλεμο — στὴ «Λυσιστράτη». Γιὰ τοὺς ἴδιους δηλαδή λόγους ἀπουσιάζουν στο πλάσιμο, στὴ γραφὴ τῆς κωμωδίας, τὰ τραγικὰ βιώματα. Τὰ περὶ «τραγικωμωδίας», πού ἀναφέρονται τόσο στὴ μορφή ὅσο και στο θέμα τοῦ ἔργου, εἶναι μᾶλλον ἀστεῖα.

Γενικά τὸ τραγικὸ συμφύρεται συχνὰ μὲ τὸ γελοῖο στὴν τέχνη, γιατί ἡ ζωὴ ἔχει δὺο και κάποτε περισσότερα πρόσωπα. Ἀλλὰ ὅπου συμβαίνει αὐτό, τὸ γελοῖο βίωμα ἀποδίνεται στο τραγικὸ ἔργο — και στὴν ἐρμηνεία του — ἀ τ ο ὄ σ ι ο, χωρὶς δηλαδή νὰ σατιρίζεται, γιατί ὁ γνήσιος ποιητῆς και σκηνοθέτης ξέρουν πῶς εἶναι ἀνέφικτο τὸ ἀμάλγαμα τοῦ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικὸ. Τὸ ἕνα αἰρεῖ τὸ ἄλλο. Συνήθως δὲ ἐπικρατεῖ, γιὰ ψυχολογικούς λόγους, τὸ δεύτερο. Γι' αὐτό, οἱ «εὐφάνταστοι» — και κατὰ κανόνα ἀστοιχειώτοι αἰσθητικά — σκηνοθέτες πού διακωμωδοῦν τὸ γελοῖο, ὅπου ὑπάρχει στὴν τραγωδία, πάντοτε ἀποτυγχάνουν. Καὶ εἶναι ἐνδεικτικὰ τὰ συχνὰ γέλια τῶν θεατῶν σὲ καιρία σημεία τῆς τραγωδίας, λόγω διάσπασης τῆς τραγικῆς ἀγωγῆς τους, ἀπὸ ἐμβόλιμα κωμικὰ στοιχεῖα.

Τὸ ἴδιο ἰσχυρὴ εἶναι ἡ ἀπαγόρευση συνάφειας και δ ρ α μ α τ ι κ ο ὄ - κ ω μ ι κ ο ὄ, ὡς ἐκφραστικῶν τρόπων. Καὶ στο δραματικὸ ἔργο — θέατρο ἢ ἀφήγημα — ἐνυπάρχει

βέβαια συχνὰ τὸ γελοῖο (συχνότατα μάλιστα σὰν πρόξενος τοῦ δράματος), στο κύριο ἢ σὲ δευτερεύοντα πρόσωπα. Ἀλλὰ και στο κωμικὸ ἔργο (ἀντίθετα πρὸς τὸ ἀσυμβίβαστο τῆς συνύπαρξης τραγικῶν βιωμάτων) ἐνυπάρχουν δραματικὰ βιώματα, σὰν ἀποτελέσματα τοῦ γελοίου. Στὴν καλὴ κωμωδία ὅλων τῶν αἰώνων και ὅπου τὸ γελοῖο γίνεται αἴτιο δραματικῶν καταστάσεων, εἶναι διάχυτο εἴτε διάσπαρτο τὸ δραματικὸ στοιχεῖο. Τὸ βλέπουμε στὶς κωμωδίες τοῦ Μολιέρου, τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ Μπὲν Τζόνσον, τοῦ Γκόγκολ. Ἀλλὰ πολὺ σπάνια διακωμωδεῖται, στο δραματικὸ ἔργο, τὸ γελοῖο πού περιέχει ὅπως και πολὺ σπάνια ἀποδίνεται μὲ δραματικὰ σχήματα τὸ δραματικὸ βίωμα πού περιέχει ἡ κωμωδία, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο : ὅτι δὲν συγχωρεῖται αἰσθητικά ἡ διάσπαση τῆς δραματικῆς ἢ κωμικῆς ἀγωγῆς τοῦ θεατῆ ἢ ἀναγνώστη. Καὶ λογουχάρη, στὰ δράματα τοῦ Τσέχοφ ὑπάρχουν πολλὰ και πολὺ γελοῖα πρόσωπα, πού δὲν τὰ σατιρίζει ὅμως ὁ συγγραφέας. Τ' ἀποδίνει «ὡς ἔχουν», μὲ ἀκριβὴ τέχνη — και χρειάζεται πολλὴ τέχνη και αὐτοσυγκράτηση, γιὰ νὰ μὴν ξεστρατίσει ὁ δημιουργὸς στὴ διακωμώδηση κατὰ φωρα γελοίων προσώπων. Τὸ ἴδιο συμβαίνει και σὲ κάποια δράματα τῶν Ἴψεν, Στρίντμπεργκ και Πιραντέλλο. Ὁ Γιάμαρ Ἐνγκταλ τῆς «Ἀγριόπαπιας» εἶναι ἕνα καθαρὰ γελοῖο πρόσωπο, πού δὲν διαπλάθεται ὅμως μὲ κωμικὴ φόρμα ἀπ' τὸ συγγραφέα. Γελοῖο πρόσωπο στο ἔργο εἶναι και ὁ γιὸς Βέρλε, πού φυτεύει «τὴν ἀπαίτηση τοῦ ἰδεώδους» σὲ σάπιες ψυχές και φέρνει τὴν καταστροφή. Ὡστόσο ἡ παθιασμένη πίστη στὴν ἰδέα του τὸν κάνει κι' ἕνα δραματικὸν ἥρωα — και δὲν τοῦ ἀποστερεῖ αὐτὴ τὴν ιδιότητα ὁ Ἴψεν. Γελοῖο πρόσωπο εἶναι και ὁ πάστορ Μάντερς στοὺς «Βρυκόλακες», πού ἐνώ τὸν ἐξευτελίζει σκληρὰ ὁ ποιητῆς, ἀποφεύγει φρόνιμα νὰ τὸν διακωμώδησει. Εἶναι ἄπειρα τὰ παραδείγματα στο δραματικὸ θέατρο, ἀλλὰ και στὴν πεζογραφία : στὰ μυθιστορήματα τοῦ Ντοστογιέβσκη, τοῦ Μπαλζάκ, τοῦ Ντίκενς, γιὰ νὰ πάρουμε τοὺς κορυφαίους δημιουργούς.

Ἀλλὰ κάθε κανόνας ἔχει τὶς ἐξαιρέσεις του. Καὶ ὑπάρχουν — σπάνιες — περιπτώσεις πού τὸ δραματικὸ ἔργο ἐπιτρέπει τὴν

ἀπόδοση τῶν τυχόν γελοίων στοιχείων του μὲ τὸ κωμικὸ — ἀλλὰ ἀπὸ μεγαλοφυῆ πένα. Λογουχάρη σὲ πολλὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ — ὄχι στὶς τραγωδίες του — καὶ σὲ δράματα τοῦ Σίλλερ κάποτε, ὁ ρομαντισμὸς δίνει χωρὸ στὸ κωμικὸ στοιχεῖο. Καὶ ἀντίστροφα, τὸ κωμικὸ ἔργο καὶ ἡ σάτιρα γενικότερα ἐπιτρέπουν κάποτε τὴ χρῆση δραματικῶν ἐκφραστικῶν τρόπων, γιὰ τὴν ἀπόδοση δραματικῶν βιωμάτων ποῦ ἐνδεχόμενα περιέχουν. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τὸ δραματικὸ ὡς βίωμα παρουσιάζει, καθὼς εἴπαμε, ἐλλειπῆ συνειδητότητα τῆς πράξεως, ποῦ εἶναι ἓνα ἀπ' τὰ βασικά γνωρίσματα τοῦ γελοίου κι' ἐπομένως λειτουργεῖ αἰσθητικὰ σὰν γέφυρα, ἀνάμεσα στὸ κωμικὸ καὶ τὸ δραματικὸ, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς μικτῆς μορφῆς. Διακωμωδεῖται δηλαδὴ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἔλλειψη ἐπίγνωσης τῶν πραγμάτων, ποῦ ὀδηγεῖ τὸν ἥρωα σὲ ἀνόητες ἐνεργεῖες, μὲ κακότυχα γιὰ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ «φαιδρά», ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ, γιὰ τὸν παρατηρητὴ, ἐπακλόουθα.

Καὶ τρανὸ παράδειγμα εἶναι ὁ «Δὸν Κιχώτης», ποῦ κακῶς θεωρεῖται κι' αὐτὸς σὰν περίπτωσις συνυπαρξῆς τοῦ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικὸ. Ἡ ἀποψη αὐτῆ παραβλέπει τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔργο εἶναι σάτιρα — πρόθεσις δηλαδὴ τοῦ Φερβάντες εἶταν νὰ προβάλει, στὸ πρόσωπο τοῦ ἥρωά του, τὴν ξε-

πεσμένη καὶ φθαρμένη ἵπποσύνη τοῦ καιροῦ του. Ὁ «ἱππότης τῆς ἐλεεινῆς μορφῆς» διακωμωδεῖται σὰν καταφάνερα γελοῖος, μὲ ὅσα κάνει καὶ ὅσα ἐξ αἰτίας τους παθαίνει (ὥστε καὶ ἡ καθαρὰ κωμικὴ νότα τοῦ Σάντζου ταιριάζει στὸ ὅλο). Ἀλλὰ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἰσπανοῦ ποιητῆ τοῦ ἐπιδαφιλεύει καὶ ἀκριβὲς χάρες, συχνὰ δὲ καὶ πολλὴ σοφία, ὥστε νὰ γίνεταί κι' ἓνα συγκινητικὸτατο καὶ ἀγαπητὸ πρόσωπο — δηλαδὴ ἓνα δραματικὸ πρόσωπο, κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντίθεσης τοῦ δέοντος (τοῦ ἀξίου ἀγαθῆς τύχης) καὶ τοῦ συμβαινόντος (τῆς κακοδαιμονίας). Καὶ μὲ τόση ἐπιτυχία, ποῦ ὁ ἥρωας ἀπόμεινε σὰν σύμβολο ὑπεροχῆς τῆς εὐγενικῆς οὐτοπίας, ἀντίκρου στὴ συχνὰ πεζὴ καὶ τριμμένη «σύνεση». Ὁ γηραλέος καὶ σκελετικὸς ἰδαλγὸς τῆς Μάντσας — ἐξοχη εἰκόνα τοῦ δύοντος ἵπποτικοῦ πνεύματος — ὑπὸ τὸν οἴστρο τοῦ φαντασιώδους ἔρωτά του, ἐνεργεῖ μὲ ὑψηλὲς προθέσεις, δηλαδὴ ἀπὸ καλῆ προαίρεσις (καὶ δὲν τὴν ἀρνιέται ὁ ποιητὴς στὴν τάξη ποῦ ἐλέγχει, ἀλλὰ χλευάζει τοὺς παρανοϊκοὺς καὶ ξεπερασμένους τρόπους πραγματοποίησῆς τῆς), ποῦ φέρνει ὅμως ἀντίθετα, ἀπὸ τὰ ἐπιδιωκόμενα καὶ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Κι' αὐτό, τὸ κατὰ φύσιν δραματικὸ (ὄχι τραγικὸ) ποίόν του, ἀποδίδεταί καὶ ὡς ἔκφρασις : στὴ διάπλασι τῆς μορφῆς τοῦ ἥρωα.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΒΑΡΝΤΟΦΣΚΙ

ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΙΚΡΕΣ ΤΙΣ ΠΡΟΣΒΟΛΕΣ

*Γιὰ τὶς πικρὲς τὶς προσβολὲς νὰ μὴν καλεῖς
συμμετοχὴ πονόφυχα ψυχῶν,
ν' ἀκολουθεῖς τὸ δύσκολό σου δρόμο
καὶ μ' ὅ,τι καταπιάστηκες βαρὺ μὴν τὸ θεωρεῖς.*

*Ἀπ' τὴν πορεία σου ποτὲ μὴν κάνεις πίσω
σὲ τίποτα. Νᾶσαι αὐτὸς ποῦ εἶσαι
καὶ νὰ τὰ βγάλεις πέρα μὲ τὴ μοῖρα σου,
ποῦ κι ἄλλοι σὰν τὸ δοῦν, θὰ βροῦν τὸν ἑαυτό τους.*

Μεταφρ. ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΕΝΟΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

“Όλα ξεκίνησαν κάποιο χειμωνιάτικο πρωινό του 1976, όταν για πρώτη φορά επισκέφθηκα την «Αΐθουσα Καζαντζάκη», που στεγάζεται στο ‘Ιστορικό Μουσείο ‘Ηρακλείου Κρήτης.

‘Εκεί, ανάμεσα στα εκθέματα, είδα και φωτοαντίγραφο τής διαθήκης του :

«Παραγγέλλω εις αυτήν — γράφει τὸν ‘Απρίλιο του 1956 για τὴ γυναίκα του — ὅπως μεριμνήση, νὰ περιέλθουν τὰ βιβλία μου καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε κρίνει, προσωπικά μου ἐνθύμια, ὅπως χειρόγραφα, εἰκόνες, τὸ χρυσὸ μου δακτυλίδι, τὸ stylo μου, hibelots κλπ. εις τὸ ἐνδεχομένως καὶ εἰ δυνατόν ἐντὸς τῆς πατρικῆς μου οἰκίας «ΣΠΗΤΙ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ».

‘Αλλὰ ἡ ἀδελφή του ‘Ελένη Θεοδοσιάδῃ τὸ ἔχει πωλήσει ἀπὸ καιρὸ καὶ ὁ νέος ἰδιοκτήτης γιὰ νὰ τὸ πωλήσει ξανά στὸν Καζαντζάκη ζητᾷ ἕνα ἐξωφρενικὸ ποσὸ : 2.000 χρυσὲς λίρες. “Ἔτσι, μὲ ἡμερομηνία 3 ‘Ιουνίου 1957 ὁ Καζαντζάκης τροποποιεῖ τὸ ἀρχικὸ σχέδιο καὶ μὲ κωδικοκίλλο προσδιορίζει :

“Ὅπως ἔχω συνεννοηθεῖ μὲ τὴν ‘Εταιρεία ‘Ιστορικῶν Σπουδῶν τοῦ ‘Ηρακλείου Κρήτης, θὰ ἰδρυθεῖ μιὰ καιονύργια αἴθουσα στὸ μέγαρο τῆς ‘Εταιρείας, ὅπου θὰ μεταφερθεῖ τὸ γραφεῖο μου ὅπως εἶναι καὶ βρίσκεται στὴν Antibes. Ὁὰ μεταφερθεῖ στὴν αἴθουσα αὐτὴ τὸ τραπέζι ὅπου γράφω καὶ ὅλα τὰ ἐπίλοιπα ἐπιπλα καθὼς καὶ τὰ βιβλία μου, ὅλα τὰ χειρόγραφα, ἡ ἀλληλογραφία μου, ταμπλώ, τὸ παλιὸ μου stylo ποῦ ἔγραφα 40 χρόνια τὰ ἔργα μου, ἡ ἀσημένια μου ζώνη, τὸ χρυσὸ μου δακτυλίδι. Στὸ ἀνώφλι τῆς αἴθουσας νὰ γράφει «ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ».

‘Η ἐπιθυμία πραγματοποιήθηκε, τὰ ἀντικείμενα μεταφέρθηκαν καὶ στὸ ἀνώφλι ὑπάρ-

χει ἐπιγραφή : «ΑΙΘΟΥΣΑ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ».

“Ὅμως τὸ σύνολο ποῦ δημιουργήθηκε σ’ ἕνα πολὺ περιορισμένον χώρον, δὲν θὰ πρέπει νὰ ικανοποιεῖ σκέφθηκα τότε τοὺς ἐπισκέπτες, ποῦ προετοιμασμένοι ἀπὸ ἀνάλογα μουσεῖα ἀφιερωμένα σὲ γίγαντες τοῦ γραπτοῦ λόγου μὲ παγκόσμια ἀναγνώριση, τὸν Γκαῖτε, τὸν Βέρν, τὸν Οὐγκώ, τὸν Βολταῖρο, τὸν “Αντερσεν, θὰ πρέπει νὰ ζητοῦν μιὰ πληρέστερη εἰκόνα τοῦ συγγραφέα ποῦ ἀνάλωσε τὴ ζωὴ του σὲ κολοσσιαία λογοτεχνικὴ δημιουργία.

‘Ὁ Καζαντζάκης ὄχι μόνον δὲν ἀρνήθηκε τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του — ἐκεῖ ποῦ παιδὶ κυνηγιόταν μὲ τ’ ἄλλα παιδιά, ὅπως ἀκόμα πρὶν λίγο ἀναπολοῦσαν οἱ γεροντότεροι τοῦ χωριοῦ — μὰ ἀντίθετα τὸν ἐπισημαίνει μὲ κάθε εὐκαιρία. Μάλιστα στὴν ἐξομολογητικὴ του «‘Αναφορὰ στὸν Γκρέκο» ἀναφέρει : «Τὸ σὸί τοῦ κυροῦ μου ἀποσέρνει ἀπὸ ἕνα χωριὸ δυὸ ὥρες δρόμο ἀπὸ τὸ Μεγάλο Κάστρο ποῦ τὸ λέν «Βαρβάρους».

Τὸ ἴδιο αὐτὸ χωριὸ εἶναι καὶ ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς τοῦ δικοῦ μου πατέρα. Οἱ προπαπποῦδες μου ἦσαν Βαρβαριοί, μὲ περιουσία σὲ ἀγροτικὰ κτήματα κι ἕνα διώροφο σπίτι στὸ κεντρικότερο σημεῖο, ἀγορασμένο ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1835.

Τὶς οἰκογένειες Καζαντζάκη - ‘Ανεμογιάννη ἔφερε κοντύτερα ἕνα προξενεῖο. ‘Η Καλλιρρόη Καζαντζάκη, πρώτη ἐξαδέλφη τοῦ Καπετάν Μιχάλη, πατέρα τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, παντρεύτηκε τὸν ‘Εμμ. Φιόρο, παπποῦ τοῦ πατέρα μου ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς μητέρας του. Ποιὰ ἦταν ἡ υπερδεμένη συγγένεια ἀνάμεσα στὰ παιδιά τῶν δύο οἰκογενειῶν, νομίζω οὔτε τὰ ἴδια καλὰ-καλὰ δὲν ξεκαθάρισαν. Γι’ αὐτὸ σ’ ἕνα γράμμα τοῦ 1937 ὁ Νίκος Καζαντζάκης ἀποκαλεῖ τὸν

Ἐντὼν Ἄνεμογιάννη ἀνηψιὸ καὶ μάρμαρα».

Πέρα ὅμως ἀπ' αὐτά, ἀν καὶ δὲν ὑπῆρξαν συμμαθητὲς — ὁ Καζαντζάκης πῆγαινε μιὰ τάξη παραπάνω — τοὺς δύο τοὺς ἔνωσε ἡ στενὴ φιλία ποὺ ἀναπτύσσεται στὰ μαθητικὰ θρανία. Κι αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ νεανικὰ γράμματα τοῦ «Σπουδαστοῦ τοῦ Δικαίου Νικολάου Μ. Καζαντζάκη» σταλμένα τὸ 1902 στὸν «Μαθητὴν τῆς Δ' Τάξεως» καὶ μεταγενέστερα στὸν «Negociant Ἄντωνιον Ἄνεμογιάννην».

Τὸ σπίτι στοὺς Βαρβάρους κάμποσες φορές φιλοξένησε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του τὸν Καζαντζάκη περαστικὸ ἀπ' τὸ χωριό, μιὰ καὶ σ' ἐκεῖνο τῆς οἰκογενείας του ποὺ βρισκόταν δίπλα, ἑκτασῆς 45 μόλις τετραγωνικῶν μέτρων, κατοικοῦσαν μόνιμα ἀπὸ παλιὰ δυὸ μακρινὲς συγγενίσες του. Οἱ Ψωμοποῦλες. «Γιὰ χρόνια οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῶν Βαρβάρων — ἀναφέρει στὸν «Ἀσυμβίβαστο» ἡ Ἑλένη Καζαντζάκη — θυμόνταν τὰ γλέντια τῶν «μορφωμένων» ποὺ κατέληγαν σὲ καταπράσινες πλαγιὲς μὲ τελευταία ἐκτόνωση τὶς τοῦμπες στὸ γρασιδί».

Ὅταν τὸ 1975 ἀπόκτησα τὴν πλήρη κυριότητα στὸ διώροφο αὐτὸ οἶκημα, οἱ σύμβουλοι τῆς Κοινότητος μὲ τὸν Πρόεδρό τους μοῦ ὑπόβαλαν τὴν παράκληση νὰ τοὺς τὸ παραχωρήσω, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε περίπτωση νὰ τὸ κατοικήσω μόνιμα ἢ περιστασιακὰ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσδιορίζουν σὲ τί θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν.

Ἡ ἀνεκπλήρωτη ἐπιθυμία τοῦ Καζαντζάκη ξανάρθε στὸ μυαλό μου. Μοῦ παρουσιάζονταν ἡ εὐκαιρία — τολμηρὴ καὶ φιλόδοξη — νὰ τὴν πραγματοποιήσω. Δὲν δίστασα ν' ἀποφασίσω τὴ μεταβίβαση, μὲ τὸν ἀμετάκλητο ὄρο, πὼς ὕστερα ἀπὸ ἀλλαγὲς καὶ προσαρμογὲς τὸ σπίτι ἀπαραίτητα θὰ ἔπρεπε νὰ μετατραπῆ σὲ μουσεῖο, ἀφιερωμένο στὸν μεγάλο συντοπίτη.

Ἐχοντας κάποια πείρα ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Πάνου Ἀραβαντινοῦ στὸν Πειραιᾶ, ποὺ τὴν ὀργάνωσή του εἶχα ἀναλάβει λίγα χρόνια πρὶν, ὄραματίσθηκα, μέσα σὲ προθῆκες τὴν προβολὴ χειρογράφων, βιβλίων, ἐπιστολῶν καὶ προσωπικῶν ἀντικειμένων, ἐνὸς ἢ παρᾶλληλη ἀντιπαράθεση στοὺς τοίχους πινάκων μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ θεατρικὰ καὶ θεα-

τροποποιημένα ἔργα τοῦ Καζαντζάκη σ' ὅλο τὸν κόσμο, θὰ ὀλοκλήρωναν κατὰ τὴ γνώμη μου εἰκόνα πειστικὴ στοὺς δικούς μας καὶ τοὺς ἀλλοδαποὺς ἐπισκέπτες τῆς Κρήτης, ποὺ τώρα καὶ χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸ προσκύνημα στὸν τάφο του, ἀνηφορίζουν κατὰ τοὺς Βαρβάρους ψάχνοντας νὰ βροῦν τὶς ρίζες του.

Μὲ ἐπίσημη συμβολαιογραφικὴ πράξη παραχώρησα τὸ οἶκημα στὴν Κοινότητα τοῦ χωριοῦ. Γιὰ ἓνα διάστημα εἶχαν οἱ «Βαρβάρου» μετονομαστεῖ σὲ «Μυρτιά», μὰ τώρα ξαναπαίρνουν τὸ ἀρχικὸ τους ὄνομα, γιὰ νὰ θυμίζουν, ὅπως τὸ ἀναφέρει ὁ Καζαντζάκης, πὼς «ὅταν ὁ Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρος Φωκᾶς πῆρε πίσω τὸν δέκατο αἰῶνα τὴν Κρήτη, μάντρωσε σὲ μερικὰ χωριὰ ὅσους Ἀραβίτες ἀπόμειναν ἀπὸ τὴν σφαγὴ καὶ τὰ χωριὰ αὐτὰ ὀνομάστηκαν «Βαρβάρου».

Ὡς ἐδῶ τὰ πράγματα δὲν παρουσίασαν δυσκολίες. Αὐτὲς ἄρχισαν νὰ διαφαίνονται ὅταν ἀποφάσισα ν' ἀσχοληθῶ προσωπικὰ μὲ τὴ συγκέντρωση κάθε εἴδους καζαντζακικοῦ ὑλικοῦ.

Στὰ ἀκατολοῦπα τοῦ πατέρα μου εἶχα βρεῖ ἀπὸ χρόνια σὲ ξύλινο κουτί μὲ τὴν ἐνδειξὴ Ν. Κ. - Μ. Κ. ἐπιστολὲς τοῦ Καζαντζάκη, μαθητικὰ τετράδια, λευκώματα καὶ προσωπικὰ εἶδη καθὼς καὶ περιουσιακὰ συμβόλαια τοῦ Μιχαὴλ Καζαντζάκη. Ἦταν μιὰ κάποια βάση. Ξεκίνησα μὲ τὴ φροντίδα νὰ συγκεντρωθῶν οἱ πρῶτες ἐκδόσεις τῶν βιβλίων τοῦ ποιητῆ τῆς «Ὀδύσσειας» καὶ κείμενα ποὺ πρωτοδημοσίευσε σὲ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες.

Ἐντελῶς ἀκατατόπιστος τότε, σ' ἓνα θέμα ποῦ — ὁμολογῶ — ποτὲ πρὶν δὲν μ' εἶχε ἀπασχολήσει, ἀντλήσα κάθε σχετικὴ πληροφορία ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη «400 Γράμματα τοῦ Καζαντζάκη στὸν Πρεβελάκη» κι' ἀπὸ τὴ Βιβλιογραφία τοῦ Κασιμίπαλη γιὰ τὸν Καζαντζάκη. Μὲ βάση ἓνα κατάλογο ποὺ σχημάτισα, ἄρχισα πρῶτα νὰ ρωτῶ στενοὺς φίλους καὶ φίλους τῶν φίλων, ὕστερα νὰ ἐρευνῶ παλαιοβιβλιοπωλεῖα, ἀρχεῖα, βιβλιοθῆκες γνωστῶν καὶ ἀγνώστων.

Ἡ ἀνταπόκριση στὸ αἶτημα νὰ προσφερθῶν, ἢ νὰ ἀγαραστοῦν τὰ ὅσα εὑρίσκα, ἔφερε

τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα. Φύλλα τοῦ «Νου-
μᾶ» διαδέχονταν τὴν «Πινακοθήκη» καὶ τὸ
«Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου» τὰ
τεύχη τῶν «Παναθηναίων».

Τὸ ψάξιμο συνεχιζόταν γιὰ μῆνες, μὲ τὴν
ἐπιμονὴ ποὺ πρέπει νὰ χαρακτηρίζει παθια-
σμένους συλλέκτες καὶ μὲ τὸ ἀκατάβλητο
πεῖσμα ὧσων θέλουν νὰ πετύχουν ἕνα σκοπό.
Ἄνασκαλεύτηκαν μπαούλα καὶ κασέλλες,
ἄδειασαν σεντούκια καὶ κιβώτια, ψάχτηκαν
πατάρια καὶ ὑπόγεια. Φίλοι συμπαραστάθη-
καν, γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοὶ πρόσφεραν μὲ
γενναιοδωρία, ἢ μὲ ἀνταλλάγματα. Λίγες
οἱ ἐξαιρέσεις. Κάποιοι δὲν φάνηκαν πρόθυ-
μοι, ἄλλοι τσιγκουνεύτηκαν. Ἄδιαφόρησαν
ἢ ἀρνήθηκαν. Ἴσως δὲν πίστεψαν πὼς ἕνα
μουσεῖο, ἀντάξιο τοῦ Καζαντζάκη, μπορού-
σε μὴ μῆρα νὰ γίνει πραγματικότητα!

Μὲ ἐφημερίδες λοιπὸν καὶ μὲ περιοδικὰ
καὶ μὲ βιβλία ἐκδοτικῶν οἰκῶν ποὺ οἱ πε-
ρισσότεροι δὲν ὑπάρχουν παρὰ στὴν ἀνά-
μνηση ὧσων ἀσχολοῦνται μὲ τὰ Γράμματα,
ἢ περισυλλογῇ τῶν πρῶτων ἐλληνικῶν ἐκδό-
σεων μὲ τὸν καιρὸ ὀλοκληρώθηκε.

Τότε συνέχισα μὲ τὸ ἐξωτερικό. Οἱ ἀνα-

ζητήσεις μου στὶς χῶρες τῆς Εὐρώπης, τῆς
Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, βόρειας καὶ νό-
τιας, εἶχαν δύο στόχους: Τὰ μεταφρασμένα
βιβλία τοῦ Καζαντζάκη στὶς πολλαπλῆς ἐκ-
δόσεις τους καὶ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς παραστά-
σεις τῶν θεατρικῶν ἢ θεατροποιημένων ἔρ-
γων του.

Μοιάζει νὰ περνᾶ στὸ χῶρο τοῦ παράλο-
γου, μὰ εἶναι γεγονόςς πὼς ἡ ἀνεύρεση δο-
κουμέντων ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου ἦταν
εὐκολότερη. Μὲ κατανόηση μεγαλύτερη οἱ
ξένοι ἀπὸ τοὺς δικούς μας σὲ θέματα πολιτι-
στικά, ἢ σὲ ἐκδηλώσεις ποὺ ἀφοροῦν πρό-
σωπα μὲ διεθνῇ ἀκτινοβολία, ἔχι μόνο βοή-
θησαν ἀλλὰ συνόδευαν τὰ ὅσα ἐστελναν μὲ
ἕνα θερμὸ γράμμα γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν ποὺ
τοὺς ἔλαχε ἡ τιμὴ νὰ συνδράμουν τὴ συγ-
κρότηση τοῦ Μουσείου.

Ἔτσι, γράφει ἀπὸ τὸ Κίεβο ἡ Τατιάνα
Τσερνίσοβα: «Μὲ συγκίνηση καὶ θαυμασμὸ
διαβάσαμε γιὰ τὴν εὐγενικὴ σας προσπά-
θεια. Τόσο ἐγώ, ὅσο καὶ ὁ σύζυγός μου Ἄν-
δρέας Μπελέτσκη, γνωστὸς στὴ χώρα μας
ἐλληνιστῆς, θεωροῦμε ἱερό μας καθῆκον νὰ
σᾶς στείλουμε ὅσες μεταφράσεις ἀπ' τὸ ἔργο

Ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Μουσείου Καζαντζάκη.

τοῦ Καζαντζάκη στίς ντόπιες γλώσσες θά βροῦμε».

Γράφει ἀπὸ τὴν Ἰαπωνία ὁ αὐτοεξόριστος Βιετναμέζος βουδδιστὴς καλόγηρος Νγκουγιέν Χούου Χιέου : «Θεωρῶ καθήκον μου ν' ἀναζητήσω σ' ὅλο τὸν κόσμον τίς μεταφράσεις στὰ βιετναμέζικα. Καταχώρησα ἀγγελία σὲ εἰδικὰ περιοδικὰ τῆς Γαλλίας, τοῦ Καναδά καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Παρακαλῶ δεχθῆτε τὸν θαυμασμό μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου.»

Γράφει ὁ Λούμπομιρ Πότσιβιλ, γενικὸς διευθυντὴς τῶν Κρατικῶν Σκηνῶν τῆς Πράγας : «Χαίρομαστε πού προσφέρουμε στὸ μουσεῖο Καζαντζάκη ὑλικὸ τῆς παράστασής μας τοῦ 'Ζορμπᾶ».

Γράφει ἡ Γαλλίδα ἠθοποιὸς Ζοζὲτ Φαβέ, πού μετ' ἡ μορφή τοῦ μιούζικαλ γνώρισε τὸν «Ζορμπᾶ» στίς μεγαλύτερες πόλεις τῆς πατρίδας τῆς : «Περιμένω με ἀνυπομονησία τὰ ἐγκαίνια τοῦ μουσείου καὶ εἶμαι περήφανη γιὰ τὴ μικρὴ συμβολή μου. Γιατί, ὅπως κι ἐσεῖς, ἔχω ἀπέραντο θαυμασμό στὸν Νίκο Καζαντζάκη».

Γράφει ὁ Φώτιος Μαλλέρος, καθηγητὴς στὴ σχολὴ Νεοελληνικῶν καὶ Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Χιλῆς : «Νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἔχω τὴν ἱκανοποίηση ὅτι κάτι ἔκανα γιὰ τὴν μνήμη τοῦ μεγαλύτερου συγγραφέα τῆς νεώτερης Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ τὴν τιμὴ πού θά νοιώσουν ὅλοι ἐκεῖνοι πού θά βοηθήσουν τὸ κατὰ δύναμιν γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατό καλύτερη πραγματοποίησιν τοῦ θαυμασίου ἔργου πού ἀναλάβατε».

Γράφει ὁ Σέρζ Ἐτιέρ, ἐνδυματολόγος τῆς ὄπερας τῆς Ρουένης : «Εἶναι τιμὴ μου νὰ συμμετέχω στὸ μουσεῖο Καζαντζάκη», καὶ ὁ Ἀντρέ Κοταβόζ, ἓνας ἀπὸ τοὺς ζωγράφους πού ἀσχολήθηκαν μετ' ἡ εἰκονογράφηση τῆς «Ὀδύσειας» : «Σᾶς εὐχαριστῶ πού μοῦ προσφέρετε τὴν εὐκαιρία νὰ συμμετέχω στὴν τιμητικὴ αὐτὴ ἐκδήλωση γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη».

Γράφει ὁ Λαντισλάβ Σλιβα, δραματογράφος στὸ Κρατικὸ Θέατρο τῆς Ὀστράβα : «Εἶναι γιὰ μᾶς μεγάλη τιμὴ πού ὑλικὸ ἀπ' τὴν παράστασή μας θά ἐμπλουτίσει τὴ συλλογὴ τοῦ Μουσείου Καζαντζάκη».

Ν' ἀναφέρω κι ἄλλους; Κι ἄλλους;

Βέβαια οἱ ἀναζητήσεις μου δὲν εὑρίσκαν

πάντα τὸν στόχο τους, γιὰτι καμιά φορὰ ὁ παραλήπτης τῶν αἰτημάτων μου δὲν εἶχε τὰ ὅσα γύρευα. Ὅμως καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἔπαιρνα μιὰ πληροφορία πού με κατατόπιζε, σὲ ποῖον θά ἔπρεπε νὰ ἀπευθυνθῶ.

Βρέθηκα λοιπὸν νὰ ἀλληλογραφῶ μετ' ἡ Βιβλιοθήκη Μιασκινιὰν τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀρμενίας, μετ' ἡ Βιβλιοθήκη Ξένης Λογοτεχνίας στὴ Μόσχα καὶ τὴ Βιβλιοθήκη ντὲ λ' Ἀρσενάλ τοῦ Παρισιῦ, μετ' ἡ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ρωσίας, μετ' ἡν Πρόεδρο τοῦ συνδικάτου τῶν Γάλλων Σκηνογράφων, μετ' ἡ καθηγητὲς Ἀμερικανικῶν Πανεπιστημίων, μετ' ἡ γενικοὺς διευθυντὲς Κρατικῶν Θεάτρων, μετ' ἡ Ράϊς Μουζέουμ τοῦ Μάννχαϊμ, μετ' ἡν θαυμάσιο Ἐλβετὸ ζωγράφο Ἐρνι, μετ' ἡ βιβλιοπωλεῖα εἰδικευμένα γιὰ δυσσεύρετες ἐκδόσεις, μετ' ἡ ἑκδοτικοὺς οἴκους, μετ' ἡ γνωστούς ἑλλημιστές, μετ' ἡ τοὺς μεταφραστὲς τῶν ἔργων τοῦ Καζαντζάκη, μετ' ἡ ἑλληνικὲς κοινότητες, μετ' ἡ Πανεπιστημιακὲς σχολὲς νεοελληνικῶν σπουδῶν, μετ' ἡ διακεκριμένους Ἑλληνας πού ἀπρέπουν στὸ ἔξωτερικὸ καὶ μετ' ἡ τῶσους ἄλλους πού ἡ ἀπαριθμῆσή τους θά συγκροτοῦσε ἓνα ἀτέλειωτο κατάλογο.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἐντυπωσιακὸ. Μέρα τὴ μέρα, μῆνα τὸ μῆνα, χρόνον τὸ χρόνο, σχηματίσθηκε μιὰ μοναδικὴ συλλογὴ.

Ὅμως, δυσσεύρετα βιβλία, ἀντίτυπα ἐκδόσεων ἐξαντλημένων ἀπὸ καιρὸ, προμήθεψαν καὶ πρόσωπα πού τίς διευθύνσεις τους ἔπαιρνα ἀπὸ ἐντυπα τῆς Ἀθήνας ὅταν σ' αὐτὰ τύχαινε νὰ δῶ δημοσίευμα πού τ' ἀφοροῦσε. Κάπως ἔτσι ἦρθα σὲ ἐπαφὴ μετ' ἡ Οὐγγαρέζα Εὐα Μπερέζ. Σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα βρῆκα καταχωρημένη τὴν εἶδηση πὼς ζητοῦσε ἀλληλογραφία μετ' ἡ Ἑλληνας γιὰτι λογάριάζε νὰ σπουδάσει ἀρχαιολογία καὶ γνωριμίες στὴν Ἑλλάδα θά τῆς ἦταν πολὺ χρήσιμες.

«Ζητᾶτε ἐπαφὴ μετ' ἡ Ἑλλάδα κι ἐγὼ μετ' ἡ Οὐγγαρία — τῆς ἔγραψα — γιὰ νὰ βρῶ τὰ ἔργα τοῦ Καζαντζάκη πού μεταφράστηκαν στὸν τόπο σας. Δὲν σᾶς προσφέρω τὴ δυνατότητα ἀνασκαφῶν στὴ χώρα μου, ἀλλὰ τὴν εὐκαιρία ν' ἀσχοληθῆτε στὴ δικὴ σας μετ' ἡς πρώτες σας ἀνακαλύψεις».

Ἡ ἀπάντησις δὲν ἄργησε νὰ φτάσει μετ' ἡ μορφή μιᾶς αἰσθητικῆς εἰκονογραφημένης

ἐκδόσης τοῦ «Ζορμπᾶ». Τὸ ὠραῖο σχέδιο τοῦ ἐξώφυλλου ἐγινε ἀφορμὴ νὰ γράψω τοῦ ζωγράφου Κλίμο πού τὸ φιλοτέχνησε.

Τὰ 12 σχέδια τῆς εἰκονογράφησής του βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω καὶ τὴ συνδρομὴ ἀπλῶν ξενητεμένων Ἑλλήνων, πού ἔχοντας πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν Τύπο τὴν ἰδρυση τοῦ Μουσείου δώριζαν χωρὶς νὰ τοὺς ζητηθεῖ ὅποιο βιβλίο τοῦ Καζαντζάκη εὑρίσκταν στὰ βιβλιοπωλεῖα τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς τους.

Μ' αὐτὰ κι αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων πού πρόσθετε κάθε τόσο ἡ Ἑλένη Καζαντζάκη, συγκεντρώθηκαν μεταφράσεις ἀπὸ 46 χῶρες. Συνολικὰ μέχρι σήμερα 480 βιβλία.

Ἀνάλογες ἐνέργειες ἔφεραν στὰ χέρια μου ὑλικὸ ἀπὸ τίς παραστάσεις τῶν θεατρικῶν ἔργων τοῦ Καζαντζάκη, καθὼς καὶ τῶν ἔργων πού ἐγίναν ἀπὸ διασκευὲς μυθιστορημάτων του γιὰ τὸ θέατρο, τὴν ὄπερα, τὸν κινηματογράφο, τὴν τηλεόραση.

Πρῶτα ἤρθα σ' ἐπαφὴ μὲ ἀθηναίους εἰδικούς στὸν κόσμον τοῦ θεάματος κι ὅπως γίνεται συνήθως, ἡ ἀνταπόκριση ὀρισμένων ἦταν θετικὴ καὶ ἄμεση, ἐνῶ ἀπὸ ἄλλους ἀκόμα περιμένω ὑλοποίησι μεγάλουστομων ὑποσχέσεων...

Μάζεψα πολὺτιμα δοκουμέντα, μὲ πρῶτο

ἓνα πρόγραμμα τοῦ 1907 γιὰ τὸ δράμα «Ξημερώνει», ἐνῶ παράλληλα ἀπὸ τ' ἀρχεῖα ὁσων ἀσχολοῦνται μὲ τὴ φωτογράφηση θεατρικῶν παραστάσεων καὶ ἀπὸ τὸ θεατρικὸ μας Μουσεῖο, ἐξασφάλισα ἓνα πλῆθος φωτογραφιῶν. Ἡ παλαιότερη τοῦ 1916 ἀφορᾷ τὴν ὄπερα «Ὁ Πρωτομάστορας».

Κάποτε, περαστικὸς ἀπὸ τὴ Γερμανία ἐπισκέφθηκα σὲ περίοδο διακοπῶν τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο τοῦ Μάννχαιμ κι ὕστερα τὸ θεατρικὸ μουσεῖο τῆς ἴδιας πόλης. Δὲν ἦταν ἀπλό, μὰ μπόρεσα νὰ βρῶ τὸ πρόγραμμα τῆς παράστασης τοῦ ἔργου «Σδόμα καὶ Γόμορρα» πού παίχτηκε ἐκεῖ τὸ 1954, φωτογραφίες καὶ κριτικές. Κι ἀκόμα τίς διευθύνσεις τῶν ὑπεύθυνων γιὰ τὸ ἀνέβασμα τοῦ ἔργου. Τοὺς ἔγραψα σὰν συνάδελφος κι ἀπὸ τὴν ἐνδυματολόγο Γκέρντα Σούλτε εἶχα τὴ χαρὰ νὰ λάβω τὰ σχέδια τῶν κοστούμιῶν τῆς. Ἦταν οἱ πρῶτες θεατρικὲς μακέττες πού ἀποκοτοῦσα γιὰ τὸ Μουσεῖο. Ἀργότερα προστέθηκαν καὶ πολλὲς ἄλλες. Ἀπὸ διάφορες χῶρες.

Ἡ πολὺτιμη ἠθικὴ συμπαράσταση τῆς Ἑλένης Καζαντζάκη μοῦ προμήθεψε ἓναν κατάλογο, πού μὲ τὸν καιρὸ συμπλήρωσα ἀπὸ διασταυρούμενες πληροφορίες. Ποιὰ ἦταν δηλαδὴ τὰ ἔργα πού παραστάθηκαν στὰ θέατρα ὅλου τοῦ κόσμου. Μοῦ ἔδωσε κάποιες διευθύνσεις, μὰ τίς περισσότερες τίς

Τὸ Μουσεῖο Νίκου Καζαντζάκη.

χρωστῶ στὸ ἑλληνικὸ κέντρο θεάτρου, πού τις ἀνακάλυπτε ζητώντας τις ἀπὸ τὰ ἀντιστοιχία κέντρα τῶν πόλεων πού μ' ἐνδιέφεραν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἤρθα σ' ἐπαφή μὲ παραγωγούς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἀπὸ Ὁσλο μέχρι Σὰν Πάολο, ἀπὸ Μπουένος Ἀϊρες μέχρι Γκέτεμποργκ, ἀπὸ Λευκωσία μέχρι Λονδίνο, ἀπὸ Βιέννη μέχρι τις ἀνατολικές χῶρες, ἀπὸ Ζυρίχη μέχρι Νέα Ὑόρκη καὶ Βάλε. Μὲ σκηνοθέτες, σκηνογράφους, ἐνδυματολόγους καὶ χορογράφους, μὲ τις διαφημιστικὲς Ἐταιρεῖες πού τυπώνουν τὰ προγράμματα καὶ τις ἀφίσσες, μὲ φωτογράφους καὶ περουνκιέρηδες καὶ μακιγιέρ. Μὲ γενικούς διευθυντὲς Κρατικῶν Σκηνῶν καὶ μὲ ἐπιχειρηματίες ἰδιωτικῶν θιάσων. Κοντεῦνον τις 3.000 τὰ γράμματα πού ταχυδρόμησα σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

Γιὰ νὰ ξεπεράσω δυσκολίες καὶ γραφειοκρατικὲς διατυπώσεις, ὀρισμένους ἐπισκέφθηκα προσωπικά. Δὲν ἦταν ὁ φθηνότερος, ἦταν ὅμως ὁ ἀποτελεσματικότερος τρόπος ἐπιτυχίας.

Ἀπὸ τις πολλὲς ἀσυνήθιστες περιπτώσεις πού ἀντιμετώπισα στὶς ἐπαφές μου μ' ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον, ἴσως ἀξίζει νὰ ἀναφέρω τὴν πιὸ περίεργη, ὅταν ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ Μιούζικαλ «Ζορμπάς» στὸ Μπρόντγουαϊ, σταλμένο ἀπὸ τὸν παραγωγὸ Χάρολντ Πρίνς, πληροφορήθηκα τὸ ὄνομα τοῦ σκηνογράφου. Τοῦ Μπόρις Ἄρονσον. Γιὰ νὰ τοῦ ζητήσω τις μακέττες καὶ φωτογραφίες τοῦ σκηνογράφου πού φιλοτέχνησε, καὶ πάλι παρακάλεσα τὸ ἐξυπηρετικὸ μας κέντρο θεάτρου νὰ μοῦ βρεῖ τὴ διεύθυνση. Τὸ ἴδιο ζήτησα καὶ ἀπὸ τὸν ξάδελφό μου Γιώργο Κ. Ἀνεμογιάννη ὕστερα ἀπὸ λίγες βδομάδες, σὰν μοῦ εἶπε πὼς ἀπὸ τὴν ἐπομένη καὶ γιὰ ἓνα δεκαπενθήμερο θὰ βρισκόταν στὴ Νέα Ὑόρκη. Ἐκεῖνον ἐπιφόρτισα μὲ τὴν πρόσθετη παραγγελία, ἀφοῦ πάρει τὴ διεύθυνση ἀπὸ τὰ γραφεῖα τοῦ παραγωγοῦ, νὰ ἐπισκεφθεῖ προσωπικά τὸν Ἄρονσον, νὰ τοῦ ἐξηγήσει τὴν περίπτωσή καὶ νὰ τοῦ διαβιβάσει τὴν παράκλησή μου. Ἀκριβῶς τὴν ἐπομένη τῆς ἀναχώρησής του, ἓνα τηλεφώνημα τοῦ Κέντρου Θεάτρου μοῦ γνωστοποίησε τὴ διεύθυνση. Ἦταν φυσικὸ νὰ γράψω αὐθημερὸν στὸν ἀμερικανὸ συνάδελφο. Δὲν ἔμνε

παρὰ νὰ περιμένω τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διπλῶν ἐνεργειῶν μου. Ἀκριβῶς ἐκεῖνες τις ἡμέρες ξεφυλλίζοντας ἓνα βιβλίο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Σκηνογραφίας, ἔπεσα στὰ βιογραφικὰ του στοιχεῖα. Γεννημένος — διάβασα — στὴ Ρωσία τὸ 1889, μετανάστεψε καὶ σταδιοδρόμησε στὴν Ἀμερικὴ ἀπὸ τὸ 1923. Ἡ διαπίστωση τῶν 80 χρόνων του μ' ἔβαλε σὲ σκέψεις καὶ οἱ ὡς τότε ρόδινες ἐλπίδες μου ἄρχισαν λίγο-λίγο νὰ ξεθωριάζουν. Χάθηκαν ὁλότελα ὅταν μὲ τὸ τέλος τοῦ δεκαπενθήμερου ὁ ξάδελφός μου γύρισε μὲ τὴ δῆλωση πὼς δὲν στάθηκε τυχερός. Θὰ ἦταν οὐτοπία λέει ν' ἀναζητᾶ κανεὶς τὸν Ἄρονσον, πού κατὰκοιτος τώρα κατοικοῖσε κάπου ἔξω ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη, ἀποτραβηγμένος ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα. Συνειδητοποίησα τὴν κατάστασή καὶ περίπου εἶχα ξεχάσει τὴν περίπτωσή, ὅταν σὲ πείσμα κάθε λογικῆς πρόβλεψης, ἓνα ὠραῖο πραινὸ, τὸ ταχυδρομεῖο μοῦ ἔφερε ἓνα φάκελο πού στὴν προμετωπίδα του φαρδύ-πλατὺ ὁ ἀνθρωπὸς μου εἶχε τυπωμένο τὸ ὄνομά του. Τὸ γράμμα ὑπόγραφε κάποια Λίζα καὶ ἄρχιζε ἔτσι : «Ἀγαπητὲ Γιώργο, θὰ παραξενευτεῖς πού παίρνετε γράμμα μου ὅσο παραξενεύτηκα καὶ ἐγὼ παίρνοντας τὸ δικό σου. Τὸ οἰκογενειακό μου ὄνομα εἶναι Γιάλοβετς καὶ εἴμασταν συμμαθητὲς στὴ σχολὴ Ράινχαρτ τῆς Βιέννης πρὶν πολλὰ-πολλὰ χρόνια». Κυνηγημένη στὴν Αὐστρία τὸ 1939 ἀπὸ τοὺς Χιτλερικούς, μετανάστεψε στὴν Ἀμερικὴ ὅπου γνώρισε καὶ παντρεύτηκε τὸν Ἰσραηλῆτη ὁμόθρησκό της Ἄρονσον. Καὶ συνέχιζε ἡ παλιά μου συμμαθήτρια τῆς σκηνογραφίας μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ βρεῖ ἐκείνη καὶ νὰ στείλει ὅ,τι ζητοῦσα. Ὅπως μὲ πληροφόρησε ἀργότερα, οἱ μακέττες εἶχαν χαθεῖ. Μὰ ἐγὼ ξαναβρῆκα μιὰ φίλη.

Μικρὸς πού εἶναι ὁ κόσμος!

Ὁ Ζορμπάς, τὸ καζαντζακικὸ σύμβολο τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λεβεντιάς, στάθηκε γιὰ μένα πηγὴ σκοτούρας. Τὰ παράξενα γιὰ τὴν ἀπόκτηση μαρτυριῶν ἀπὸ τις παραστάσεις του στὰ διάφορα θέατρα συνεχίστηκαν καὶ θάπρεπε νὰ προσθέσω τὰ ὅσα ἀκολούθησαν σ' ἓνα ταξίδι μου τὸ 1979.

Ζητοῦσα ἀπὸ τὸ Παρίσι μαγνητοταινίες μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Καζαντζάκη, ἀπὸ τὸ Ἄμστερνταμ καὶ τις Βρυξέλλες μεταφράσεις

μυθιστορημάτων του, φωτογραφίες ἀπὸ τὴν Ἀμβέρσα καὶ τὸ Λίντς καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ μιούζικαλ «Ζορμπᾶς» ἀπὸ τὴ Βιέννη. Στὴν αὐστριακὴ πρωτεύουσα, οἱ διεθνεῖς ἐπιτυχίες τῶν μιούζικαλ ἀνεβαίνουν κατ' ἀποκλειστικότητα στὸ «Τεάτερ ἀν ντέρ Βίν», ποῦ ἡ σκηνὴ του πρώτη φιλοξένησε στὰ 1791 τὸν «Μαγεμένο Αὐλὸ» τοῦ Μότσαρτ. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ, φτάνοντας στὰ παλιὰ λημέρια τῶν φοιτητικῶν μου χρόνων, ἀπ' ἐκεῖ ν' ἀρχίσω τὴν ἔρευνα, μὰ σὰν ἐπακόλουθο δέχτηκα τὴν πρώτη ψυχρολουσία. Στὸ ἀρχεῖο τῆς γραμματείας δὲν ὑπῆρχε παρὰ ἓνα μόνο ἀντίτυπο καὶ βέβαια δὲν γινόταν νὰ τὸ παραχωρήσουν. Ἔδιναν ὅμως τὴν ὑπόσχεση σύντομα νὰ μοῦ στείλουν στὴν Ἀθήνα φωτοαντίγραφό του. Ἄφησα τὴ διεύθυνσή μου ἀν καὶ δὲν ἤθελα τὸ πρόγραμμα σ' αὐτὴ τὴ μορφή καὶ συνέχισα νὰ ψάχνω, χωρὶς δυστυχῶς νὰ φτάσω τὸν σκοπὸ οὔτε στὴ Θεατρικὴ, οὔτε στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς πόλης. Μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἡ τύχη θὰ βοηθοῦσε περισσότερο, ἀρχισα τὰ τηλεφωνήματα : Στὸν ἐντεταλμένο μὲ τὴν σύνταξη τῶν προγραμμάτων τοῦ θεάτρου, στὸ γραφεῖο ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὶς διαφημιστικὰς καταχωρήσεις του, στὸ τυπογραφεῖο. Ἡ μιὰ ἀρνητικὴ ἀπάντηση ἀκολουθοῦσε τὴν ἄλλη, ἢ γίνετο δὲν ἔλεγε νὰ σπάσει, ὁ καιρὸς περνοῦσε κι ἐγὼ ἔπερε πὰ φύγω. Μὲ ἀνεκπλήρωτη τὴν ἐπιθυμία γύρισα στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς μέρα σταλμένο κατὰ τὴν ὑπόσχεση ἀπὸ τὸ θέατρο, λάβαινα τὸ φωτοτυπημένο πρόγραμμα. Τὸ ξεφύλλισμά του στὴ σελίδα μὲ τὰ ὀνόματα ὄσαν ἐργάστηκαν γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς παράστασης μοῦ ἔφερε μιὰ ἰδέα. Μήπως ἓνας ἀπ' ὄλους αὐτοὺς — σκέφτηκα — νάχει κρατήσει πρόγραμμα τοῦ «Ζορμπᾶ»; Ἀποφάσισα νὰ γράψω, μὰ πρῶτα ἔξακαθάρισα τοὺς πιθανότερους ν' ἀναποκριθοῦν στὴν ἔρευνά μου. Ἦταν ὁ βοηθὸς Σκηνοθέτης, ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος μηχανικὸς σκηνηγῆς, οἱ προϊστάμενοι τοῦ ξυλουργεῖου καὶ τοῦ ραφείου, ὁ φροντιστῆς, ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὶς περσοῦκες, τὶς μάσκες καὶ τὸ μακιγιάζ, ὁ κομμωτῆς καὶ ἄλλοι. Σύνολο 17. Τὶς διευθύνσεις ἔψαξα στὸν τηλεφωνικὸ κατάλογο τῆς Βιέννης ποῦ βρίσκεται ὅπως καὶ ἄλλοι διαφόρων πόλεων σὲ εἰδικὸ τμήμα τοῦ Ο.Τ.Ε. Ἀθηνῶν. Ἐντό-

πισα 9 ἄτομα, ποῦ τ' ὄνομα, τὸ ἐπίθετο καὶ τὸ ἐπάγγελμά τους — ὅταν ἀναγραφόταν — ταίριαζε μ' ὅσους ἠλπίζα νὰ μὲ συνδράμουν. Δὲν ἄργησα νὰ ταχυδρομήσω ἰσάριθμα συστημένα μηνύματα καὶ μὲ πολλὰς ὁμολογῶ ἀμφιβολίες καὶ λιγότερες προσδοκίες ἄφησα τὸν καιρὸ νὰ ὁλοκληρώσει τὸ πείραμα. Ἄν καὶ ἔμοιαζε νὰ ψάχνω ψύλλους στ' ἄχυρα, ξαφνικὰ ἡ τύχη χαμογέλασε, τὸ ἀπίστευτο ἔγινε. Τὸ πολυπόθητο πρόγραμμα ἔφτανε ἐσώκλειστο σὲ γράμμα ἀπὸ τὴ Βιέννη. Τὸ μεταφράζω :

«Ἀγαπητὴ Κύριε, ἔλαβα τὸ γράμμα ποῦ στείλατε στὸ ὄνομά μου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του ἀντιλαμβάνομαι πὼς ἀφορᾷ πρόσωπο ποῦ ἐργάζεται στὸ θέατρο. Δὲν ἐργάζομαι σὲ θέατρο, ὅμως κατὰ σύμπτωση ἔχω τὸ πρόγραμμα ποῦ σᾶς ἐνδιαφέρει. Εὐχαρίστως σᾶς τὸ στέλνω μαζί μὲ τὶς θερμὲς μου εὐχὰς γιὰ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου σας». Ὑπογραφή : Τίφενμπαχερ.

Ἐπῆρχε καὶ ὑστερόγραφο : «Τὸ γράμμα σας ταχυδρόμησα στὸν συνονοματό μου».

Ἡ συνέχεια; Λίγο ἀργότερα λάβαινα καὶ δεῦτερο πρόγραμμα! Αὐτὴ τὴν φορὰ ἀπὸ τὸν θεατράνθρωπο Τίφενμπαχερ.

Ἡ ἀλληλογραφία, λοιπὸν, οἱ προσωπικὲς ἐπισκέψεις ἢ τὰ τηλεφωνήματα στὰ πέρατα τῆς γῆς μὲ τόσους εἰδικούς, συγκρότησε μιὰ συμπληρωμένη θεατρικὴ σειρὰ διαφημιστικῶν ἐντύπων καὶ κριτικῶν, φωτογραφιῶν καὶ προγραμμάτων, μακεττῶν σκηνογραφίας, μακιγιάζ καὶ κοστούμιων, σενάριων, βιβλίων σκηνοθεσίας καὶ ὑποβολεῖο μὰ καὶ δίσκων ἢ μαγνητοταινιῶν τῆς μουσικῆς ποῦ συνόδευε παραστάσεις.

Ἐντελῶς ἰδιαιτέρα πρέπει ν' ἀναφέρω τὰ αὐθεντικὰ κοστούμια — χῶρια τὶς περσοῦκες καὶ τὰ καλύμματα τοῦ κεφαλοῦ — τῆς τραγωδίας «Μέλισσα» σταλμένα ἀπ' τὴν τηλεόραση τῆς Γενεύης μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ σκηνοθέτη Ροζέ Μπούργκχαρντ ποῦ ἀσχολήθηκε γιὰ τὴν τηλεοπτικὴ τῆς ἀπόδοση, πραγματοποιοῦντας μιὰ θαυμαστὴ πρωτοποριακὴ ἐπίτευξη.

Ἀπὸ κουβέντα σὲ κουβέντα γιὰ τὰ ἐξοχα αὐτὰ κοστούμια, ἡ Ἐλένη Καζαντζάκη μοῦ ἀνέφερε κάποτε, πὼς οἱ τηλεοράσεις τοῦ Βελγίου, τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Σάαρμπρύνκεν εἶχαν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν Καζαντζάκη γυρί-

ζοντας ἀντίστοιχα τὸ 1964, τὸ 1968 καὶ τὸ 1973 ἀπὸ μιὰ ταινία σχετικὴ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Συνεργεῖα μεταφέρθηκαν στοὺς τόπους πού ἐζησε καὶ ἔγραψε τὰ ἔργα του, στὴν Κρήτη, στὴν Ἀθήνα, στὴν Antibes καὶ ἀλλοῦ καὶ ἄνθρωποι πού τὸν μελέτησαν, πού τὸν γνώρισαν, συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ γνωστοί του, μίλησαν γιὰ τὸν γίγαντα πού μοιάζει στοὺς μυθολογικοὺς γίγαντες, διγγήθησαν ὅτι θυμόνταν, ὅσα ἤξεραν.

Ἐδῶ ἀνοίγει ἓνα ἄλλο κεφάλαιο, γιατί, πιστεύοντας πὼς θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ περιλάβει τὸ Μουσεῖο αὐτὲς τὶς μαρτυρίες γιὰ εἰδικές προβολές στοὺς ἐπισκέπτες του, ἀποφάσισα ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἀπόκτησή τους.

Ἐφοδιασμένος μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Βέλγου σκηνοθέτη Ζὰν Ἀντουὰν Ξεϊνίησα ἀπὸ τὶς Βρυξέλλες. Ἔμενε εὐτυχῶς ἀκόμα στὸ ἴδιο σπίτι μιᾶς παλιᾶς διεύθυνσης. Προθυμοποιήθηκε νὰ βοηθήσει καὶ ἄρχισε νὰ τηλεφωνεῖ δεξιὰ-ἀριστερὰ στὶς ὑπηρεσίες τῆς τηλεόρασης γιὰ νὰ ξεκαθαρίσει ἂν σωζόταν ἀπὸ τὴ σειρά «Εὐρωπαϊκὴ Βιβλιοθήκη» τὸ φιλμ πού εἶχε γυρίσει πρὶν 25 χρόνια.

Ἡ ἀπάντησή ἦταν ἀόριστη. Ἡ ταινία δὲ βρισκόταν στὴ θέση της, μὰ ὑπῆρχε τὸ δελτίο τῆς καταχώρησης, πράγμα πού σημαίνει πὼς δὲν εἶχε καταστραφεῖ. Θᾶπρεπε νὰ ψάξουν γιὰ νὰ τὴν βροῦνε, ἀλλὰ καθὼς ἔφευγα σὲ λίγες ὥρες, δὲν ἔμεινε γιὰ κρίση τῆ στιγμὴ παρὰ νὰ σημειώσω διευθύνσεις καὶ ὀνόματα ἀρμοδίων σὲ διάφορα τμήματα, ὥστε γράφοντάς τους νὰ βρῶ τὴν ἄκρη. Ἀργότερα λοιπὸν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀπευθύνθηκα στοὺς διευθυντὲς προγραμματισμοῦ, ἐξωτερικῶν σχέσεων, παραγωγῆς καὶ στὸν γενικὸ Διευθυντὴ τῆς βελγικῆς τηλεόρασης. Οἱ πολλαπλὲς ἐπαφὲς εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀνακάλυψη τῆς ταινίας. Σὰν ἔμαθα τὸ καλὸ νέο, ἡ καινούργια μου ἐπιθυμία νὰ ἐτοιμασεῖ ἀντίγραφο μεταγραμμμένο σὲ φιλμ τῶν 16 χιλ. καὶ μὲ τὸν ἥχο στὴν ἴδια κορδέλλα, δὲν δυσκόλεψε καὶ δὲν καθυστέρησε τοὺς τεχνικούς. Ὑστερα ἀπὸ τρίμηνη ἀναμονή, εἰδοποιήθηκα πὼς ἔτοιμη ἡ παραγγελία μὲ περίμενε στὸν Διευθυντὴ τῆς βιβλιοθήκης. Ἐσαντῆγα στὶς Βρυξέλλες καὶ τὴν παρέλαβα.

Ἀκολουθώντας τὸ ἴδιο σύστημα, πρόσθεσα καὶ τὸ γαλλικὸ φιλμ στὰ ἀποκτήματά

μου.

Ἡ προσπάθεια σ' αὐτὸν τὸν ὀπτικοακουστικὸ τομέα πλούτισε τὸ Μουσεῖο μὲ μαγνητοταινίες καὶ βιντεοκασσέττες ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ. Ἄλλες ἀπ' αὐτὲς εἶναι μαγνητοσκοπημένες ἐκπομπὲς ἔργων τοῦ Καζαντζάκη στὶς ραδιοφωνικὲς ἢ τηλεοπτικὲς προσαρμογές τους καὶ σ' ἄλλες ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ καὶ ἀναλύει τὰ κείμενά του.

Σημαντικὸ ἀπόκτημα ἓνα τρίλεπτο φιλμ τῶν 8 χιλ. μὲ τὸν Καζαντζάκη καὶ τὴν Ἑλένη, γυρισμένο στὴν Antibes. Καὶ τὸ ἴδιο σημαντικὸ, τὸ συγκρότημα μηχανημάτων μὲ τὴν τρίγλωσση μαγνητοταινία πού συνοδεύει προβολὴ 160 διαφανειῶν, γιὰ νὰ παρουσιάζει στὸν ἐπισκέπτη τὴν «κακοτράχαλη ἀναφορικὴ πορεία» τοῦ οἰκουμεικοῦ συγγραφέα. Τὸ κατατοπιστικὸ καὶ πολὺ ὠραῖο κείμενο ἔγραψε ὁ Πάτροκλος Σταύρου, ὁ Ὑφυπουργὸς Προεδρίας τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, βαθύς γνώστης καὶ μελετητῆς τοῦ Καζαντζάκη. Μὲ βοήθησε καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, πολλὲς φορές.

Νά λοιπὸν πού εἶναι ἀλήθεια πὼς «ὁ ζητῶν, εὐρίσκει».

Μὰ «ὁ ζητῶν» δὲν ἤμουν αὐτὸς ἐγώ. Ὑπῆρξαν καὶ πάμπολλοι φίλοι, πού ὅταν μάθαινα πὼς ταξιδεύουν στὸ ἐξωτερικὸ παρακαλοῦσα ν' ἀναζητήσουν γιὰ χάρη μου καὶ νὰ μοῦ φέρουν κάποιο χρήσιμο γιὰ τὸ Μουσεῖο δοκουμέντο ἢ ἀντικείμενο. Χτυπητὸ παράδειγμα ἓνας πλοίαρχος τῆς ναυτιλιακῆς ἐταιρίας Captain Z. D. Kristas πού «πετάχτηκε» μέχρι τὴν Antibes ἀπὸ τὴ Νίκαια πού βρισκόταν, γιὰ νὰ παραλάβει ἀπὸ τὴ γλύπτρια Ἄλις Λωρὰν καὶ νὰ κουβαλήσει στὴν Ἀθήνα προτομὴ τοῦ Καζαντζάκη φιλοτεχνημένη τὸ 1957.

Τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἦταν πάντα ρόδινα καὶ ἡ ἐπιτυχία δὲ σφράγισε κάθε προσπάθεια. Μέσα στοὺς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ εἶναι καὶ ἡ ἀποτυχία καὶ ἡ κακοτυχία, γι' αὐτὸ δὲν ἀγανάκτησα ὅταν, παρ' ὅλη τὴν ταλαιπωρία ἡμερῶν καὶ ἡμερῶν, δὲ βρῆκα τὴν ἄκρη μὲ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σμπαρούνη.

Μοῦ ἦταν γνωστὸ πὼς ὁ Καζαντζάκης ἔστειλε στὸ γιατρὸ Σμπαρούνη κάθε βιβλίο του πού μεταφραζόταν σὲ μιὰ ξένη γλώσσα καὶ βάλθηκα νὰ τ' ἀνακαλύψω. Ἐκίνησα μὲ τὴν αἰσιόδοξη προοπτικὴ πὼς, ἂν ἐξηγοῦσα

στὸν σημερινό τους κάτοχο τὴν περίπτωση, τὰ βιβλία θὰ τὰ παραχωροῦσε στὸ Μουσεῖο ὅπου καὶ θάβρισκαν τὴν ἰδανικὴ θέση τους.

Ἄπὸ γείτονες τῆς ἐγκαταλειμμένης σήμερα Κλινικῆς Συμπάρουνη στὴν ὁδὸ Χαριλάου Τρικουπῆ πληροφορήθηκα πὼς τώρα καὶ χρόνια κάθε περιουσιακὸ της στοιχεῖο ἀνήκει στὸ Ἴδρυμα Γερουλάνου καὶ πὼς ἡ βιβλιοθήκη ἔχει στεγαστεῖ σὲ ὄροφο πολυκατοικίας, λίγους δρόμους παραπάνω. Δοκίμασα μάταια νὰ συναντήσω κάποιο ὑπεύθυνο. Ἄν καὶ πήγαινα τὶς ὥρες ποὺ θάπρεπε νὰ λειτουργεῖ, εὔρισκα κλειστὴ τὴν πόρτα. Τὸ τηλέφωνο σιωποῦσε μὲ πείσμα, ἀλλὰ μὲ πείσμα καὶ ἐγὼ ὅλο καὶ ξανατηλεφωνοῦσα τὶς πιὸ κατάλληλες καὶ ἀκατάλληλες ὥρες, μέχρι ποὺ κάποτε κάποιος ἀπάντησε, γιὰ νὰ δηλώσει πὼς ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχαν παρὰ βιβλία ἱατρικά. Γιὰ λογοτεχνικά κείμενα δὲν εἶχε ἰδέα. Γιὰ μεταφρασμένο Καζαντζάκη οὔτε λόγος νὰ γίνεταί. Δὲν ἤξερε, δὲν εἶχε ποτὲ ἀκούσει τίποτε σχετικὸ, ἴσως λέει νὰ τάκλειψαν στὴ μεταφορά, ἴσως νάπρεπε τώρα νὰ τὰ γυρέψω ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τοῦ Συμπάρουνη. Μοῦ εἶπε ὀνόματα, μοῦ ἔδωσε ἓνα τηλέφωνο.

Τὸ κυνήγι τοῦ θησαυροῦ μποροῦσε ν' ἀρχίσει.

Στὸ πρῶτο τηλεφώνημα ἀπάντησε μιὰ ἀνίψια τοῦ γιαιτροῦ, ποὺ μὲ παράπεψε σ' ἄλλα ἀνίψια, ἐκεῖνα σὲ ξαδέφρια τους, καὶ ἓνα ἀπ' ὅλα σὲ συγγενῆ τους καθηγήτρια τῆς φιλολογίας. Ὅταν τῆς μίλησα, ὑποσχέθηκε βοήθεια, γιὰτὶ ὅπως εἶπε εἶχε κατανόηση γιὰ θέμα κοντινὸ στὴν εἰδικότητά της, ὅμως καλοῦ-κακοῦ πρόσθεσε δὲ θὰ ἔκανα ἄσχημα ν' ἀπευθυνθῶ σ' ἓνα θεῖο της ποὺ μὲ τὴ σειρά του μοῦ σύστησε νὰ ἐπικοινωνήσω μὲ μιὰ ἄλλη θειά. Τὴν κυρία Στάϊκου. Ἐκεῖνη κατὰ τὴ βεβαίωσή του θὰ ἔλυνε τὸ πρόβλημά μου. Μοῦ ἔδωσε τὸν ἀριθμὸ τηλεφώνου της. Καθὼς ἦταν κατηγορηματικὸς, δὲν ἔπρεπε ν' ἀμφιβάλλω καὶ γεμάτος ἐλπίδες τηλεφώνησα. Μιὰ ἀνδρική φωνὴ ἀπάντησε στὸ κάλεσμά μου. Ρώτησε τί θέλω τὴν κυρία. Ὅσο μποροῦσα καλύτερα ἀνάπτυξα τὸ θέμα μου, μὰ ἡ φωνὴ ζητοῦσε διευκρινίσεις. Ποιὸς μοῦ ἔδωσε τὸν ἀριθμὸ τοῦ τηλεφώνου καὶ ποῦ θὰ γινόταν τὸ Μουσεῖο, στὴν Ἀθῆνα ἢ ἄλλοῦ καὶ πότε θὰ λειτουρ-

γοῦσε, τώρα κοντὰ ἢ ἀργότερα, γιὰτὶ δὲν θάπρεπε ν' ἀργοπορήσει ἓνα τέτοιο ἔργο καὶ πὼς ἤξερα γιὰ τὰ βιβλία καὶ πόσες ἦταν οἱ μεταφράσεις ποὺ ζητοῦσα καὶ ἂν ἤθελα ὀρισμένες ἢ ὅλες, γιὰτὶ ὅλες θὰ πρόσφεραν ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς παγκόσμιας ἐπιτυχίας τοῦ Καζαντζάκη καὶ ἄλλα καὶ ἄλλα.

Δὲ δυσκολεύτηκα νὰ διηγηθῶ περίπου τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς μου, μὰ κάθε τόσο ἡ φωνὴ διέκοπτε γιὰ νὰ ρωτήσῃ μὲ ἐπιταχυνόμενο ρυθμὸ ὅλο καὶ περισσότερα. Τί ἄλλο θὰ εἶχε τὸ Μουσεῖο, ἂν βρῆκα φωτογραφίες καὶ ἂν ὄχι θὰ ἔπρεπε νὰ βρῶ, ἂν εἶχα τὴ συμπάρασταση τῆς οἰκογένειάς του καὶ ἂν ὄχι θάπρεπε νὰ τὴν ἐπιδιδῶ καὶ ἂν εἶχα προσωπικά του ἀντικείμενα, γιὰτὶ ἂν δὲν εἶχα ἢ ἔλλειψη θὰ ἦταν αἰσθητὴ. Ἀποφάσισα νὰ σταματήσω τὴ φλύαρη ἀνάκριση μὲ τὶς ἄσκοπες παραινέσεις καὶ κοφτὰ ζήτησα πάλι νὰ μιλῆσω μὲ τὴν ἴδια τὴν κυρία Στάϊκου.

Μὰ τότε βρόντηξε ὁ κεραυνὸς ἐν αἰθρία! Ἡ φωνή, ἀπροσδόκητα διευκρίνησε: «Δὲν γίνεταί. Ἐχει πεθάνει πρὶν δυὸ χρόνια»...

Ἡ ἄτυχη προσπάθεια εἶναι ἢ μιὰ πλευρὰ τοῦ νομίσματος. Ἡ συμπτωματικὴ ἐπιτυχία εἶναι ἢ ἄλλη καὶ αὐτὴν ἀντιμετώπισα ὅταν βρῆκα πολλὰ παιδικὰ βιβλία μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Καζαντζάκη τὸ 1933 γιὰ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Ἐλευθερουδάκη. Εἶχα ρωτήσει φίλους μήπως καὶ τὰ εἶχαν κρατήσει μαζί μὲ τὶς παιδικέ τους ἀναμνήσεις καὶ εἶχα ψάξει ὅσα παλαιοπωλεῖα μοῦ ἦταν γνωστά, ἀπὸ Μοναστηράκι μέχρι Χαριλάου Τρικουπῆ καὶ ἀπὸ Σόλωνος μέχρι Ἰπποκράτους καὶ τὶς παρόδους της.

Κάπου ἐκεῖ βρῖσκεται καὶ τὸ κουρεῖο ποὺ ἐπισκέπτομαι τακτικά. Ὁ κουρέας γνώριζε γιὰ τὸ Μουσεῖο Καζαντζάκη. Ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν πορεία τῆς συγκρότησής του, στεναχωριόταν μὲ ὅσα ἐμπόδια ἀνέφερα κατὰ καιροὺς πὼς παρουσιαζόνταν καὶ κάθε ποῦ πήγαινα, μεταξὺ ξυραφιῶν καὶ σαπουνάδας, θεωροῦσε ὑποχρέωσή του νὰ ρωτήσῃ ἂν ὑπῆρχαν ἐξελίξεις νεώτερες καὶ νὰ δώσει, μὲ τὴν ἀπόλυτη σιγουριά τοῦ γνώστη, συμβουλές ποὺ θάπρεπε, λέει, ν' ἀκολουθήσω ἀπαραίτητα.

Μιὰ ἀπ' τὶς πολλὲς φορές, ποὺ ἡ κουβέντα ὅλο καὶ γύριζε στὸ ἴδιο θέμα, παραπονέθηκα πὼς εἶχα φέρεῖ ἀπὸ δυὸ καὶ τρεῖς φορές γυ-

ροβολιά τὴν Ἀθήνα, χωρὶς νὰ ἔχω βρεῖ ὅσα παιδικὰ βιβλία μετάφρασε ὁ Καζαντζάκης. Ἄν καὶ δὲν κατάλαβε τί γύρευα, δὲ δίστασε νὰ μοῦ προσδιορίσει, μὲ τὴ σοφὴ βεβαιότητά ἐνὸς εἰδικοῦ, πὼς θάπρεπε νὰ ψάξω στὴ διπλανὴ στοά. Στὸ ὑπόγειο.

Δὲν ἔχανα τίποτα. Τὸ μαγαζὶ τοῦ μ' ἔστειλε, καταχωνιασμένο στὸ βᾶθος ἐνὸς κακοφωτισμένου ὑπόγειο, μοῦ ἦταν ἄγνωστο. Ἀλλὰ ἐκεῖ, σ' αὐτὴ τὴν τρύπα ποῦ δὲν τὴ γνῶριζε οὔτε ὁ Θεός, πέτυχα ὅ,τι δὲν εἶχα ἀνακαλύψει σὲ δεκάδες ἄλλα βιβλιοπωλεῖα : Ἐξὶ ὀλοκαίνουργα, ἀπὸ τὰ βιβλία ποῦ ἀναζητοῦσα.

Τώρα ποῦ ἀνιστορῶ τὰ ὅσα μεσολάβησαν γιὰ νὰ πάρει σχῆμα, μορφὴ καὶ ὑπόσταση τὸ τολμηρὸ φιλόδοξο ὄνειρό μου, χωρὶς ἀμβολία δὲν ἀνάφερα, ὅπως θὰ τῷθελα, ὅλους, μὰ ὅλους ἐκείνους, τοὺς Ἑλλήνες καὶ ξένους, ἀνθρώπους μὲ τόσο διαφορετικὰ φυλετικὰ γνωρίσματα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι μὲ γνῶση καὶ ἄλλοι συμπτωματικά, ἄλλοι χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸ θέμα καὶ ἄλλοι ἐνημερωμένοι σ' αὐτό, ἄλλοι σχετικοὶ καὶ ἄλλοι ἀσχετοὶ στὸ χῶρο τῆς Λογοτεχνίας, παραστάθηκαν τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀγωνία νὰ συγκεντρωθεῖ ἡ σπάνια συλλογὴ ποῦ συγκροτεῖ τὸ Μουσεῖο.

Σ' αὐτοὺς χρωστᾶ τὴν ὑπαρξή του τὸ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ. Ἐνα Μουσεῖο, ποῦ εἶναι δημιούργημα θαυμασμοῦ,

σεβασμοῦ καὶ ἀπειρης ἀγάπης, προσπάθεια νὰ φέρει τὸν Καζαντζάκη ὅπως τῷθελε στὶς ρίζες τοῦ σογιοῦ του.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1940, ἔγραφε στὸν πατέρα μου : «...Ποτὲ δε θα ξεχάσω τις μέρες που πέρασα στις ρίζες του σογιοῦ μας, στους Βαρβάρους και μακαρι ν' ἀληθέψει το προαίσημά σου πὼς μετὰ τριάντα (ἀρ. 30) χρόνια θάρθω να φουμαίρνω μαζί Σου ναργιλὲ στους Βαρβάρους καὶ νὰ ἐπιστρέψω στὸ πατρικὸ χῶμα, τὸ χῶμα ποῦ μοῦ μπιστέφηκε».

Ἀπὸ τὶς 27 Ἰουνίου, τὸ ΜΟΥΣΕΙΟ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ ἔγινε τόπος προσκυνήματος. Σ' αὐτὸ πλανᾶται ἡ σκιά του καὶ ὁ κάθε ἐπισκέπτης διαπιστώνει τὸ μέγεθος τῆς ἀξίας, τὴ μοναδικότητα, τὴν οἰκουμηνικότητα τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ποῦ εἶχε βάλει σκοπὸ τῆς ζωῆς του «νὰ φτάσει ἐκεῖ ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει»! Νὰ μεγαλώνει πάνω ἀπὸ τὸ μπόι του.

Γιὰ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ Μουσείου, χρονοβόρα, πολυδιάστατη καὶ συνταρακτικὰ περιπετειώδη, πῶς δηλαδὴ ἀπὸ ἰδιῶτες ἢ κρατικὸς φορεῖς, συγκεντρώθηκαν τὰ ποσὰ ποῦ ἀπαιτήθηκαν καὶ πῶς πραγματοποιήθηκαν σημαντικὲς δωρεὲς σὲ χρῆμα, σὲ ἔργα τέχνης ἢ σὲ μηχανήματα, δὲ θὰ μιλήσω τώρα.

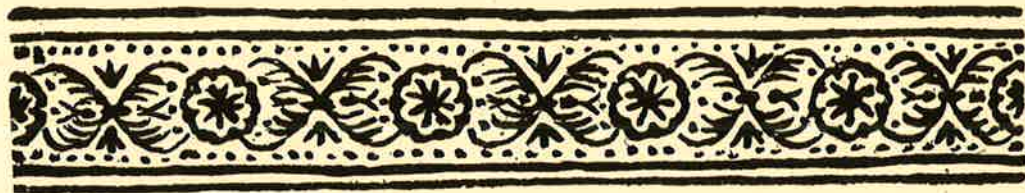
Αὐτὴ, εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία...

Μιὰ ἄλλη Ὀδύσεια...

Η ΑΥΛΗ ΜΟΥ

Ἡ ἀυλή μου μὲ τὰ κέδρα,
τις λεμονιὲς καὶ τὰ σκίνα
καὶ μὲ κείνα τὰ πολύχρωμα γεράνια
πλένει τὰ πόδια τῆς μέσα
στὴν ἀριστερὴ χούφτα τοῦ Κορινθιακοῦ,
γιατὶ ἢ δεξιὰ του
κρατᾶει τὴν ψυχὴ μου
καὶ τὴν ταξιθεύει.

ΑΝΔΡΕΑΣ Σ. ΤΣΟΥΡΑΣ

NICOLAÏ·KHAÏ·TOV

ΣΠΟΡΑ ΤΩΝ ΝΤΕΡΒΙΤΣΩΦ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ὁ Nicolaï Khaïtov γεννήθηκε στις 15 τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1919 στοῦ Γιαβόροβο, ἐπαρχία τοῦ Πλόβντιφ (παλιὰ Φιλιπούπολη). Πέρασε τὴ μέση ἐκπαίδευση στὸ λύκειο τοῦ Ἀσσένοβγκραντ κι' ἔκανε ἀνώτερες σπουδές στὴ δασολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστήμιου τῆς Σόφιας. Δούλεψε πολλὰ χρόνια σὰν εἰδικὸς μηχανικὸς στὴ Διεύθυνση δασῶν. Ἐπειτα ἀφιερώνεται στὴ λογοτεχνικὴ δραστηριότητα: συντάκτης στὴν ἐβδομαδιαία ἐπιθεώρηση «Λαϊκὴ Κουλτούρα» καὶ γραμματέας στὴν Ἑνώσιον Βούλγαρων συγγραφέων. Τὸ πρῶτο του βιβλίο μετὸν τίτλο «Ἀντίπαλοι», ἀφηγήματα, ἐμφανίζεται τὸ 1957. Στὴ συνέχεια δημοσιεύει διαδοχικὰ: «Σπίθες ἀπ' τὸ τζάκι», διηγήματα (1959), «Ἡ Ροδόπη χωρὶς κάλυμμα», ταξιδιωτικὰ σημεῖωματα (1960), «Γράμματα ἀπὸ ἀγριούς τόπους», ἀφηγήματα (1960), «Οἱ Χαϊντούκι», διηγήματα (1960), «Μαγευτικὰ φύλλα», ἀφηγήματα (1966), «Ἄγρια παραμύθια» (1967), πολλὲς μελέτες-μονογραφίες σχετικὲς μετὰ χωριά. Ὁ Khaïtov ἔχει βαθύτατη γνώση τῆς ἱστορίας καὶ τῶν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ συνείδηση τῆς ἐθνικῆς μοίρας τοῦ λαοῦ του. Ἡ περιοχὴ Ροδόπης κι' οἱ ἄνθρωποι τῆς τοῦ προσφέρουν πλούσιο υλικὸ γιὰ συλλογισμοὺς καὶ λογοτεχνικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς περιγραφές. Τιμήθηκε μετὰ τὸ βραβεῖο «Δημητρώφ» τῆς λογοτεχνίας (γιὰ τὴ συλλογὴ «Ἄγρια παραμύθια») καὶ ἔχει τὸν τίτλο τοῦ Ἀξίου ἀγωνιστῆ τῆς κουλτούρας.

Γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ ἱστορία κραταίει ἀπὸ μακριά. Μόλις ἤμουν τότε δεκατέσσερω χρονῶν, ὄρφανὸς ἀπὸ πατέρα καὶ μάνα. Ἡ ἀγελάδα τοῦ Σελίχ ἔδωσε μετὰ τὸ κέρατο ἓνα κακὸ χτύπημα στὸν πατέρα μου. Ὅσο γιὰ τὴ μάνα μου, πέθανε ἀπ' τὴν ἰσπανικὴ γρίππη. Μεγάλωσα κοντὰ στὸν παπποῦ καὶ τὴ γιαγιά μου, ἀλλ' ὅταν τὸ δεξιὸ χέρι τῆς γριᾶς μούδιασε, κανένας πιὰ δὲν ὑπῆρχε γιὰ νὰ κουμαντάρει τὸ σπίτι κι' ὁ παπποῦς ἀποφάσισε νὰ με παντρέψει — χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴ γνώμη μου. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ δὲ ζητοῦσαν τὴ συγκατάθεση τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ τὰ παντρέψουν. Οἱ γέροι ἀποφάσισαν γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Μιά φορὰ μόνο τοὺς ἄκουσα ποὺ κουβέντιαζαν:

— Εἶναι πολὺ μικρός! ἔλεγε ἡ γιαγιά.

— Θὰ δυναμώσει! ἔλεγε ὁ παπποῦς. Μόνο ποὺ θάπρεπε νὰ βροῦμε ἓνα κορίτσι.

Δὲν ξέρω πῶς βρῆκε τὸ κορίτσι ὁ παπποῦς, ἀλλὰ μιὰ μέρα καθὼς γύριζα ἀπ' τὴ βοσκὴ, βρῆκα στὸ σπίτι ἓναν ψηλὸ παλιαναρᾶ μετὰ ψαλλίδες χωμένες στὸ ζωνάρι.

— Ραμαντάν, λέει ὁ παπποῦς, φώναξα τὸ ράφτη γιὰ νὰ σοῦ ράψῃ μπουραζάνια.

Μόνο νὰ μοῦ πεῖς πῶς τὰ θέλεις: χρωματιστὸ ἢ ἄσπρο μαλλί;

Αὐτὸ ἦταν ὄλο ποὺ με ρώτησε. Μ' ἀρραβόνιασαν, με πάντρεψαν κι' αὐτὸ ἦταν ὄλο ποὺ με ρώτησαν: «Πῶς τὰ θέλεις αὐτὰ τὰ μπουραζάνια: με χρωματιστὸ ἢ μ' ἄσπρο μαλλί;».

Ἦταν Τετάρτη ποῦρθε ὁ ράφτης. Τὴν Πέμπτη τὰ μπουραζάνια ἦταν ἔτοιμα: μπουραζάνια με χρωματιστὸ μαλλὶ στολισμένα, με τσέπες καὶ γαϊτανάκι. Τὴν Πέμπτη ἦρθαν οἱ ὀργανοπαῖκτες μετὰ τὰ τύμπανα κι' ἄργισαν νὰ παίξουν στὴν αὐλὴ γιὰ τὸ γλέντι τοῦ γάμου.

Τὰ τύμπανα χτύπαγαν, τὸ κρέας σιγόβραζε στὰ τετζερέδια κι' ἐγὼ δὲν ἤξερα ἀκόμα ποιά θάπαιρνα γυαίκα. Κατανίκησα τὴ δειλία μου καὶ ρώτησα τὴ γιαγιά μου.

— Δὲν εἶν' ἀπ' τὸ χωριό, θὰ ῥθει ἀπ' τὸ συνοικισμό, μ' ἀπάντησε. Ποιά ἦταν; Καὶ πῶς ἦταν; Ἡ γιαγιά δὲ μούλεγε τίποτα κι' ἐγὼ δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ τὴ ρωτήσω. Τὸ ποιά ἦταν τὸ κατάλαβα τὸ βράδι. Ὁ μουφτῆς ρουθούνιζε τὶς εὐχές, τὰ τύμπανα ἤχουσαν κι' ὕστερα βρεθῆκαμε ὀλομόναχοι μετὰ τὴ

γυναίκα μου μέσα στο δωμάτιό μας. Προ-
τού νὰ μπούμε, ὁ παππούς μοῦπε ιδιαίτερα :

— Κάνε ὅ,τι μπορείς, ἀλλὰ τὸ πρῶνι πρέ-
πει νὰ βρεθεῖ αἷμα! "Αν εἶσαι κι' ὅλας ἄν-
τρας, κάνε σὰν ἄντρας! "Αν δὲν μπορείς,
κάνε ὅ,τι μπορείς μὲ τὰ νύχια, μὲ τὰ δάχτυ-
λα, ἀλλὰ πρέπει νὰ βρεθεῖ αἷμα. Ἄλλιῶς
ὄλο τὸ χωριὸ θὰ κοροϊδεύει μὲ μᾶς! "Υστερα
μῶ ἔσπρωξε στὸ δωμάτιο καὶ μᾶς κλείδωσε.
Κάθησα σὰ βλάκας μισὴ ὥρα, χωρὶς νὰ τολ-
μάω ν' ἀνοίξω τὸ στόμα ἢ νὰ τῆς βγάλω τὸ
τούλι, μέχρι ποῦ τῶβγαλε μόνη της κι' ἔδειξε
τὸ πρόσωπό της. Νόμιζα πὼς ὁ παππούς
θᾶχε βρεῖ κανένα γυναικάκι, μὰ τώρα ἔβλεπα
μπροστά μου ἓνα κορίτσι σὰν πεταλούδα,
ἄσπρο σὰν τὸ γάλα μὲ κάτι τεράστια ματο-
τσίνωρα. Τὴν ἔτραγα μὲ τὰ μάτια σὰν ἀλη-
θινὸς ἄγριος κι' αὐτὴ μ' ἐξέταζε καὶ μὲ πα-
ρατηροῦσε. "Υστερα ἔσκασε στὰ γέλια.

— Ντρέπεσαι; μοῦ λέει.

— Ντρέπομαι.

— Καὶ γιατί ντρέπεσαι; Κοίτα τί ὠραῖα
μπουραζάνια ποῦ φορᾶς! Καὶ τί ὠραία ζώ-
νη! Θὲς νὰ παίξομε γύρο-γύρο;

Χωρὶς νὰ προφτάσω νὰ τῆς ἀπαντήσω, μ'
ἄρπαξε ἀπ' τὴν ἄκρη τῆς ζώνης καὶ βάλθηκε
νὰ μὲ τραβάει κι' ἐγὼ ἄρχισα νὰ στριφογυ-
ρίζω σὰν ἀληθινὴ σβούρα... Διασκεδάσαμε
τόσο ποῦ δὲν καταλάβαμε πὼς πέρασε ἡ
ὥρα. Μὰ σὰν ἄκουσα τὸ πρῶτο λάλημα ἀπ'
τὰ κοκόρια, ξαναθυμήθηκα αὐτὴ τὴν ἱστορία
μὲ τὸ αἷμα κι' ἡ σκέψη μ' ἔκανε νὰ ζαρῶσω
τὰ φρύδια. «Νὰ ποῦ ξεμερώνει καὶ θὰ ῥθοῦ-
νε καὶ θὰ θελήσουν νὰ δοῦν αἷμα...». Μ' εἶδε
συλλογισμένο καὶ μὲ ρώτησε γιατί. Τότε
τῆς εἶπα :

— Νά, εἶναι γιὰ τὸ αἷμα!

— "Ε, θὰ σοῦ βρῶ ἐγὼ αἷμα!

Φούσκωσε τόσο δυνατὰ τὰ μάγουλά της
ποῦ τὸ πρόσωπό της ἔγινε βουσσινὶ κι' αἷμα
ἔσταζε ἀπ' τὴ μύτη της.

Δὲν ξέραν πόσο τοὺς ξεγελάσαμε, ὅλα πῆ-
γαν καλὰ κι' ἀρχίσαμε νὰ ζοῦμε σὰν ἀντρό-
γυνο. Ἦταν ἀκόμα ἓνα χαμινάκι, ἀλλὰ φερ-
νόταν σὰ γυναίκα. Τὰ κορίτσια ἔχουν μέσα
τους τὴ γυναίκα ἀπὸ μικρά! Τὴν κουβαλᾶνε
κάτω ἀπ' τὰ τσίνορα, κάτω ἀπ' τὰ νύχια
τους, τὴν φέρνουν μέσα τους. Γιὰ τ' ἀγόρια
δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. "Ἐν' ἀγόρι ἂν δὲν ἔχει γέ-
νια νὰ γαργαλίσει τὰ μάγουλα μιᾶς γυναίκας,

δὲν εἶναι ἄντρας!

"Ἀσε ποῦ σὰν ἀνακατευτεῖ κι' ἡ καρδιά,
ὅπως ἔγινε μὲ μένα, τὰ γένια δὲν παίζουν
πιὰ κα'ένα ρόλο.

Κι' ἐνῶ παίζαμε καὶ γελοῦσαμε μαζὶ ἄρ-
χισα νὰ τὴν ἀγαπῶ, τόσο, ποῦ σὰν ἤρθε ἡ
δυστυχία, τὸ ξέσχισμα τῆς καρδιάς, ἦταν
πολὺ ὀδυνηρό.

Εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγήσω πὼς ἤρθε ἡ
δυστυχία, κανέναν δὲν τὸ περίμενε. "Ὅλα πῆ-
γαιναν θαυμάσια κι' ὅπως λένε ἡ βάρκα ἔ-
τρεχε στὸ νερό. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ σκε-
φτεῖ πὼς κάτω ἀπ' τὸ νερὸ ὑπῆρχε ἓνας
σκόπελος, ποῦ πάνω του ἡ βάρκα μας θὰ
τσακίζοταν.

Τὸν περισσότερο καιρὸ ἡ Συλβίνα ἔμεινε
στὸ σπίτι, φρόντιζε τὴν γιαιγιά κι' ὅταν γυρί-
ζαμε ἀπ' τὰ χωράφια μιὰ μεγάλη καλαμπο-
κόπιττα μᾶς περίμενε. Ἦταν ἄξια στὴ δου-
λειὰ καὶ τὸ παλιὸ μας σπίτι ἔλαμπε σὰν
νίκοιπη δεκάρα. Ἡ ἴδια ἦταν ὄλο χαμόγε-
λα, τὸ σπίτι ξαναγεννήθηκε, λουλούδια καὶ
βότανα κρεμόντουσαν στὰ δοκάρια, γιὰ τὴν
Συλβίνα πολὺ τ' ἀγαποῦσε τὰ λουλούδια.
"Ἐπλενε τὰ τζαμποπαράθουρα καὶ τὰ σφούγγι-
ζε τρεῖς φορὲς τὴ μέρα. Τὸ πρῶνι γυαλιζό-
ταν καὶ χτενιζόταν μέσα τους. Εἶχε μακριὰ
ὀλόξα,θα μαλλιά. Καθὼς μετακινιόταν ἔλα-
φρά, ἔριχναν κόκκινες ἀνταύγειες σὰν τὴ
φλόγα. Κι' ὅταν κουνιόταν περισσότερο, ἔλε-
γες πὼς ζωντανὸ χρυσάφι γλίστραγε πάνω
τους!

"Ὅταν χτένιζε τὰ μαλλιά της, ξεχνιόμουν
κοιτάζοντάς την καὶ δὲν τὴν ἄφηνα ἀπ' τὰ
μάτια μέχρι τὴ στιγμή ποῦ ἡ φωνὴ τοῦ παπ-
ποῦ μ' ἔκανε ν' ἀναπηδήσω :

— "Αντε Ραμαντανάνο! Τὰ κατσίκια θὰ
φοφήσουν τῆς πείνας!

Τί σκοτούρα μοῦδιναν αὐτὰ τὰ κατσίκια!
"Ὁ καλοκαιριάτικος ἥλιος ἔφτανε μεσοῦ-
ρανα κι' ὕστερα πιὰ δὲν ἔλεγε νὰ κουνηθεῖ.
Οὔτε ποῦ τὸν ἔνοιαζε ἂν εἶχα γυναίκα στὸ
χωριὸ κι' ἔτσι θάθελα νὰ τοῦ κοπανοῦσα μιὰ
μὲ τὴ γκλίτσα γιὰ νὰ τὸν κάνω νὰ κατεβεῖ
καὶ μάλιστα νὰ τὸν χῶσω στὴ γῆ γιὰ νὰ μὴν
ξαναβγῆ. Θάθελα νᾶταν πάντα νύχτα γιὰ
νὰ μένω ξαπλωμένος κοντὰ της καὶ νὰ φυ-
σᾶω πάνω στὰ τσίνορά της. Αὐτὸ τὸ παι-
γνίδι τὸ βρῆκα ἓνα πρῶνι ὅταν ξύπνησα. Φύ-
σαγα ἔλαφρὰ πάνω στὰ μάτια της μέχρι ποῦ

κάθε ματοτσινόρο νάρθει στή θέση του. Τῆς εἶχα ὑποσχεθεῖ νὰ τῆς φέρω ἀπ' τὸ πανηγύρι τοῦ Φελιμπέ μιὰ χτένα ἀπὸ κέρατο γιὰ τὰ τσίνορα, μὰ δὲν μπόρεσα νὰ κρατήσω τὴν ὑπόσχεσή μου.

Μιὰ μέρα εἶχαμε πάσει μὲ τὸν παπποῦ γιὰ σανὸ κι' ὅταν γυρίσαμε ἀργὰ τὸ βράδι, βρήκαμε τὸ σπίτι ἄδειο καὶ σκοτεινὸ : ἡ γυναίκα μου δὲν ἦταν πιά ἐκεῖ. Ἡ γιαγιά ἀντιστάθηκε, μὰ τὴν ἔσπρωξαν κι' ἄρπαξαν τὴ Σουλβίνα λέγοντας ὅτι τὴν πῆγαιναν νὰ πάρει ἓνα μέρος ἀπ' τὰ προικιά της ποῦχε παραμείνει στὸ πατρικὸ της. Ὅταν ἔφτασαν οἱ γείτονες γιὰ βοήθεια, τὴν εἶχαν ἀνεβάσει σ' ἓνα ἄλογο κι' εἶχα χυθεῖ μὲς στὶς δξυές.

Δὲν μπορῶ νὰ σοῦ ἐξηγήσω τὸ πῶς ἔνωσα, μὰ ὅταν ὁ παπποῦς μὲ εἶδε νὰ παίρνω τὸ μαχαίρι μου, μ' ἄρπαξε κι' εἶπε στὴ γιαγιά :

— Δός μου τὴν τριχιά!

Ἡ γιαγιά τοῦ τὴν ἔφερε, ὁ παπποῦς μ' ἔδεσε στὸ παλούκι κι' ὕστερα μοῦπε :

— Δὲν θὰ κουνηθεῖς ἀπὸ δῶ, ἔχω ἀνάγκη ἀπ' τὴ σπορά σου! Θέλω ποῶτα ν' ἀκούσω νὰ κλαψουρίζει ὁ ἔγγονός τοῦ Ἀσάν Ντερβίτσωφ. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὸ κάνε ὅ,τι θέλεις.

Ἐπὶ ὕστερα καβαλίκεψε τὸ μουλάρι κι' ἔφυγε τριποδίζοντας καὶ φωνάζοντας στὴ γιαγιά :

— Πρόσεχε τὴ σπορά τῶν Ντερβίτσωφ, ἀλλιώξ σοῦ κόβω τὸ κεφάλι!

Κι' ἔξαφανίστηκε.

Ἡ γιαγιά ἤξερε καλὰ τὸ γέρο καὶ δὲ μ' ἔλυσε. Ἦταν σὰν ἑκατὸ βδέλλες νὰ μοῦ ρούφαγαν τὴν καρδιά καὶ τὴν ἔλιωθα νὰ λιποθυμᾶ, σχεδὸν σταματημένη. Κι' ἂν ὑπῆρχε κάτι ποῦ ἔπαλλε ἀκόμα σ' αὐτὴν, ἦταν ἡ ἐλπίδα πῶς μπορεῖ τ' ἀδέφια τῆς Σουλβίνα νὰ ῥθαν πραγματικὰ νὰ τὴν πάρουν γιὰ τὰ προικιά της. Στὸ κάτω-κάτω ἦταν τ' ἀδέφια της, δὲν ἦταν ξένοι!

Ἐξῆσα μὲ τὴν ἐλπίδα αὐτὴ μέχρι τὴν αὐγὴ ποῦ γύρισε ὁ παπποῦς μὲ τὸ μουλάρι ἀφρισμένο κι' αὐτὸς κατακουρελιασμένος, γιὰ νὰ τρυπώσει μὲς στὰ βάτα. Μὲ κλείδωσε στὸ δωμάτιο, ὕστερα μπῆκε στὸ δικό του μὲ τὴ γιαγιά. Ἐνας τοῖχος μᾶς χώριζε καὶ μπόρεσα ν' ἀκούσω τί ἔλεγαν ἀπ' τὸ κομμάτι τοῦ τοίχου ποῦ λέπταινε ἐξαιτίας τοῦ τζάκιου. Γλίστρησα στὸ τζάκι γιὰ ν' ἀκούσω καλύτερα. Ὁ παπποῦς μίλαγε μὲ χαμηλὴ φωνή, ἀλλ' ἐγὼ τᾶκουσα ὅλα :

«Δὲν ἔχομε πιά νύφη! ἔλεγε. Αὐτοὶ οἱ παλιανθρώποι, τ' ἀδέφια τῆς, σὰν κατάλαβαν πῶς εἶν' ἀκόμα κορίτσι τὴν ἔδωσαν στὸν Ρουφάτ γιὰ δυὸ τράγους».

— Τί θὰ κά:ουμε τώρα; εἶπε ἡ γιαγιά.

— Ἐέρεις τί θάθελα νὰ κάνω; εἶπε ὁ παπποῦς. Θάθελα νὰ πάρω τὸ πιστόλι μου καὶ νὰ τοὺς τσακίσω σὰν ψεῖρες αὐτοὺς τοὺς Ρουφάτ! Καὶ θὰ τὸ κάνω, ἀλλὰ ὄχι τώρα. Πρῶτα θὰ παντρεύουμε τὸν Ραμαντάν, ὕστερα θὰ περιμένουμε ἓνα ἔγγονάκι, κι' ὕστερα θὰ κανονίσω τὸ λογαριασμὸ μου μὲ τὸν Ρουφάτ!

Ἡ ἀφήγησή τοῦ παπποῦ μὲ τσάκισε καὶ δὲν εἶχα πιά τὴ δύναμη οὔτε νὰ κουνηθῶ. Δὲν μπόρεσα νὰ σηκωθῶ ἀπὸ τὸ τζάκι, ἐκεῖ μὲ βρῆκε ἡ αὐγὴ κυλισμένο μὲς στὴ στάχτη! Ἐκεῖνο τὸ πρωὶ ὁ παπποῦς ἔφερε τὸ μουφτῆ. Μὲ καθικέτεψε νὰ μὴν κρεμαστῶ, νὰ μὴν πνιγῶ. Νὰ μὴν χτυπηθῶ, νὰ μὴ σκοτώσω... ἀλλὰ νὰ δώσω στὸν παπποῦ ἓνα ἔγγονάκι κι' ὕστερα νὰ κανονίσω τοὺς λογαριασμούς μου... Ὅ,τι ἔγινε ὕστερα μοῦ τρύπησε τὴν καρδιά, σὰν μὲ βελόνα. Τὸ πρῶτο χτύπημα ἦταν ὅταν ἡ Σουλβίνα ξαναγύρισε στὸ χωριό. Οἱ Ρουφάτ ἦταν γείτονές μας. Μόνον ἓνας πέτρινος τοῖχος μᾶς χώριζε ἀπ' αὐτοὺς, μὰ κανένας δὲν τοὺς εἶδε νὰ γυρεύουν. Περισσότερο ἀπὸ μῆνα ἡ Σουλβίνα δὲν τόλμησε νὰ φανεῖ, γιατί αὐτὸς ὁ βρωμιάρης τὴν εἶχε παραμορφώσει φιλώντας τὴν ἄγρια.

Τότε μάθαμε τί εἶχε συμβεῖ.

Ὁ Ρουφάτ τὴ βρῆκε τοῦ γούστου του ἀπ' τὴν πρώτη μέρα ποῦ τὴν εἶδε στὴν αὐλὴ μας κι' ἀνοίξε μιὰ τρύπα στὸν τοῖχο γιὰ νὰ τὴν κοιτάξει. Ἦταν ἑπτὰ χρόνια μεγαλύτερός μου, μὰ ἦταν ἓνας τιποτένιος. Οὔτε στὸ δάσος τὸν ἔβλεπες νὰ κόβει ξύλα, οὔτε στὰ χωράφια, μὰ βόθθαγε τὸν πατέρα του ποῦ ἦταν χασάπης. Ἐπῆνε πολὺ ρακί, «ἔδειχνε τὰ δόντια του», ἔκανε τὸ μεγάλο κύριο.

Οἱ Ρουφάτ εἶχαν δυὸ γενάτους τράγους μὲ χοντρά κουδούνια στὸ λαιμό, ποῦ τ' ἀκουγες δέκα λεῦγες γύρω. Τ' ἀδέφια τῆς Σουλβίνα, ὁ Ρεντζέπ καὶ ὁ Οὐμὲρ ἦταν πλεονέχτες. Ἦταν βοσκοὶ κι' ἦταν ἱκανοὶ νὰ τὰ δώσουν ὅλα γιὰ δυὸ τράγους μὲ κουδούνια. Ἐκλείσαν τὴ συμφωνία μὲ τὸ Ρουφάτ. Αὐτοὶ ἤθελαν τοὺς τράγους, αὐτὸς ἤθελε τὴν

ἀδερφή τους. "Όταν κατάλαβαν πῶς ἦταν ἀκόμα κορίτσι τοῦ τὴν ἔδωσαν.

"Ἦθελα νὰ ξαναδῶ τὴ Σουλβίνα, μὰ τὸ τέρας τὴν κρατοῦσε κλειδωμένη, δὲν ἔβρισκα τρόπο. Τελικά, βρῆκα ἕναν :

"Όταν νύχτωνε, σκαρφάλωνα στὴ σκεπὴ τοῦ σπιτιοῦ μας, κρυβόμενον πίσω ἀπ' τὴν καμινάδα καὶ τὴν κοίταξα μέσ' ἀπὸ τὸ παράθυρο τῶν Ρουφάτ. Ἦταν ἕνας φεγγίτης σὰν τὴ δεκάρα, ἀλλὰ μόλις ἀναβαν τὴ λάμπα ἔβλεπες τὰ πάντα στὸ ἔσωτερικό. "Όχι βέβαια ὅλα, μὰ ἀρκετά. Τοὺς ἔβλεπα νὰ κάθονται γύρω στὸ τραπέζι... νὰ ξεσιρώνουν τὸ τραπέζι... νὰ ἐτοιμάζουν τὸ κρεβάτι καὶ νὰ ξαπλώνονται... ὁ Ρουφάτ ξέσφιγγε τὴ ζώνη του... καί... δὲν μπορούσα νὰ δῶ τὰ μάτια τῆς Σουλβίνα, ἀλλὰ ἔβλεπα τὸ κεφάλι τῆς νὰ γέρνει πρὸς τὰ πίσω, σὰν κομμένο... Τὴν ἔπιανε ἀπ' τὸ κεφάλι, τῆς ἀσπῆκωνε τὸ σαγόνι καὶ τὴ δάγκωνε ἄγρια... "Όσο ἡ λάμπα ἦταν ἀναμένη, ἡ καρδιά μου σωνόταν, σὰν ἓνα κερὶ! Ρωτιέμαι πῶς ἡ καρδιά μου δὲν ἔλειωσε; Πῶς ἀπόμεινε καρδιά γιὰ τὴν ἐπόμενη, τὴ μεθεπόμενη; Ἡ γιὰγιά εἶχε καταλάβει πῶς κρυβόμενον πίσω ἀπ' τὴν καμινάδα καὶ τὸ εἶπε στὸν παπποῦ ποῦ τὴ μάλωσε :

— Καλὰ! φώναξε. Πρέπει νὰ σκληρύνει. Καὶ νὰ μάθει τίς γυναῖκες νὰ μὴν τίς ματώνει ἀπ' τὴ μύτη!

Δὲν ξέρω ἂν ὁ παπποῦς εἶχε δίκιο, δὲν εἶμαι δὰ καὶ δικαστής, μὰ ὅσο γιὰ τὸ μίσος δίκιο εἶχε : ὅταν ἡ δυστυχία σου εἶναι πολὺ μεγάλη, μόνο τὸ μίσος σὲ βοηθάει καὶ μπορεῖ νὰ σὲ σώσει. Ἐμένα τὸ μίσος μὲ κράταγε ὄρθιο. Τὸ κακὸ ποῦ θάκανα στὸ Ρουφάτ τόχα πάνω ἀπ' ὅλα. Μὲ συνόδευε κάτω ἀπ' τὰ σκεπάσματα καὶ στὰ χωράφια. Μέρα καὶ νύχτα φανταζόμενον νὰ τὸν ἀποτελειώνω μὲ τσεκουριές ἢ νὰ τοῦ ἀνοίγω τὴν κοιλιὰ μὲ τὸ μαχαίρι γιὰ νὰ μὴν πεθάνει παρευθὺς, ἀλλὰ νὰ ὑποφέρει. Τ' ἀντερά του θὰ σέρνονταν καταγῆς, θὰ τὰ ποδοπατοῦσα, θὰ τὰ πετσόκοβα μὲ τὰ νύχια. "Υστερα ἔβρισκα κάτι ἄλλο, γιὰτὶ τὸ μαχαίρι δὲν μπορούσε νὰ τὸν κἀνει νὰ ὑποφέρει ἀρκετά.

Τότε τὸν ἐπνίγα ἀργά. "Άλλοτε ἔσφιγγα τὸ λαιμό, ἄλλοτε χαλάρωνα τὸ σφίξιμο, ἀλλὰ ἤξερα πῶς μόλις θάπεφτε στὰ χέρια μου δὲ θὰ μπορούσα νὰ τὸν παρατήσω. "Υστερα

φανταζόμενον ἄλλους θανάτους. Τὸν σκότωσα τρακόσιες φορές καὶ τρακόσιες φορές τὸν ἀνάστησα. Κόντευα νὰ τρελαθῶ μ' αὐτὴ τὴν ἱστορία. Τὸν στραγγάλισα χίλιες φορές καὶ χίλιες φορές τὸν ἔγδαρα ζωντανό. Πονοῦσαν τὰ μπράτσα μου, τὰ δόντια μου ἔτριζαν. Τελικά «τ' ἄχυρο μέσ στὸ σκιαχτρο πῆρε φωτιά», ὁ πυρετὸς ἄρχισε νὰ μὲ τρώει κι' ἔπεσα ἄρρωστος.

Τότε ὁ παπποῦς φοβήθηκε. "Όχι γιὰ μένα, ἀλλὰ γιὰ τὴ σπορά τῶν Ντέρβίτσωφ. Μ' ἄρπαξε καὶ μ' ὀδήγησε στὸ Τριγκράντ, στὴ χοντρὴ Ἀϊσέ. Ἐκεῖνη μοῦδωσε νὰ πῶ πικρὰ βότανα, μούτριβε τὸ κορμὶ μ' ἀλοιφές. Μιὰ βδομάδα ἀργότερα ὁ πυρετὸς ἔπεσε, εἶχα γιαιτρευτεῖ. Ἀλλὰ δὲν ξαναγύρισα στὸ χωριό. Ὁ παπποῦς μ' ἄφησε στὸ Τριγκράντ, νὰ φυλάω τὰ γίδια τῶν Ντελουμέρωφ καὶ παράγγειλε στὴν Ἀϊσέ νὰ μοῦ δώσει νὰ πῶ ὅτι τῆς γουστάρει ἀλλὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσω χωρὶς γένια καὶ μουστάκια. Δὲν ξέρω ἂν ἀπ' τὰ βότανα ἢ τὴν ἡλικία, μὰ λίγους μῆνες ἀργότερα μιὰ σκιά μουστακιοῦ ἦταν στὰ χεῖλή μου κι' οἱ τρίχες τῶν γενιῶν ἄρχισαν νὰ φυτρώνουν... Ἐνα γενάκι τιποτένιο, μὰ γενάκι μολοντοῦτο! Αἰσθανόμενον τὴν ψυχὴ μου νὰ ξαλαφρώνει. Θάπρεπε νάνα ἔξαιτίας αὐτοῦ τοῦ βότανου ποῦ ὀνομάζουμε χλόη τῆς ζωῆς καὶ ποῦ τὸ δίνουν γιὰ νὰ σοῦ ἀνάβει τὸν πόθο. Τότε ἦταν ποῦ ὁ παπποῦς ἦρθε νὰ μὲ δεῖ.

— Ἄντε, ἔλα νὰ σὲ παντρέψουμε. Μὲ τρώει τὸ χέρι μου νὰ λογαριαστῶ μὲ τὸν Ρουφάτ!

Τοῦ εἶπα :

— Μπορεῖς νὰ μὲ παντρέψεις, νὰ μὲ θάψεις ζωντανό, μπορεῖς νὰ μὲ κάνεις ὅτι θέλεις, μὰ δὲν θὰ πειράξεις τὸν Ρουφάτ! Θὰ τὸν ἀφήσεις σὲ μένα τὸν Ρουφάτ!

Μοῦ τ' ὀρκίστηκε καὶ παντρεύτηκα στὸ Τριγκράντ. Αὐτὴ τὴ φορὰ τὰ κατάφερα καλά. Τὸ νυχτικὸ τῆς νύφης ἔγινε ὅπως ἔπρεπε κι' ἓνα παιδί γεννήθηκε, ἀλλὰ ὄχι τὸν ἕνατο μῆνα, ἀλλὰ τὸν ἔβδομο : θὰ πρέπει νὰ φαντάστηκε πῶς ὁ παπποῦς βιαζότανε κι' ἔτσι βιάστηκε γιὰ τὴ γέννησή του κατὰ δύο μῆνες. Ἀπὸ χρόνια δὲν εἶχα δεῖ τὸν παπποῦ νὰ γελάει, μὰ ὅταν εἶδε τὸν ἐγγονό του χαμογέλασε, κι' ὕστερα... ἔπεσε γιὰ νὰ πεθάνει! Εἶναι ἀκριβῶς ὅπως σοῦ τὰ λέω! Ἐπεσε

τρεις μέρες ἔπειτ' ἀπὸ τῆ γέννηση τοῦ παιδιοῦ. Μιὰ στιγμή νωρίτερα χαμογελοῦσε, κι' ὕστερα ξαφνικὰ ξαπλώνεται στὸ κρεβάτι του. Μόνο τ' ἀριστερὸ φρύδι κουνιότανε. Μὲ κάλεσε καὶ μοῦπε :

— Ραμαντάν, ἀγόρι μου, εἶδα τὴ σπορά τῶν Ντέρβιτσωφ καὶ φεύγω γιὰ νὰ πῶ τὸ νῆσ τὸν πατέρα σου. "Ὅσο γιὰ τὸν Ρουφάτ, σοῦ τὸν ἀφήνω!

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἔφυγε, ἀφήνοντάς μου τὸ παιδί, τὴ γυναίκα καὶ τὸν Ρουφάτ. Ἦταν ἡ στιγμή νὰ δείξω πῶς μπορεῖς νὰ κρατᾶς τρία πράγματα μαζί μὲ δυὸ χέρια : ἕναν ἐχθρό, ἕνα παιδί καὶ μιὰ γυναίκα! "Ἦμουν σὰν τὸ σκιάχτρο, μόλις κρατιόμουν ὄρθιος γιὰ νὰ βόσκω τὰ γίδια, νὰ δουλεύω καὶ νὰ τρώγω.

Μὰ τὰ σωθικά κι' ἡ καρδιά μου ἦταν στὰ χέρια τοῦ χασάπη τοῦ Ρουφάτ γιὰ νὰ τὰ κομματιάξει κατὰ τὸ γοῦστο του.

Στὴν ἀρχὴ εἶπα ν' ἀποθηλάξει τὸ παιδί πρὶν ξεκοιλιάσω τὸν Ρουφάτ. "Ἦταν νὰ περιμένω νὰ κάνει τὸ παιδί τὰ πρῶτα βήματα καὶ τότε ἦταν ποὺ φάνηκε ἡ Σουλβίνα μ' ἕνα παιδί στὴν ἀγκαλιά!

Περπάταγε ἀργὰ στὴν αὐλὴ σὰν νὰ γύριζε ἀπὸ μακριά. Τὸ πέπλο τῆς ἔκρυβε τὸ πρόσωπο, ἀλλὰ ἔβλεπα τὰ μάτια της ποὺ ἔψαχναν νὰ μὲ δοῦν.

"Ἐκανα μιὰ τρύπα στὸν ἀχυρώνα καὶ βάλθηκα νὰ τὴν παρατηρῶ. Καθὼς τὴν κοίταγα ἀπὸ κεῖ, ὁ Ρουφάτ τὴν ἐπιτηροῦσε ἀπ' τὸ παράθυρο κι' ἡ γυναίκα μου μὲ κατασκόπευε. Εὐτυχῶς ἦταν μιὰ γυναίκα βολικὴ. Ποτὲ δὲν τὴν ἀκουσα νὰ φωνάζει ἢ νὰ παραπονιέται. Μόνο ἔκλαιγε σιωπηλὰ.

Οἱ μέρες πέρασαν ὀλόιδιες : Πήγαινα στὰ χωράφια ἢ φύλαγα τὰ γίδια, μὰ δὲν εἶχα ἄλλη σκέψη ἀπ' τὸ νὰ γυρίσω πρὶν νυχτώσει. Κόλλαγα τὸ πρόσωπό μου στὴν τρύπα τοῦ ἀχυρώνα καὶ περιμένα νὰ δῶ τὴ Σουλβίνα. "Ὅταν τὴν ἔβλεπα, τὸ μίσος κι' ἡ κούρασή μου ἐξαφανίζονταν. Μὰ ὅταν δὲν τὴν ἔβλεπα, ἔτριζα τὰ δόντια ὅλη νύχτα, ἔγδερνα τὸν Ρουφάτ, τὸν ἔπνιγα, τὸν δηλητηρίαζα κι' ἡ ψυχὴ μου ἦταν πεινασμένη. Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ τακτοποιοῦσα μιὰ καὶ καλὴ τοῦς λογαριασμούς μου, ἀλλὰ στὴν ιδέα πῶς ἡ φυλακὴ δὲ θᾶχε τρύπα γιὰ νὰ βλέπω τὴ Σουλβίνα, ἡ ἀποφασιστικότητά μου ἐξασθενοῦσε

κι' ἀνέβαλλα τὴ λύση...

Ἡ ζωὴ ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμο της μέρα μὲ τὴ μέρα, τὰ χρόνια ἀκολουθοῦσαν τὸ ἕνα ἔπειτ' ἀπὸ τὸ ἄλλο. "Ἄν τὰ παιδιὰ μου δὲν εἶχαν μεγαλώσει, ἂν δὲν εἶχαν παντρευτεῖ κι' ἂν δὲν εἶχαν κάνει παιδιὰ, οὔτε ποῦ θὰ μπορούσα νὰ λογαριάσω τὸ χρόνο.

Ἐτοῖχος ποὺ μᾶς χώριζε ἀπ' τὸν Ρουφάτ ἦταν ἀπὸ ἀχυροπηλὸ καὶ βέργες βαλανιδιάς. Τὰ ξύλα σάπισαν, ἔγιναν σκόνη, ἀλλὰ οἱ ἀτυχίες μας δὲν ἔλεγαν νὰ τελειώσουν. Θὰ πρέπει νὰ πιστέψω πῶς κι' ἡ ζωὴ τοῦ Ρουφάτ δὲν ἦταν εὐκολὴ : Τὸ βράδι κοιμόταν μὲ πάγο, τὸ πρωὶ ζύπναγε μὲ πάχνη! Βάλλθηκε νὰ πίνει ὄλο καὶ πιὸ πολὺ. Κι' ἔτσι μιὰ μέρα ἡ βασιλεία τοῦ Ρουφάτ τέλειωσε. Τοῦ πήραν τὸ χασάπικο, δὲν ξανασυνῆρθε. Μὲ τὸ νὰ τὸ σκέπτεται τρελαινότα κι' ἔπνιγε τὴν ἀπελπισία του στὸ ρακί. Τὸ ρακί τοῦφαγε τὰ νεφρὰ καὶ τὸν κάρφωσε στὸ κρεβάτι. Εἶχαν παντρεύσει τὴν κόρη τους σ' ἕνα γειτονικὸ χωριὸ κι' ἡ Σουλβίνα ἔμεινε μόνη μὲ τὸν Ρουφάτ. "Ἐπειτ' ἀπὸ κανένα μῆνα γκρέμισα αὐτὸ ποὺ ἀπόμεινε ἀπ' τὸν τοῖχο καὶ μπῆκα στὴν αὐλὴ τῆς Σουλβίνα σὰν στὸ σπίτι μου. "Ἦταν μὲ πῆκαμε στὸ δωμάτιο τοῦ Ρουφάτ καὶ βρεθήκαμε γιὰ πρώτη φορὰ κι' οἱ τρεῖς μαζί. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ σαράντα χρόνια κοίταγα τὸν Ρουφάτ μέσα στὰ μάτια κι' ἡ Σουλβίνα μᾶς χώριζε. Θὰ πρέπει νὰχω μιὰ ψυχὴ πολὺ ἀμαρτωλὴ, ἀγᾶ, ἀλλὰ θὰ σοῦ πῶ πῶς μοῦ ῥχόταν ν' ἀγκαλιάσω τὴ Σουλβίνα μπρὸς στὰ μάτια τοῦ Ρουφάτ, γιὰ νὰ τὴ δεῖ μὲς στὴν ἀγκαλιά μου, ὅπως ἐγὼ τὴν ἔβλεπα μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη στὴ δική του. Μ' αὐτὴ δὲν τὸ θέλησε.

— Καλὰ εἶμαστ' ἔτσι, μαζί. "Ἄν αὐτὸς ἦταν τέρας, ἄς μὴ γίνεις κι' ἐσύ.

Θέλεις νὰ μάθεις τί ἔγινε ὕστερα;

Τὰ πράγματα ἐξελιχτηκαν σχεδὸν ἔτσι : Ὁ Ρουφάτ πάντα κρυώνει καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει γάϊδαρος, γιὰ νὰ μὴν ἀφήνω τὴ Σουλβίνα νὰ κοφομεσάζεται κουβαλώντας ξύλα γιὰ ν' ἀνάψει τὴ σόμπα, κουβαλάω ἐγὼ τὰ ξύλα. Κάθε μέρα τόσα δεμάτια ὅσα μπορούσε νὰ κουβαλάει ἕνας γάϊδαρος κι' αὐτὸ δὲ φτάνει. Οἱ δασοφύλακες μοῦκαναν γιὰ τὴν παράβαση μήνυση καὶ μοῦπαν πῶς θ' ἀκολουθήσουν κι' ἄλλες καὶ τότε ἄρχισα νὰ πηγαίνω στὸ δάσος νύχτα. Τὰ μάτια μου

πετάγονται και τὰ μπράτσα μου πονᾶνε μὲ τὸ νὰ κόβω τὰ ξύλα, ὕστερα περιμένω νὰ κοιμηθοῦν οἱ δασοφύλακες γιὰ νὰ μεταφέρω τὰ δεμάτια μέσα ἀπ' τὰ φαράγγια και νὰ ζεσταινεται αὐτός, πού σαράντα χρόνια ζέσταινε και πάγωνε τὸ αἷμα μου! Μὰ δὲν μπορῶ νὰ κάνω ἀλλιῶς, ἀλλιῶς θὰ πηγαίνει ἡ Σουλβίνα νὰ κόψει ξύλα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο αὐτό, πρέπει νὰ τῆ βοηθῶ νὰ ταΐσει τὸν Ρουφάτ. Εἶναι βαρὺς, πρέπει νὰ τὸν σηκώνω και, μὲ τὸ συμπάθειο, νὰ τοῦ τακτοποιῶ τὸ κρεβάτι, νὰ τὸν καθαρίζω ἀπ' τὰ κάτουρα. Μιὰ γυναίκα μὲ τὴ δύναμη ποῦ γει ἐκεῖνη δὲ θὰ τὰ κατάφερνε, λοιπὸν ἐγώ, ὁ Ραμαντάν, πρέπει νὰ κάνω τὸν ὑπηρέτη τοῦ Ρουφάτ! Ἄν δὲν τὸ κάνω ἐγώ, πρέπει νὰ τὸ κάνει ἡ Σουλβίνα... Ἀκούς τοὺς ἄλλους νὰ λένε στὸ χωριό : «Αὐτὸς εἶν' ἄνθρωπος!», ἀλλὰ δὲν ξέρουν πόσο ὑποφέρει μέσα μου... Εἶναι σὰν νὰ μὲ καταβροχθίζουν ὅλες οἱ φωτιές τῆς Κόλασης!

Περιμένω νὰ φύγει ὁ Ρουφάτ γιὰ νὰ πάρω τὴ Σουλβίνα, μὰ ἡ ψυχὴ του εἶναι καρφωμένη στὸ σῶμα του, τοῦ ληστή! Αὐτὸ εἶναι ἡ Κόλασή μου! Θέλω νὰ κοιμηθῶ μαζί της σὰν ἄντρας μὲ γυναίκα κι' ὕστερα θὰ δοῦμε... Δὲ θὰ μ' ἐμπόδιζαν οὔτε ἡ γυναίκα, οὔτε

τὰ παιδιὰ, οὔτε τ' ἀγγόνια μου νὰ πάω νὰ τῆ βρῶ, ἀλλ' ἀνάμεσα σ' αὐτὴ και σὲ μένα εἶναι ὁ Ρουφάτ, πού δὲ λέει νὰ κουνηθεῖ. Κι' ὕστερα, ἀγᾶ, ὁ καιρὸς πέρασε, τὰ γόνατα δὲ μὲ κρατᾶνε πιά. Δὲν μπορῶ νὰ ξέρω μήπως, ἂν κοιμόμουν μὲ τὴ Σουλβίνα σὰν ἄντρας μὲ γυναίκα, θὰ ξυπνάγαμε τὸ πρωὶ σὰν ἀδερφὸς μ' ἀδερφή. Καμιὰ φορὰ λέω : κι' αὐτὸς ὑποφέρει και μᾶς κάνει νὰ ὑποφέρουμε, λοιπὸν γιατί δὲν τ' ἀνοίγω τὴν πόρτα τῆς Κόλασης πού ἐδῶ και δυὸ χρόνια τὸν περιμένει γιὰ νὰ μπεῖ; Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν στραγγαλίσω ἢ νὰ τὸν πνίξω, φτάνει νὰ τὸν ἀφήσω δυὸ ἢ τρεῖς νύχτες στὸ κρύο και θὰ τέλειωνε. Τὸ σκέφτομαι, μὰ σὰν βλέπω τὰ μάτια τῆς Σουλβίνα νὰ μὲ παρατηροῦν δὲν ἔχω τὸ θάρρος νὰ τὸ κάνω κι' ἔτσι παίρνω τὸ δρόμο τοῦ δάσους νὰ μᾶσω ξερὰ ξύλα γιὰ τὸν Ρουφάτ...

Ἐκεῖ βρίσκονται τὰ πράγματα και δὲν ξέρω πῶς νὰ γλυτώσω. Ἄν ξέρεις ἐσὺ πὲς μου, ἀλλιῶς βόηθα με νὰ φορτώσω ξύλα στὸ γαίδαρο, γιὰτι αὐτουνοῦ τοῦ ληστή χτυπᾶνε τὰ δόντια του και περιμένει.

Μετάφραση ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
ἀπ' τὸ 3/1976 τεῦχος τοῦ Βουλγάρικου
περιοδικοῦ «OBZOR», γαλλικὴ ἔκδοση.

Ω Ρ Ε Σ

Ωρες σὲ καρτεροῦσα νάρθεις, ὦρες...

κ' ἡ καρδιά μου κόντενε νὰ σπάσει.

Μὰ σὰν ἡ μορφὴ σου στὸ φῶς τῶν ματιῶν μου φάνηκε,

ὅλα τ' ἄστρα ἔπεσαν βροχὴ στὴν ἀγκαλιά μου.

Ωρες σὲ καρτεροῦσα νάρθεις, ὦρες,

κ' ἡ καρδιά μου κόντενε νὰ σπάσει.

ΛΕΛΑ Γ. ΠΑΝΤΑΖΗ

Τόδεκαωπενθήμερο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Τά βραβεία Νομπέλ Λογοτεχνίας και Ειρήνης 1983

Από τὰ Νομπέλ πού ἀπονέμονται κάθε χρόνο, αὐτὰ τὰ δύο εἶναι ἐκεῖνα πού ἀναμένονται μὲ τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον καὶ προκαλοῦν τὰ περισσότερα σχόλια. Φέτος, ὅπως συνήθισε τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ Σουηδικὴ Ἀκαδημία, μᾶς ξάφνιασε καὶ πάλι βραβεύοντας μὲ τὸ βραβεῖο Λογοτεχνίας ἕνα συγγραφέα, πού θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν κατατάξουμε στοὺς «αὐτοσάνιτερ», — ἅς μᾶς συχωρεθεῖ ἡ ἔκφραση, — τὸν Ἄγγλο πεζογράφο Γουίλιαμ Γκόλντιγκ. Καὶ τὸ βραβεῖο Εἰρήνης στὸν Πολωνὸ ἐργατικὸ ἡγέτη Λέχ Βαλέσα, πού τὸ φθινόπωρο τοῦ 1980 ἴδρυσε, ν ὀ μ ι μ α, στὴν πατρίδα του τὸ πρῶτο ἐλεύθερο ἐργατικὸ Συνδικάτο, καὶ μοναδικὸ στὸ χῶρο τοῦ ὑπαριτικοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν «Ἀλληλεγγύη», πού ὅμως λίγους μῆνες ἀργότερα ἡ Κυβέρνηση τοῦ στρατηγοῦ Γιαρουζέλσκι ἔθεσε ἐκτὸς νόμου.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ βράβευση τοῦ Γκόλντιγκ, πού προκάλεσε ἴσως μερικὲς ἀπορίες, ἡ βράβευση τοῦ Βαλέσα ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλωθοῦν, στὸν χωρισμὲνο πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ κόσμο μᾶς, ἔντονα αἰσθημάτων χαρᾶς καὶ ἐπιδοκιμασίας στὴ μιὰ παράταξη, πικρίας καὶ ψόγου στὴν ἄλλη. Ἄν καὶ τὸ βραβεῖο Εἰρήνης δόθηκε πρὶν ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς Λογοτεχνίας, θὰ παραχωρήσουμε, γιὰ εὐνόητους λόγους, τὴν προτεραιότητα στὴν παρουσίαση τοῦ συγγραφέα πού τιμῆθηκε φέτος μὲ τὸ πιδ ζηλευτὸ ἔπαθλο, αὐτὸ πού χαρίζει τὴν ὀριστικὴ καθιέρωση στὰ παγκόσμια γράμματα.

WILLIAM GOLDING : Ἡ ἀπονομὴ τοῦ φετινοῦ Νομπέλ συνέπεσε μὲ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἰδρυτῆ τῶν Βραβείων (πού γιὰ τὴ λογοτεχνία εἶχε ὀρίσει νὰ βραβεύεται τὸ ἔργο μὲ τὸ πιδ ἀξιόλογο ἰδεαλιστικὸ περιεχόμενο). Γι' αὐτὸ καὶ ἀναμενόταν μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

Ἐχουν ἀπονεμηθεῖ ὡς σήμερα 80 βραβεῖα λογοτεχνίας. Τὰ 8 τὰ ἔχουν κερδίσει Ἄγγλοι συγγραφεῖς. Ἡ εἰδηση, πού δημοσιεύθηκε στὸν ἑλληνοδικὸ Τύπο, ὅτι ὁ Γκόλντιγκ εἶναι ὁ πρῶτος Ἄγγλος πού τὸ κερδίζει ἔπειτ' ἀπὸ τὸν Τσῶρτσιλ (1953), δηλαδὴ ἔπειτ' ἀπὸ 30 ὀλόκληρα χρόνια, δὲν ἀληθεύει, γιὰτὶ ὁ Elias Canetti, πού τὸ κέρδισε μόλις προπέρσι (1981), εἶναι κι αὐτὸς Ἄγγλος (βλ. «Νέα Ἐστία», τόμος 110, σελ. 1942).

Ἐκπλήξη προκάλεσε ἡ βράβευση τοῦ Γκόλντιγκ, γιὰτὶ οἱ συμπατριῶτες του Γκράχαμ Γκρήν καὶ Ἄντονι Μπέρτζες, πού ἦταν ἐπίσης ὑποψήφιοι, εἶναι γνωστότεροι ἀπ' αὐτὸν τόσο στὴν Ἀγγλία ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ. Ἐπειτα, ἦταν οἱ Γάλλοι René Char καὶ Henri Michaux, πού κι αὐτοὶ διεκδικούσαν τὸ βραβεῖο καὶ τὸ περίμεναν, μὲ πολλὲς ἐλπίδες μάλιστα, ἀφοῦ κανένας Γάλλος δὲ βραβεύτηκε ἔπειτ' ἀπὸ τὸν Ζᾶν-Πὼλ Σάρτρ, πού εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ τὸ παραλάβει (1964). Οἱ Γάλλοι τὸ περίμεναν καὶ γιὰ τὴ Μαργαρίτα Γιουρσενάρ, πού ἔχει μεταφραστεῖ στίς σκανδιναβικὲς γλώσσες, — εἶναι γνωστὴ καὶ σὲ μᾶς, — βρισκόταν μάλιστα ἐπικεφαλῆς τῶν γυναικῶν συγγραφέων, πού κι αὐτὲς ἔχουν πολλὰ χρόνια νὰ τιμηθοῦν μὲ τὸ Νομπέλ.

Ὁ Γκόλντιγκ παρουσιάστηκε στὰ γράμματα τῆς Ἀγγλίας μὲ τὸ μυθιστόρημα *The Lord of flies* (1954), «Ὁ ἄρχοντας τῶν μυγῶν», ὅπως ἔχει μεταφραστεῖ στὰ ἑλληνικά. Εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς ομάδας μαθητῶν, πού ταξιδεύοντας ἔπαθον ἀεροπορικὸ δυστύχημα, κατὰφεραν ὅμως νὰ σωθοῦν καὶ νὰ ζήσουν σ' ἕνα ἔρημο νησί. Μὲ τὴ σκληρὴ καὶ τὴν ὀμῆ συμπεριφορὰ τῶν παιδιῶν αὐτῶν ὁ συγγραφέας μᾶς δίνει τὴν ἀπαισιόδοξη πλευρὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσης. Τὸ βιβλίο εἶχε τὴν τύχη νὰ τὸ προσέξει ὁ βρεταννὸς σκηνοθέτης Peter Brook, πού τὸ γύρισε σὲ ταινία καὶ εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία. Αὐτὸ ἐξηγεῖ γιὰτὶ «Ὁ ἄρχοντας τῶν μυγῶν» γένωσε τὴ μεγαλύτερη διάδοση ἀπ' ὅλα τὰ βιβλία τοῦ Γκόλντιγκ, πού ἔγραψε δέκα ἀκόμα μυθιστορήματα, ἕνα θεατρικὸ ἔργο καὶ δύο συλλογὲς δοκιμῶν. Παραθέτω τοὺς τίτλους μερικῶν βιβλίων του : «Οἱ κληρονόμοι» (1955), «Chris Martin» (1956), «Ἡ πυραμίδα» (1957), «Ἐλεύθερη πτώση» (1959), «Ὁρατὸ ἔρεβος» (1969). Τὸ 1980 τὸ βιβλίο του «Ἱεροὶ θεσμοὶ» κέρδισε τὸ βραβεῖο Booker (ἀνάλογο μὲ τὸ γαλλικὸ Goncourt), ἐνῶ τὸ τελευταῖο του «Κινούμενος στόχος» ἔγινε δεκτὸ ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κριτικὴ μὲ πολλὰ ἐγκώμια.

Ὅπως ἐξηγεῖ στὴν ἀπόφασή της ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Σουηδικῆς Ἀκαδημίας, βράβευσε τὸν Γκόλντιγκ γιὰ τὸν ρεαλιστικὸ τρόπο μὲ τὸν ὀποῖο ἀπεικονίζει τὴν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου στὸ σημερινὸ κόσμῳ γιὰ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τὴν ποικιλομορφία τῶν μύθων του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σαφὴ εἰα τῆς ἀφηγηματικῆς του τέχνης. Τὰ βιβλία του διαβάζονται μ' εὐχαρίστηση καὶ χωρὶς προσπάθεια». Γιὰ πρώτη φορὰ, ὡστόσο, ἐκδηλώθηκε μιὰ διαφωνία στοὺς κόλπους τῆς Ἐπιτροπῆς : Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Λούντκιβιστ ἀρνήθηκε τὴν ψῆφο του, χαρακτηρίζοντας τὸν Γκόλντιγκ «μικρὸ ἀγγλικὸ φαινόμενο, χωρὶς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον». Καὶ ὅμως, οἱ

ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις τοῦ «Ἀρχοντα τῶν μυθῶν» ξεπέρασαν τὰ 4 1/2 ἑκατομμύρια ἀντίτυπα!

Ὁ Γουλιέλμος Γκόλντινγκ, ἱππότης τῆς Βρετανικῆς Αὐτοκρατορίας, 72 ἐτῶν σήμερα, ἦταν ἀπὸ τὰ νιάτα του ἕνας ἀντρας ἀρχῶν. Γεννημένος τὸ 1914 στὴν Κορνουάλη, σπούδασε στὸ Κολλέγιο τῆς Ὁξφόρδης. Τὸ 1939 παντρεύτηκε τὴν Ἄνν Μπρούκφιλντ. Εἶναι πατέρας δύο παιδιῶν. Τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον τὸν ἔκανε ὡς πλοίαρχος καταδρομικοῦ, καὶ ἔλαβε μέρος στὴν ἀποβίβαση τῆς Βρετάνης. Τὸ 1945 διορίστηκε καθηγητὴς στὴ Σχολὴ Σώλσμπερι, ὅπου διδάξε ἀγγλικὴ φιλολογία καὶ φιλοσοφία γιὰ εἴκοσι περίπου χρόνια. Ἀρκετὰ Πανεπιστήμια τῆς πατρίδας του τὸν ἀνακήρυξαν ἐπίτιμο διδάκτορα, καθὼς καὶ ἡ Σορβόννη. Ἀπέφυγε συστηματικὰ τὴν ἐπίδειξη, καὶ στὸ ἔργο του τὸν στόμοφο.

Τὴ βράβειυσή του τὴ δέχτηκε χωρὶς μεγάλη συγκίνηση, μὲ γνήσιο ἀγγλικὸ φλέγμα: συμφώνησε νὰ διακοφθεῖ γιὰ λίγο τὴ συγγραφὴ ἑνὸς νέου βιβλίου του, ποῦ σχεδιάζει νὰ ἐκδώσει στὶς ἀρχές τοῦ ἐρχόμενου χρόνου.

LECH WALESΑ: Ἰσχυρίζονται πολλοὶ πὼς ἡ Νορβηγικὴ Ἐπιτροπὴ, ποῦ ἀποφασίζει κάθε χρόνο τοὺς ἐπιφανῆς ἀντρας εἶναι ἀξίος νὰ πάρει τὸ βραβεῖο Εἰρήνης, δὲν ἔχει κάνει πάντοτε τὴν καλύτερὴ ἐκλογὴ ἀνάμεσα στους πολλοὺς ἀποψήφιους ποῦ τὸ διεκδικήσαν. Καὶ φέρνουν γιὰ παράδειγμα τὴ βράβευση ἀντρῶν ὅπως ὁ Κίσειγκερ (Ἰ.Υ. Ἐξωτερ. Π.Π.), ὁ Σαντάτ (Πρόεδρος Αἰγύπτου), ὁ Μπέγκιν (Πρωθυπ. Ἰσραήλ), ποῦ παρέσυραν στὸν πόλεμον τοὺς δικούς τους λαοὺς ἀλλὰ καὶ ξένους, ἀποδεικνύοντας πόσο ἀστόχησαν οἱ Νορβηγοὶ ἑλλανοδίκες.

Ἡ στρατοκρατούμενη Κυβέρνηση τῆς Πολωνίας καὶ μαζί τῆς ὀλόκληρῆς ἡ μαρξιστικῆς παράταξη δὲν βλέπει στὸ πρόσωπον τοῦ Βαλέσα, ἔπειτ' ἀπὸ τὴν κήρυξή ὡς παράνομου τοῦ Συνδικάτου «Ἀλληλεγγύη», παρὰ ἕνα «αταραχοποιῶν», ποῦ ἐπιδιώκει νὰ υποσιμώσει τὸ κομμουνιστικὸ κατεστημένο, — μιὰ τάξη πραγμάτων ποῦ ἔχει πιά στερεώσει (μᾶλλον ἀποστεωθεί) καὶ ποῦ κάθε πιθανὴ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο λειτουργίας τῆς ἀποτελεῖ γι' αὐτὴν θανάσιμη ἀπειλή. Σέρομε ποῦ ἔχουν καταλήξει ὅσοι ἐπιχείρησαν νὰ φέρουν τὴν παραμικρὴ «ἀλλαγὴ» στὰ μονολιθικὰ καθεστῶτα τοῦ «ὑπάρχοντος σοσιαλισμοῦ» (κατ' ἐπίφαση). Στὴν κρεμάλα ὁ Νάγκυ στὴν Οὐγγαρία, τὸ 1956, στὸν ἐξευτελισμὸ καὶ τὴν ἐξαφάνιση ἀπὸ προσώπου γῆς ὁ Ντοῦμπτσεκ στὴν Τσεχοσλοβακία, τὸ 1968.

Ἡ Φουλκίσι, ἡ ἀπειλὴ ἐξορίας ἢ μακρόχρονης καταδίκης γιὰ ὑπονόμευση τοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ συκοφαντία εἶναι τὰ μέσα ποῦ μεταχειρίζονται οἱ σημερινὲς Ἀρχές τῆς Πολωνίας γιὰ νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση καὶ νὰ ρίξουν στὴ λήθη τὸν Λέχ Βαλέσα, ποῦ ἡ ὅλη πολιτεία του τὸν καταξιώνει σὰν τὸν ὑπέραρχο τῆς συνδικαλιστικῆς ἀνεξαρτησίας στὸν τόπο του, τῆς ἐλευθερίας τοῦ συνεταιριζέσθαι καὶ τοῦ ἀπαραβίαστου τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ βραβεῖο Νομπέλ, μὲ τὸ κύρος του καὶ τὴν παγκόσμια προβολὴ ποῦ δίνει σ' αὐτὸν καὶ τὸ ἔργο του, ἐξουδετερώνει τὰ σχέδια τῆς Βαρσοβίας καὶ τοῦ ὁμώνυμου Συμφώνου καὶ τὴν κατακραυγὴ τους

κατὰ τοῦ θεσμοῦ, ὅτι τάχα ἔχασε τὴν ἀξία του, ἀφοῦ βραβεύει τὸν ἀρχηγὸ ἑνὸς παράνομου Συνδικάτου, ἕνα δημαγωγό, ἕναν ἀντεπαναστάτη, ἕναν «ἀναρχικό», ποῦ ζητεῖ νὰ ξεσηκώσει τίς μάζες τῶν ἐργαζόμενων κατὰ τῆς «κρατούσης τάξεως» καὶ νὰ αἰματοκυλίσει τὴ χώρα.

Πρόκειται, βέβαια, γιὰ μιὰν ἐξόφθαλμη διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ δίπλα στὶς ἄλλες ἀρετές τοῦ πραγματικὰ χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου, ἡ δύναμή του νὰ λογικεῖται τὰ πλήθη, νὰ προλαβαίνει τὰ ξεσπάσματα ὀργῆς καὶ ἀπόγνωστος ποῦ τὸν κυριεύουν κατὰ διαστήματα, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἢ λιγότερο ἀξιοθαύμαστη. Χάρη στὴ μετριοπάθεια καὶ τὴ σαφροσύνη του ὁ Βαλέσα ἀπέφυγε γιὰ τὴν Πολωνία, τοὺς κρίσιμους μῆνες τοῦ 1980, τὴν ἐπανάληψη τῆς τραγωδίας τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Τσεχοσλοβακίας. Ἐνα αἰματοκυλισμὸς ποῦ θὰ ἔπαιρνε σίγουρα μεγαλύτερες διαστάσεις, ἀν λάβουμε ὑπόψη τὴν ἐχθρότητα τοῦ πολωνικοῦ λαοῦ γι' αὐτοὺς ποῦ τὸν ἐξουσιάζουν ἐξ ἀποστάσεως, καὶ γιὰ ὅσους φέρνουν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀφόρητη κατάστασι ἀνελευθερίας, καταπίεσης καὶ στέρησεων, ποῦ κυριαρχοῦν σήμερα στὴ χώρα του.

Γι' αὐτὸ καὶ ἀπηχεῖ τουλάχιστον παράξενα ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀπανταχοῦ μαρξιστικοῦ Τύπου, ὅτι τὸ βραβεῖο Εἰρήνης ἔχει τὴν σχέση μὲ τὸν Λέχ Βαλέσα ὅσο καὶ τὸ βραβεῖο Ἰατρικῆς ἢ Χημείας. Οἱ Νορβηγοὶ ἑλλανοδίκες, προβλέποντας τὴν ἀντίδραση τοῦ κομμουνιστικοῦ μπλόκ, καὶ μὲ τὴν πείρα ποῦ κέρδισαν ὅταν τὸ 1975 ἔδωσαν τὸ βραβεῖο στὸν σοβιετικὸ φυσικὸ Ἀντρέι Ζαχάροφ, φρόντισαν νὰ ἐξάρουν προπαντὸς τὴν εἰρημιστικὴ πλευρὰ τοῦ ἔργου τοῦ Βαλέσα. Γιὰ τὴν ἔμφαση καὶ τὴν εὐκρίσια ποῦ χαρακτηρίζουν τὴν ἀπόφαση, ἀξίζει νὰ παραθέσουμε τὰ κυριότερα σημεῖα τῆς:

«Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβε ὑπόψη τῆς τῆ συμβολῆς τοῦ Βαλέσα, ποῦ τοῦ κόστισε μεγάλες προσωπικὲς θυσίες, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ δικαιώματος τῶν ἐργαζόμενων νὰ ἰδρύνουν τίς δικές τους ὀργανώσεις. Συμβολὴ ζωτικῆς σημασίας στὴν ἀκόμα μεγαλύτερη ἐκστρατεία, ποῦ γίνεται γιὰ τὴν παγκόσμια διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας γιὰ ὀργάνωση καὶ συνεταιρισμὸ, ἕνα ἀνθρώπινο δικαίωμα, ποῦ ἔχει καθιερωθεῖ ἀπὸ τὰ Ἐνωμένα Ἔθνη.

«Οἱ δραστηριότητες τοῦ Βαλέσα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ἀκαμπτὴ θέληση νὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα τῆς χώρας του μὲ διαπραγματεύσεις, συνεργασία καὶ χωρὶς τὴν προσφυγὴ στὴ βία. Προσπάθησε νὰ ἀνοίξει διάλογο ἀνάμεσα στὴν Ὄργάνωσή ποῦ ἐκπροσωπεῖ — τὴν «Ἀλληλεγγύη» — καὶ τὴν Ἐξουσία. Γιὰ τὴν Ἐπιτροπὴ ὁ Βαλέσα εἶναι ὁ ἐκφραστὴς τῆς ἐπιθυμίας γιὰ ἐλευθερία καὶ εἰρήνη, ἀξίες ποῦ, παρόλες τίς διαφορὲς συνθήκες ποῦ ἐπικρατοῦν, παραμένουν ἀφάρτες στὶς καρδιὲς ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Ἄφρονέμονας τὸ βραβεῖο ἢ Ἐπιτροπὴ συχνὰ ὑπογράμμισε πὼς ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα εἶναι μιὰ ἐκστρατεία εἰρήνης. Πιστεῖται ἀκόμα ἢ Ἐπιτροπὴ πὼς οἱ προσπάθειες τοῦ Βαλέσα γιὰ τὴν ἐξέυρεση μιᾶς λύσης στὰ προβλήματα τῆς χώρας του θὰ συμβάλουν στὴν ἐκτόνωση τῆς

έντασης διεθνῶς.

«Σε χρόνια πού ἡ ὕφεση καὶ ἡ εἰρηνική λύση τῶν διαφορῶν εἶναι ἀπαραίτητες περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, ἡ συμβολὴ τοῦ Λέχ Βαλέσα γίνεται πηγὴ ἔμπνευσης καὶ παράδειγμα γιὰ μίμηση.»

Ὁ Λέχ Βαλέσα ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του στὸ πολιτικὸ προσκλήνιο τῆς πατρίδας του τὸ 1980. Τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη, σὲ μιὰν ἄλλη περιοχὴ τοῦ κόσμου, ἔνας πορφυρογέννητος βασιλιάς, πού ἀγνοοῦσε τὰ σοφὰ λόγια τῆς Θεοδώρας στὸν Ἰουστινιανό, — (κάλλιον ἐντάφιον ὁ θρόνος), — ἐγκατέλειψε πανικόβλητος τὸ θρόνο του, τὸ λάο του, τοὺς ἀφοσιωμένους φίλους του, καὶ αυτοεξορίζεταν, ἂν καὶ ἤξερε πῶς ἦταν ἐτοιμοθάνατος, καταδικασμένος κλινικῶς, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε γι' αὐτὸν ἐλπίδα σωτηρίας. Μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ ὁ Ριζά Παχλεβί, Σάχης τῆς Περσίας, ἀπέδειξε, γιὰ μιὰν ἀκόμα φορά, πῶς οἱ ἱκανότητες τοῦ ἡγέτη δὲν κληρονομοῦνται μαζὶ μὲ τὸ θρόνο. Ὁ ἄντρας, ὁ προικισμένος μ' αὐτές, μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ ἀκόμα καὶ στὸ φτωχόπιτο μιᾶς οἰκογένειας ἐργατῶν, ὅπως ὁ πολωνὸς συνδικαλιστὴς Λέχ Βαλέσα, πού, μέσα σ' ἓνα βραχύτατο χρονικὸ διάστημα, πέρασε ἀπὸ τὴν ἀνωμυία στὸ προσκλήνιο τοῦ παγκόσμιου ἐνδιαφέροντος.

Ἡ ἐξέλιξή του ὑπῆρξε τόσο γοργή, πού ἀξίζει νὰ τὴν παρακολουθήσουμε καὶ νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο στὰ πύθ σημαντικὰ ἐπιτεύχεμά του.

Ἰούλιος τοῦ 1980. Ὁ Βαλέσα δὲν εἶναι παρὰ ἓνας παυμένος ἐργάτης τῶν Ναυπηγείων «Λένιν» τοῦ Γκντάνσκ, μὲ τὴν κατηγορίαν τοῦ παραχοπιτοῦ. Τὸν ἴδιο μῆνα ἔσποῦν ἀπεργίες (ἂν καὶ ἀπαγορευμένες) σὲ ὅλα τὰ ἐργοστάσια τῆς Πολωνίας, μὲ ἀφορμὴ τὸν διπλασιασμὸ τῆς τιμῆς τοῦ κρέατος.

Ἐνα μῆνα ἀργότερα οἱ ἐργάτες γίνονται κύριοι τῶν Ναυπηγείων «Λένιν». Ζητοῦν καὶ πετυχαίνουν νὰ γυρίσουν στὴ θέση του ὁ ἠλεκτρολόγος Λέχ Βαλέσα. Δεινὸς διαπραγματευτὴς, ἀναγνωρίζεται ἡγέτης ἀπὸ τοὺς ἀπεργούς, πού γιὰ πρώτη φορά δὲν προβάλλουν μονάχα οικονομικὰ αἰτήματα ἀλλὰ καὶ πολιτικά: ζητοῦν τὸ δικαίωμα νὰ ἱδρῶνουν συνδικάτα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ Κόμμα, καθὼς καὶ πρόσβαση στὰ μέσα μαζικῆς πληροφόρησης.

Ἐπειτ' ἀπὸ πολὺήμερες διαβουλεύσεις, ὁ Βαλέσα καὶ ὁ κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος Γιαγκέλσκι υπογράφουν τὴ «Συμφωνία τοῦ Γκντάνσκ» (31 Αὐγ. 1980), πού ἀναγνωρίζει στοὺς ἐργάτες τὰ παραπάνω δικαιώματα, κι ἀκόμα τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, — παραχωρήσεις πού γίνονται γιὰ πρώτη φορά σὲ χώρα τοῦ κομμουνιστικοῦ συνασπισμοῦ.

Στὶς 14 Ὀκτωβρίου ἡ Δικαστικὴ Ἐξουσία δέχεται τὰ ἐξαρτημένα συνδικάτα ν' ἀποτελέσουν μιὰ μοναδικὴ ἐθνικὴ Ὄργανωση. Ἔτσι ἡ «Ἀλληλεγγύη» τοῦ Βαλέσα παίρνει τὴ νόμιμη ἀναγνώριση. Δέκα ἑκατομμύρια ἐργάτες ἀπὸ τὰ 17 τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς Πολωνίας σκίζουν τὰ παλιὰ τους βιβλιάρια καὶ γράφονται στὴν «Ἀλληλεγγύη».

Ἡ κινητοποίησι τῶν ἐργατῶν γιὰ δολοκληρωτικὴ ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τους συνεχίζεται. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1981, 13 ἑκατομμύρια ἐργάτες τῆς

βιομηχανίας πραγματοποιοῦν τετράωρη στάση ἐργασίας. Τὸν Σεπτέμβριο τὸ Ἔθνικὸ Κογκρέσο τῆς «Ἀλληλεγγύης» κάνει ἐκκλήση γιὰ ἐ λ ε ῦ θ ε ρ ε ς ἐ κ λ ο γ ἔ ς στὴν Πολωνία καὶ καλεῖ τοὺς ἐργάτες τῶν ἄλλων χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ συνασπισμοῦ νὰ ὀργανωθοῦν καὶ αὐτοὶ σὲ ἐλεύθερα συνδικάτα. Τὸ Κρεμλίνο παρακολουθεῖ ἀνήσυχο τὴ δυσάρεστη γι' αὐτὸ ἐξέλιξή τῶν γεγονότων, διστάζει ὅμως νὰ ἐπέμβει στέλνοντας τὰ μηχανοκίνητά του στὴ Βαρσοβία, ὅπως εἶχε κάνει στὴ Βουδαπέστη καὶ στὴν Πράγα, καὶ ἀναθετὴ στὸν πολωνικὸ στρατὸ νὰ ἐξομαλύνει τὴν κατάστασι. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1981 ὁ στρατηγὸς Γιαρουζέλσκι παίρνει στὰ χέρια του πραξικοπηματικὰ τὴν ἐξουσία.

Τὸ τί ἀκολούθησε εἶναι γνωστό.

Ἡ «Ἀλληλεγγύη» τίθεται «ἐκτὸς νόμου», οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συλλαμβάνονται, καὶ ὁ Λέχ Βαλέσα ἐκτοπίζεται καὶ ἀπομονώνεται. Ὅμως γιὰ περιορισμένο χρονικὸ διάστημα. Γιατὶ σὲ δύο χρόνια μέσα ὁ ἀγνωστος ἐργάτης τοῦ 1980, μὲ τὴ γνώση, τὴ σύνεση, τὴ λογικὴ, τὴ θαυμαστὴ διαλεκτικὴ του ἱκανότητα, τὸ θάρρος, τὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας, — πατέρας αὐτῶν 7 παιδιῶν, — ἀρετὲς πού γαλβανίζουν τὰ πλήθη καὶ ἀφοπλίζουν τοὺς ἀντιπάλους, γίνεται ὁ τρίτος ἰσχυρότερος ἄντρας τῆς Πολωνίας, δίπλα στὸν Ἀ' Γραμματέα τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος καὶ τὸν μεγάλην ἐπιρροῆς στὰ πλήθη Πριμάτο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Παρὰ τίς ἀπειλές, παρὰ τοὺς διωγμοὺς, ἡ στάσι τοῦ Βαλέσα παραμένει ἀνεπηρέαστη, ἀνυποχώρητη. Σκοπὸς του ἦταν καὶ μὲν νὰ ἐξασφαλίσει στοὺς Πολωνοὺς ἐργάτες τὰ συνδικαλιστικὰ τους δικαιώματα μὲ διαπραγματεύσεις καὶ μὲ συνεργασίαν μὲ τίς Ἀρχές, ἀποφεύγοντας κάθε μορφῆς βία. Ἀκόμα καὶ σήμερα, μὲ τὴν «Ἀλληλεγγύη» διαλυμένη, δὲν παύει νὰ διακηρύττει ὅτι ὁ μόνος τρόπος νὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα εἶναι ὁ δ ι ἄ λ ο γ ο ς μεταξὺ Ἐξουσίας καὶ τῆς «Ἀλληλεγγύης», πού ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπροσωπεῖ τὸ σύνολο τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ. Καλεῖ τὴν Κυβέρνησι νὰ ξαναρχίσει τὸ διάλογο, γιατί μονάχα μιὰ συνεννόηση, πού θὰ βασίζεται σὲ ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις, θὰ ξαναφέρει τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν εἰρήνην. Ὅμως ἡ στρατιωτικὴ Κυβέρνησι φοβάται τὸν διάλογο. «Ἐίμαστε καταδικασμένοι νὰ συνεννοηθοῦμε», δηλώνει ὁ Βαλέσα καὶ ἀπορρίπτει τὴν κατηγορίαν πῶς ὑπονομεῖ τὸν σοσιαλισμὸ. «Ἀντισοσιαλιστὲς εἶναι ἐκεῖνοι πού κάνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ξεγνοῦν πῶς εἶναι ἀνθρώπινα ὄντα!» εἶναι ἡ ἀπάντησή του. Καὶ στοὺς συντρόφους του, πού καμιά φορά τὸν ψέγουν γιὰ τὴ μετριοπάθειά του: «Ἵποταγή δὲν σημαίνει συνθηκολόγησι», ἀπαντᾷ.

Μὲ τὸ βραβεῖο Εἰρήνης ὁ Λέχ Βαλέσα γίνεται, μετὰ τὸν Πάπα Ἰωάννη-Παῦλο Β' (βλ. «Ν. Ἐστία», τόμ. 106, σελ. 1236)*, ἡ δευτέρα πολωνικὴ προσωπικότητα, πού παίξει πρωτεύοντα ρόλο στὸ σύγχρονο εὐρωπαϊκὸ γίγνεσθαι. Εἶναι βέβαιο πῶς τὸ βραβεῖο τὸν ἔσωσε ἀπὸ τὴν ἐξουδετέρωσι καὶ τὴν ἐκμηδένισι, πού μελετοῦσαν γι' αὐτὸν οἱ Ἀρ-

* «Δυὸ ἱστορικὰ γεγονότα».

χές της πατρίδας του. "Έτσι δὲν αποκλείεται νὰ δοῦμε στὸ ἐγγὺς μέλλον νὰ δικαιώνεται ὁ ἀγώνας τοῦ Λεχ Βαλέσα, καὶ τελικὰ νὰ γίνεται αὐτὸ πὸ ἡ νορβηγικὴ Ἐπιτροπὴ Νομπέλ ἐκφράζει στὴν ἀπόφασή της : «πιγῆ ἐμπνεύσεως καὶ παράδειγμα πρὸς μίμηση».

("Ὅσο ἔγραφα τὸ σημεῖωμα αὐτὸ μὲ πολιορκουσε μιὰ σκέψη, πὸ δὲν κατάφερα νὰ τὴν ἀπομακρύνω, γι' αὐτὸ καὶ τὴ βάζω στὸ τέλος καὶ μέσα σὲ παρένθεση : "Αραγε, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ποιητὲς μας ποιὸς θὰ βρεθεῖ ν' ἀφιερῶσει σ' αὐτὸν τὸν συγκαρινὸ μας ἥρωα, γνήσιο παιδί τοῦ λαοῦ, δυὸ στίχους;)

Γ. Δ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

Τὸ α' Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὸν Δημόκριτο στὴν Ξάνθη

Τὴν Κυριακὴ 9.10.83 ἔληξαν στὴν Ξάνθη οἱ ἐργασίες τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὸν Δημόκριτο, πὸ ὀργάνωσε μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία τὸ «Διεθνὲς Δημοκρίτειο Ἴδρυμα» τῆς Ξάνθης. Ἀπὸ τὶς 6 ὡς τὶς 9 Ὀκτωβρίου στὸ Ἀμφιθέατρο τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς καὶ σὲ μιὰ ἀκόμη κατάλληλη αἴθουσα πραγματοποιήθηκαν 9 συνεδριάσεις, στὶς ὁποῖες 60 σύνεδροι παρουσίασαν ἰσάριθμες Ἀνακοινώσεις, πὸ εἶχαν κατανεμηθεῖ σὲ 10 θεματικὲς ἐνότητες μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Ἀβδηρίτη φιλόσοφου καὶ τὴν ἐπίδρασή του στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ πὸ προκάλεσαν γόνιμες συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἐδικῶν Συνεδρῶν καὶ Παρατηρητῶν. Στὸ Συνέδριο ἔλαβαν μέρος μὲ Ἀνακοινώσεις 40 ξένοι (ἀπὸ 14 χῶρες) καὶ 20 Ἑλληνες ἐπιστήμονες καὶ μ' αὐτοὺς οἱ γνωστότεροι μελετητὲς τοῦ Δημόκριτου, συγγραφεῖς βιβλίων καὶ ἀρθρῶν γιὰ τὴ φιλοσοφία του. (Γιὰ τὸ Συνέδριο κυκλοφόρησε τεύχος 120 σελίδων μὲ τὸ ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τῶν Ἀνακοινώσεων, τὶς ἰδιότητες καὶ διευθύνσεις τῶν Συνεδρῶν καὶ Περιλήψεις ὄλων τῶν Ἀνακοινώσεων). Ἡ δημοσίευση τῶν Ἀνακοινώσεων αὐτῶν στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου θὰ ἀποτελέσει ἐπιστημονικὸ γεγονός μεγάλης διεθνoῦς σημασίας. Τὸ Δ.Δ.Ι. ἔχει τὴ θέληση καὶ τὰ μέσα νὰ ἐκδώσει τὰ Πρακτικὰ αὐτὰ (σὲ δυὸ μεγάλους τόμους) πολὺ γρήγορα. Προβλέπεται ἐπίσης καὶ μιὰ ἑλληνικὴ ἔκδοση γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινὸ καὶ τοὺς σπουδαστές.

Σημαντικὲς καινοτομίες τοῦ Συνεδρίου ἦταν ἡ εἰσαγωγικὴ ὁμιλία τοῦ Γεν. Γραμματέα τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ γνωστοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας Λίνου Μπενάκη γιὰ τὶς «Σπουδὲς Δημοκρίτου σήμερα» καθὼς καὶ ἡ ἀνοικτὴ στὸ κοινὸ τῆς Ξάνθης καὶ γιὰ χάρη του διάλεξη (Σάββατο 8.30 μ.μ.) μὲ θέμα «Ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Δημόκριτου» μὲ ὁμιλητὴ τὸν Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Βρυξελλῶν Λάμπρο Κουλουμπάρη.

Γιὰ τοὺς Συνεδρους, Ἑλληνες καὶ ξένους, ἡ ἐπίσκεψη στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῶν Ἀβδήρων καὶ

τὸ γεῦμα πὸ ἐπρόσφερε ἡ Κοινότητα Ἀβδήρων, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες τιμητικὲς ἐκδηλώσεις στὴν Ξάνθη ἦταν ἐξίσου σημαντικὲς ἐμπειρίες. Τὸ μέγιστο ὡστόσο γεγονός εἶναι ἡ σπουδαία εὐκαιρία, πὸ τοὺς ἐπρόσφερε τὸ Διεθνὲς Δημοκρίτειο Ἴδρυμα νὰ συναντηθοῦν μεταξύ τους ὡς εἰδικοί στὴ μελέτη τοῦ Δημόκριτου καὶ νὰ προωθήσουν τὴν ἔρευνα σὲ σημαντικὰ καὶ δύσκολα θέματα τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ δραστηριότητα θὰ συνεχιστεῖ πὸ σταθερὰ μὲ τὴν αἰγίδα τοῦ Διεθνoῦς Δημοκρίτειου Ἴδρυματος. Ἐπίσης στὴν Ξάνθη μὲ τὸ Α' Συνέδριο γιὰ τὸν Δημόκριτο προσδιορίστηκαν τὰ καιρία καὶ ἐπικαιρά θέματα τῆς ἔρευνας, πὸ ἔδωσε χρήσιμα συμπεράσματα γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ γίνει ἀκόμη. Γιὰ τοὺς Ἑλληνες συνέδρους τῆς παλιότερης καὶ τῆς νέας ἐπιστημονικῆς γενιᾶς ἡ συνάντηση μὲ κορυφαίους ξένους φιλόσοφους καὶ ἄλλους ἐπιστήμονες ἔδωσε μοναδικὴ εὐκαιρία ἐπιστημονικῆς ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας. Καὶ ἦταν γενικὴ ἡ ἱκανοποίηση γιὰ τὸ ὕψηλο ἐπίπεδο, πὸ παρουσίασαν καὶ οἱ Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἐξειδικευμένη ἐπιστημονικὴ ἐργασία πὸ ἔγινε στὸ Συνέδριο τῆς Ξάνθης διαπνεόταν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς εἰρηνικῆς συνεργασίας ὄλων τῶν λαῶν στὸ ἐπίπεδο ὄχι μόνο τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ τῶν ζωτικῶν θεμάτων τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, μὲ κυρίαρχη σκέψη τὴν εἰρηνικὴ καὶ οἰκολογικὰ ὑπεύθυνη χρησιμοποίηση τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας. Γιὰ τὴ σπουδαία αὐτὴ πλευρὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδηλώσεων τῆς Ξάνθης ἔχουμε καὶ τὸ ψήφισμα τῶν Συνεδρῶν, πὸν ἐγκρίθηκε πανηγυρικὰ στὴν τελευταία συνεδρίαση, τὴν ἀφιερωμένη στὸν Δημόκριτο καὶ τὶς σύγχρονες θετικὲς ἐπιστήμες.

Γιὰ τὴν πόλη τῆς Ξάνθης καὶ τὴ Θράκη πρέπει νὰ τονιστεῖ καὶ κάτι ἀκόμη σημαντικό. Ἀπέδειξε, ὅτι, χάρη στὴ ζωτικότητά της καὶ στὸ Πολυτεχνεῖο της, τὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ του καὶ τὶς ἐγκαταστάσεις του, εἶναι σὲ θέση νὰ φιλοξενήσει ἓνα Διεθνὲς Συνέδριο τέτοιου ἐπιπέδου, πὸ, — κατὰ γενικὴ ὁμολογία, ἦταν καὶ ὀργανωτικὰ τέλειο. Ἡ ὕψηλὴ προστασία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμανλῆ καὶ τὸ ἐμπνευσμένο μήνυμά του, πὸν δημοσιεύουμε ἀμέσως παρακάτω, ἡ πολλαπλὴ ἐνίσχυση τοῦ Ἰπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν καὶ ἡ σπουδαία ἥθικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ δικαίωθηκαν ἀπόλυτα. Ἑλληνες καὶ ξένοι ἐπιστήμονες καὶ τὸ εὐρύτερο κοινὸ περιμένουν τώρα καὶ τὴ συνέχεια, πὸ τὴν ἐγγυάται ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἱκανότητα τῆς Διοικήσεως τοῦ «Διεθνoῦς Δημοκρίτειου Ἴδρυματος» (Πρόεδρος ὁ φωτισμένος Μητροπολίτης Ξάνθης κ. Ἀντώνιος καὶ Ἀντιπρόεδρος ὁ δραστήριος καθηγητὴς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Ξάνθης Λ. Κογκέστωφ) καὶ τῶν συνεργατῶν του. Σ' αὐτὸ ὀφείλεται τελικὰ ἡ μεγάλὴ ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου.

Τὸ μήνυμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας
κ. Κ. Καραμανλῆ :

«Μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση χαιρετίζω τὴ σύγκληση τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὸν Δημόκριτο. Καὶ λυποῦμαι εὐκρινὰ, διότι λόγῳ ἀνει-

λημμένων υποχρεώσεων δὲν μοῦ εἶναι δυνατόν, παρά τὴν μεγάλη ἐπιθυμία μου, νὰ κηρύξω αὐτοπροσώπως τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν σας.

Τὸ Συνέδριό σας τιμᾷ τὸν μεγάλο στοχαστὴ καὶ ἀνθρωπιστὴ τῶν ἀρχαίων Ἀβδῆρων, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστό, ἐπίνοησε τὴν θεωρίαν τοῦ ἀτόμου, ἀποδεικνύοντας γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅτι τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα κατέκτησε σὲ μιὰ εὐτυχή στιγμή τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ὅλους τοὺς τομείς τῆς γνώσεως. Γιὰ τὸν Δημόκριτο ἡ κατάρτιση αὐτὴ ἀποτελεῖ κυριολεξία, ἀφοῦ τὰ συγγράμματά του καλύπτουν ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ. Θὰ ἦταν πλεονασμὸς νὰ ἀναφερθῶ στὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο ὁ Κικέρων θεωρεῖ ἐφάμιλλο τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος. Θὰ σταθῶ ὅμως στὸ πνεῦμα αὐτό, ποὺ πέραν ἀπὸ τὴ γνώση κατέκτησε σὲ ὅλη του τὴν πληρότητα τὸ νόημα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τίς ἀρετὲς ποὺ πρέπει νὰ τὸν κοσμοῦν. Καὶ θὰ ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ ἕνα ἀπόσπασμα ποὺ ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀρχὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, σὲ ὅποιονδήποτε ἐποχὴ κι ἂν ἐζῆσε ἡ ζεῖ, καὶ σὲ ὅποιονδήποτε σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν βρισκεται : «Τὸ νὰ νικᾷ κανεὶς τίς ἀδυναμίες του εἶναι ἡ μεγαλύτερη νίκη· καὶ ἡ μεγαλύτερη ἦτα τὸ νὰ ὑποκύπτει σὲ αὐτές».

Ἴσως ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἀκούσθηκε μῆνυμα ποὺ νὰ δικαιώνει τόσο καιρῶνα τὴν ἠθικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Ἐνὸς ὄντος ὅμως ποὺ χρησιμοποίησε πολλὰ φορὰς διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴ γνώση γιὰ τὸ κακὸ καὶ τὸν ὀλεθρο, παραβλέποντας ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴ τῆς εἶναι νὰ ὑπηρετεῖ τίς ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν δυνατότητα ἐνὸς καλλίτερου μέλλοντος γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Γιατί, ὅπως λέει ὁ Δημόκριτος, «οἱ ἐλπίδες τῶν σωφρόνων εἶναι ἐφικτές, ἐνὸς τῶν ἀσυνέτων ἀνεφικτές». Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τὴν ἀλήθεια αὐτὴ θὰ τὴν ἀντιληφθεῖ ἔγκαιρα ὁ συγκεχυμένος καὶ πνευματικὰ ἀναρχοῦμενος κόσμος μας καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ Συνέδριό σας δὲν συμβάλει στὴν περαιτέρω ἐρευνᾶ καὶ ἀξιολόγησιν τῶν θεωριῶν τοῦ μεγάλου Ἀβδῆριτῆ φιλοσόφου, ἀπευθύνω θερμὸ χαιρετισμὸ πρὸς τοὺς Συνέδρους «Ἑλληνες καὶ Ἕνους καὶ εὐχραιμὸι πλήρη ἐπιτυχία στὶς ἐργασίες σας.»

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οὐσιαστικὴ ἦταν ἡ συμπάραστασις καὶ ἄλλων φορέων στὸ Δ. Δ. Ι. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν χαιρέτισε θερμὰ τὸ Συνέδριό με τηλεγράφημα τοῦ Γεν. Γραμματέα τῆς καὶ ἀντιπροσωπεύθηκε ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Π. Ζέπο (ὁμίλια τοῦ «Ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ νόμος») καὶ τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Φιλοσοφίας, ποὺ διέθεσε μεγάλο ἀριθμὸ βιβλίων κ' ἔτσι παρουσίασε μιὰ πολὺ ἐπιτυχημένη ἐκθεση γιὰ τὸ τί ἔχει δημοσιευθεῖ σὲ παγκόσμια κλίμακα γιὰ τὸν μεγάλον φιλόσοφο. Τέλος, μετ' Ἀνακρινώσεως στελεχῶν τους, ἀντιπροσωπεύθησαν καὶ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια.

Ω.

Ἄντιο γιὰ πάντα

Τὸ καφενεῖο τοῦ Μουσείου ποὺ τὸ στόλιζε ἡ πρασιναδά καὶ τὰ φῶτα τὰ νυχτιάνια, ἐκεῖ ποὺ κάθε βράδι οἱ τρεῖς μας σμίγαμε, — ὁ Κ. Οἰκονομίδης

καὶ ὁ Ἄχ. Μαμάκης, — καὶ ἀπὸ τὴ μουσικὴ ποὺ ἀπ' τὸ «Ἀθήναιο» ἀκούγονταν, καταλαβαίναμε ποῖο νόημα ποὺ παιζόταν καὶ σ' ὦρα πόση ἡ φιλενάδα μας ἀπὸ τὸ καμαρίνι θάβγαίναμε γιὰ νάρθει στὸ καφενεῖο νὰ μᾶς βρεῖ καὶ νὰ γλεντήσουμε — πάνε ἀπὸ τότε πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια — τὸ καφενεῖο αὐτὸ εἶναι ἕνας μῆνας ποὺ ἔμαθα πὼς ἐκλείσει γιὰ πάντα. Καὶ τίποτ' ἀπὸ τὰ ὠραία ἐκεῖνα χρόνια δὲν ἔμεινε ἄλλο ἀπὸ ἀναμνήσεις, μετὰ τὰ «κορίτσια» μας, τὰ τότε, γερασμένα, καὶ πεθαμένους τοὺς δύο φίλους ποὺ κάθε βράδι οἱ τρεῖς μας σμίγαμε στοῦ καφενεῖο τοῦ Μουσείου τὴν πρασιναδά...

Δυὸ κλωναράκια μόνον ποὺ ἀπομείναν, ἀργασαλεύουν στὸ ἀποδείλινο ἀγεράκι γιὰ νὰ μοῦ ποῦν καὶ αὐτὰ ἕνα «άντιο» γιὰ πάντα.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΟΞΑΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΒΑ — Θίασος Σπ. Α. Εὐαγγελάτου : Ἀλεξάνδρου Ρίζου - Ραγκαβῆ «Τοῦ Κουτρούλη ὁ γάμος», κωμωδία.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι μυστικὸ γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τούτης τῆς στήλης ὁ μέχρι μεροληψίας θουμασμὸς ποὺ ἔχω γιὰ τὸν κ. Σπύρο Α. Εὐαγγελάτο. Ὁ μεγαλοδιαστάτος οἰστρός του τὸν ἔχει κάνει καθοριστικὸ ρυθμιστὴ τοῦ σημερινοῦ μας θεάτρου. Ἐκεῖνο ποὺ στὶς δεκαετίες τοῦ 1945-1965 ἦταν τὸ «Θέατρο Τέχνης» εἶναι τώρα τὸ «Ἀμφι-Θέατρο». Σάφνιασμα γιὰ τίς ἐπιλογὲς τοῦ δραματολογίου του, περιέργεια γιὰ τὴν προαγγελλόμενη παράστασις, χαρὰ γιὰ τὸ ἐπίτευγμα, ἀναμέτρηση τῆς ἐπιτυχίας μετὰ δέος καὶ, μετὰ, συναίσθησις πὼς παρακολουθήσαμε ἕνα γιγάντιο βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, στὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Τὸ Θέατρο Τέχνης, δυστυχῶς, ξόφλησε πιά, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ κάθε του παράστασις δὲν ἔχει κανένα ἀπὸ τὰ παραπάνω πλέον στοιχεῖα. Τὸ «Ἀμφι-Θέατρο» τοῦ κ. Εὐαγγελάτου ἐκτινάσσεται πρὸς τὰ ἄνω ἀκριβῶς, πάλι, ἐπειδὴ τὰ ἔχει, σὲ ὑπερθετικὸ μάλιστα βαθμὸ.

Ἐφέτος, παρουσιάζει μιὰ κωμωδία ἠθῶν τοῦ Ἀλεξ. Ρίζου-Ραγκαβῆ. Εἶναι «Τοῦ Κουτρούλη ὁ γάμος», ποὺ, σὰν ἐκφραση, μπῆκε στὴ χορεία τοῦ Παροικιῶδους. Εἶναι ἕνα ἔργο ποὺ εὐκολα θὰ μπορούσε νὰ πέσει στὴ φτηνὴ διακομώδησις μιᾶς οἰσῆσις ἀνεδαφικῆς — ὁ ράφτης ποὺ θέλει νὰ γίνῃ ὑπουργὸς γιὰ νὰ καταπλῆξει τὴν ὠραία του, — ἂν δὲν τὸ κρατοῦσε σὲ ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο ἡ μαστιγωτικὴ διάθεσις τοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στὰ ἀπαράδεκτα τετριπτά τῶν πολιτικῶν ἠθῶν στὰ χρόνια τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Βέβαια, ὁ Ραγκαβῆς, ἀπὸ παλιὰ χυτοπολιτικὴ οἰκογένεια, ποὺ ἴσως συγκαταριθμεῖ καὶ ἕναν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα στὸς προγόνους του, κοιτάζει τὸ θέμα του ἀπὸ μιὰν ἐντελῶς ἀντιπροσθετικὴ κοινωνικὴ σκοπιά : εἶναι σκανδαλισμένος ἀπὸ τὸ θράσος τῆς ἀνεργῶμενης ἀστικῆς τάξης, ποὺ τοῦ μᾶει νὰ ἔχει φιλοδοξίες ἡγετικῆς, ποὺ ἐξ ὀρισμοῦ ἀνήκουν ὄχι σ' αὐτὴν ἀλλὰ στὴν ὀποιαδήποτε ἀριστοκρατία τοῦ τόπου. Φαντασθῆτε, ἕνας ράφτης ὑπουργὸς ! Ἄντὶ ἐνὸς Κόντε Καποδίστρια ἢ ἐνὸς Κόντε Με

ταξά, ἢ πάλι ἐνὸς Πρίγκιπα Μαυροκορδάτου ἢ, τέλος πάντων, ἐνὸς ναύαρχου τῆς ἐπανάστασης σάν τὸν Κριεζῆ: ἀναποδογύρισε ὁ κόσμος! Δὲν εἶναι νὰ γελάει λοιπὸν κανεὶς; Βαθιά ἀντιδραστικό, τὸ μῆνυμα αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἶναι ἡ χλεύη τῆς ἀριστοκρατίας ἐναντίον τοῦ «ἄθμου», κάτι πού τὸ βρίσκουμε, σάν στοιχεῖο γέλωτος, καί με τὴν ἴδια ἀντιδραστικότητα, στὸν Ἀριστοφάνη.

Τὸ ὅτι τὸ ἔργο εἶναι γραμμένο σὲ καθαρεύουσα — μιὰ γλώσσα ξένη πρὸς τὴν τάξη τοῦ Κουτρούλη — ὑπογραμμίζει τὸ κωμικὸ του χαρακτήρα. Ὁ Κουτρούλης πιθηκίζει τὴ γλώσσα τῆς τάξης ἐκείνης πού ὁ ἴδιος θέλει νὰ τῆς φαλκιδεύσει τὴ διαδοχή. (Ἄς θυμηθοῦμε τοὺς ἴδιους πιθηκισμοὺς τοῦ Μοισίου Ζουρντάν τοῦ Μολιέρου, ἑκατὸν πενήντα χρόνια πρὶν ἀρχίσει ἡ γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη νὰ ἀποκεφαλίζει τὴν ἀριστοκρατία τῆς). Ὁ ἴδιος ὁ πατριώτικος Ραγκαβῆς βρίσκει γελοία αὐτὴ τὴν ἀξίωση ἐξομώσεως τοῦ ράφτη πρὸς τοὺς προνομιακὰ, ὡς τότε, γευόμενους τὸ προνόμιο τῆς μόρφωσης. Ἡ ἴταμότητα αὐτὴ χρειάζεται διακωμώδηση. Καί τὸ κοινὸ του — πού δὲν ἀποτελεῖται βέβαια μόνο ἀπὸ ράφτες ἐκείνη τὴν ἐποχὴ — διασκεδάζει, καθὼς αἰσθάνεται νὰ συντάσσεται, ὄχι χωρὶς κάποια ματαιοδοξία, με τὴν ἀριστοκρατία, καί ὄχι με τὴν ἀνερχόμενη ἀστικὴ τάξη. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἔχει ἀκόμα πολὺ δρόμο νὰ κάνει.

Τις ἀντινομίες αὐτὲς τίς διείδε, ὅπως ἔγινε ἀναμενόμενο, με περισσὴ ὀξύδερεια ὁ κ. Εὐαγγελάτος, καί ἔθεσε τοὺς ἠθοποιούς του πάνω σὲ τούτη τὴν ἀμφιθυμικὴ τροχιά: ἄλλοτε νὰ παίζουν κωμωδία καί ἄλλοτε νὰ κάνουν σάτιρα, καμιά φορὰ καί τὰ δυὸ στὴν ἴδια στιγμῇ. Ὁ κ. Εὐαγγελάτος ἔχει εὐτυχῆσει νὰ ἀποκτήσει ἕναν θίασο συνόλου ἀπὸ ἠθοποιούς πού τοὺς ἔχει διαμορφώσει πάνω στὰ δικὰ του μέτρα: εἶναι ἕνα σύνολο πού ἔχει ἀφομοιώσει τὴ δική του παιδεία θεάτρου, τὴ δική του ἐκφραστικὴ. Ἔτσι, τοῦ εἶναι εὐκόλο νὰ ἀπαιτήσει ἕνα παίξιμο ἀπὸ αὐτοὺς πού νὰ προῦποθέτει τὴ μεγαλύτερη ὑποκριτικὴ εὐλυγισία. Πέσει τοὺς ἔκανε γιαντινέους, χωρὶς δυσκολία. Φέτος, τοὺς ἔκανε Συριανούς ἢ Ἀθηναίους τοῦ 1860. Καί πάλι, ἐξίσου ἄκοπα.

Μὲ αὐτὴ τὴν προπαίδευση, εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς ἕναν-ἕναν τοὺς ἠθοποιούς. Ὅλοι τοὺς εἶναι πολὺ καλοί. Ἐβρουν τί ἔχουν νὰ ποῦν καί νὰ κάνουν. Κρατοῦν σὲ ἀπόσταση τὸν μικρὸ διάβολο τῆς διακωμώδησης γιὰ νὰ προβάλλουν τὸν μέγιστο δαίμονα τῆς κωμωδίας. Ἰδιαίτερα διακρίνεται βέβαια τὸ μπριό τῆς κ. Ἰλ. Λαμπρίδου, πού ἔχει τὸ ρόλο-στυλοβάτη τοῦ ἔργου. Ἀλλὰ καί οἱ ἄλλοι με κανέναν τρόπο δὲ σημειώνουν λιγότερη ἐπιτυχία: ὁ κ. Νικητᾶς Ἀστρινάκης (πεθερὸς) εἶναι ἀτράνταχτα στημένος στὸ ρόλο του, ἐνῶ σπουδαῖα ἐπιτεύγματα σημειώνουν οἱ κ. κ. Τάσος Ὑφάντης καί Γιώργος Τσιδίμης στοὺς ρόλους τοῦ Κουτρούλη καί τοῦ ὑπερήτη του Στροβίλη. Λύση ἀπολαυστικὴ δόθηκε ἀπὸ τὸν σκηνοθέτη στὸ ἰδιάζον πρόβλημα τοῦ «γοροῦ» τοῦ ἔργου (ὁ Ραγκαβῆς ἀκολουθεῖ σὲ πολλὰ τὴ δομὴ τῆς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνη) με τὸ ὀλιγοπρόσωπο — ἀναγκαστικά — τοῦ θιάσου: ἐνῶ εἶναι — δὲν εἶναι ἔξι τὰ πρόσωπα, κάνουν με τὸ μπόυγιο τοὺς σάν νὰ εἶναι πενήντα. Τὸ σκηνικὸ τοῦ κ.

Τζῶν Στεφανέλλη, προσαρμοσμένο στοὺς περιορισμοὺς τῆς στενὸχωρῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου «Κάβα» (μὰ πότε ἐπιτέλους ὁ καλύτερος σκηνοθέτης μας θὰ ἀποχτήσει μιὰ πολὺ καλὴ θεατρικὴ στέγη!) ἦταν πολὺ σωστό, ἀλλὰ ἐκεῖ πού μεγαλοῦργησε κυριολεκτικὰ εἶναι στὰ κοστοῦμα, ἰδίως τοῦ ράφτη καί τοῦ βοηθοῦ του. Συνδύαζαν τὴν ἱστορικότητα με ἕνα δηκτικὸ χιούμορ, θυμίζοντας ταυτόχρονα τὸ Μουσεῖο Μπενάκη καί τὸν Μίνω Ἀργυράκη. Ἐνα ποίημα. Τὸ εἰκοστὸ ἔργο τοῦ «Ἀμφι-Θεάτρου» προσθέτει στὴν ὁμορφὴ παράδοση τῶν λαμπρῶν ἐπιτυχιῶν του ἕναν ἄλλο κρίκο τιμῆς. Εἶναι ὠραῖο πράγμα νὰ εἶναι κανεὶς συγκαιρινὸς τοῦ κ. Εὐαγγελάτου.

Θ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Μιχάλη Σταφυλά: «Ἀναφορὰ σὲ μορφὲς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας». Ὁδῶρος Σκουρῆς - Μάριος Χάκκας - Τάκης Σινόπουλος - Ζαχαρίας Παπαντωνίου - Φώτης Κόντογλου. — «Θεσσαλικὴ Ἔστια». Νεοελληνικὰ Ἀφιερώματα - 5. 1983.

Ἐρρίκος Μπελιές: «Τὸ διακεκριμένο σῶμα». Ποιήματα. — «Ὀδυσσεύς». 1982.

Βασίλη Ν. Κρεμμύδα: «Ἡ διαχρονικὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ». — Ἐκδόσεις Ἐνώσεως Τριπολιτῶν Ἀττικῆς. 1983.

Βασίλη Δημητριάδη: «Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. 1430-1912». — Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν Θεσσαλονίκης. 1983.

Φρόσω Χατζίνη: «Ὠκεανίδες». Ποιήματα. — «Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον». 1983.

Κώστα Παλμού: «Νερά καθαρὰ». Ποιήματα. — «Πνοή». 1983.

Λευτέρης Δ. Καρβελάς: «Πρῶτο δέος». — «Δίφρος». 1983.

Ἀγνή Βλαβιανού-Ἀρβανίη: «Κ. Παλαμᾶ: Ἀνέκδοτα γράμματα στὸ Νίκο Β. Φανδρίδη. Ὁ ρόλος τῆς φιλίας στὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ». — 1983.

Γιώργου Βασ. Σιέττου: «Συνειδησιακὴ πορεία». Ποιήματα. — Πειραιᾶς. 1983.

Σπύρος Τίτου Αἰτίνιας: «Τὰ πάρεργα». Σονέττα τοῦ Δάντη, τοῦ Πετράρχη, τοῦ Σαίκτηρη καί ἄλλα 52 ποιήματα τῶν Μολιέρου, Λαφονταίν, Μπουαλιώ, Οὐγκώ, Γκιωτιέ, Μυσσέ, Λεκόντ Ντελλί, κόμησας ντὲ Νοάγι, Μύλλερ, Γκαϊτε, Σίλλερ, Χάιντ, Κασσιανῆς καί τοῦ ἐκδότη. — 1983.

Ἐλένη Μανέντα: «Οἱ Σάλπιγγες τῆς Ἱερικοῦς». Ἀποκαλυπτικὴ ἀλληγορία. — 1983.

Κώστα Ὁδ. Σακελλαρίδη: «Παροιμίες καί φράσεις ἀπὸ τὴ Νίσυρο». — Ἐκδόση τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν. 1983.

Γ. Δροσίνη: «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου». Τόμος Β'. Φιλολογική ἐπιμέλεια Γιάννη Παπακώστα. — «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων». 1982.

Ἐπαμ. Γ. Μπαλούμη: «Τὸ βάφτισμα». Μυθιστόρημα. — «Κέδρος». 1983.

Γ. Π. Κουρνούτος: «Τὰ Ἐπτάνησα ἀνάμεσα σ' Ἀνατολή καὶ Δύση». — Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν. Κέρκυρα. 1982.

Γ. Δροσίνη: «Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου». Τόμος Γ'. Φιλολογική ἐπιμέλεια Γιάννη Παπακώστα. — «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων». 1983.

λάδα», «Κέρκυρα», «Κερκυραϊκὰ Νέα», «Πανευβοϊκὸν Βῆμα», «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», «Καθολικὴ», «Ἀύγη» Πύργου, «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία», «Ἐφημερίδα τῆς Κορίνθου» Κορίνθου (14 Σεπτ.), μετὰ τὸ μελέτημα τοῦ κ. Θύμιου Σφαέλλου «Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός», «Κασταλία» (τεύχ. Ἰουλ.), μετὰ ἀφιέρωμα στὸν Ν. Καζαντζάκη, «Ἐθνικὴν Ἀνασυγκρότησιν» καὶ «Ὀικονομικὸ Δελτίο» τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.

Ω.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

20 Ὀκτωβρίου

Στις 4 Ὀκτωβρίου ἀπονεμήθηκε στὴ Μόσχα τὸ βραβεῖο Λένιν στὸ συνθέτη Μίχη Θεοδωράκη.

— Στις 4 Ὀκτωβρίου ἀπέθανε ὁ πεζογράφος Νικόλαος Μόσχος.

— Οἱ τελευταῖες ἀρχαιρεσίες τῆς Ἐταιρείας Χριστιανικοῦ Θεάτρου ἔδωσαν τὸ ἀκόλουθο Διοικ. Συμβούλιο: Μόδestos Πετρίδης, πρόεδρος, Ἑλένη Ἀναστασιάδη καὶ Παντελῆς Ντάκουλας, ἀντιπρόεδροι, Ἑλλή Σολομωνίδη, γεν. γραμματέας, Λεωνίδας Γεράρδης, ταμίας, καὶ Ἑλένη Ἀθανασίου, Νιμίλα Παπαγιάννη καὶ Ρωξάνη Πουρῆ, μέλη.

Ἄκόμη μιὰ φορά δηλώνουμε ὅτι τὰ κείμενα ποὺ λαβαίνουμε δὲν ἐπιστρέφονται. Ἄς κρατοῦν, λοιπόν, ἀντίγραφα ὀ ἀποστολεῖ τους. Ἄν εἶναι γραφομηχανημένα ἢ τουλάχιστον πολὺ καθαρὰ γραμμένα καὶ ὄχι πολυσέλιδα, σχολιάζονται σ' αὐτὴ τὴ στήλη. Καὶ θυμίζουμε αὐτὸ ποὺ συχνὰ ἔχουμε σημειώσει: Ὅ ἀνώνυμες ἐπιστολὲς δὲν διαβάζονται.

Στὸ τεύχος 1351, σελ. 1360, ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος: «Ἡ ἐξέλιξη τοῦ χεριοῦ» νὰ διαβαστεῖ:

Χέρι, χέρι μεγάλο,
 χέρι τοῦ ἐργάτη,
 σὲ δοξολογῶ.
 Δίχως ἐσένα
 ὁ κόσμος δὲν προοδεύει κλπ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στὸ «Βῆμα τῆς Κυριακῆς» (9 Ὀκτ.) ὁ κ. Ἀλέξ. Ἀργυρίου ἐξαίρει τὴν παρουσία τοῦ Ἀγγελου Τερζάκη στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ καὶ ἐπιμένει στὶς ἐπιφυλλίδες του, τὶς λογοτεχνικὲς καὶ θεωρητικὲς.

— Στὴν «Ἐστία» (ἀπὸ 5 Ὀκτ.): Ἀνδρέου Φυτράκη «Μέτρον καὶ μελωδία εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν» καὶ «Ὁ Ρωμηὸς» καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ κ. Γ. Λεονταρίτη (ἀπὸ 5 Ὀκτ.).

— Στὴν ἴδια ἐφημερίδα (ἀπὸ 3 Ὀκτ.): «Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας» τῆς κ. Μίνας Ζωγράφου, μετὰ εὐμένεστατες κρίσεις γιὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Σπύρου Μαρινάτου στὸ νησί.

— Στὴ «Βραδυνὴ» (4 Ὀκτ.) αὐστηρὲς κρίσεις τοῦ κ. Δημήτρη Σιατόπουλου γιὰ τὸν «ἀχαλίνωτο κοινωνικὸ ἀμοραλισμὸ» «ἐνὸς μικροῦ μὲν, ἀλλὰ κακίστου τμήματος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας».

Ἐλάβαμε, ἀκόμη, «Διάλογον» (τεύχ. 40-1983.Γ), μετὰ τὰ ἄρθρα «Ἡ ἀνάβιωση τοῦ ρεαλισμοῦ» τοῦ κ. Χίλτον Κράμερ καὶ «Ὁ συγγραφέας ὡς φίλος τῆς ἀλήθειας» τοῦ κ. Σὼλ Μπίλλου, «Ἐρευνα» Τρικάλων, μετὰ τακτικὴ τῆ φιλολογικῆ σελίδα τῆς, «Π' Ἀπεράθου», «Φωνὴ τῆς Ἀχαιῆς» Ἀιγίου, «Νέα Ἐποχὴ» Κατερίνης, «Εἰδήσεις ἀπὸ τῆ Βουλγαρίας», «Cyprus Bulletin», «Ναυτικὴ Ἑλ-

κ. Ἀλεξ. Κωνστ. Εἶστε πολὺ αὐστηρὸς στὰ συμπεράσματά σας καὶ χρησιμοποιεῖτε λέξεις ἀκατάλληλες, ἴσως καὶ ἀπαράδεκτες. Σὰς εἶπαμε τὴ γνώμη μας γιὰ τὸ μονοτονικὸ καὶ σὰς τὴν λέμε καὶ τώρα: Γιὰ νὰ τὸ ἐφαρμόσουμε, θέλουμε νὰ ἔχουμε τὴ σύμφωνη γνώμη ἂν ὄχι ἄλλω, τουλάχιστον τῶν περισσοτέρων συνεργατῶν μας, ἐκεῖνων προπάντων ποὺ δικαιούνται νὰ ἔχουν γνώμη καὶ ποὺ ὀφείλουμε νὰ τοὺς ὑπολογίζουμε. Αὐτὰ ποὺ μᾶς γράφετε δὲν τὰ ἀγνοοῦμε: Καὶ τὴν ἀπόφαση τῆς Πολιτείας καὶ ἄλλων σχεδὸν τῶν ἐφημερίδων γιὰ τὸ μονοτονικὸ. Ἐμεῖς ὁμῶς ἔχουμε μιὰν ἄλλη εὐθύνη, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὴν μαντέψετε, ἀφοῦ εἶστε ἀναγνώστης μας πενήντα καὶ περισσότερα χρόνια». Τὸ θέμα εἶναι πολὺ σημαντικό καὶ μόνον ὅταν ὀρμιάσει στὴ συνείδηση ἄλλων μπορεῖ νὰ γίνῃ νόμος καὶ γιὰ τὶς σελίδες μας. Τὸ γεγονός ὅτι δημοσιεύουμε καὶ κείμενα γραμμένα μετὰ τὸ μονοτονικὸ ἀπὸ πνευματικούς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν πρῶτον ἡ εὐθύνη, ἔπρεπε νὰ σὰς ἔχει πείσει πὼς δὲν μᾶς κατέχει ἀρνητικὴ διάθεση ἀλλὰ ἡ περίσκεψη ἐκείνη ποὺ μᾶς βοηθεῖ νὰ βλέπουμε ὄχι μόνον στὸ ἄμεσο ἢ τὸ ἀπώτερο μέλλον μὰ καὶ στὸ παρελθόν, τὸ χτεσινὸ καὶ τὸ πολὺ μακρινὸ. Τί θὰ γίνῃ μετὰ τὰ κείμενα ποὺ δὲν εἶναι γραμμένα μετὰ τὸ μονοτονικὸ ἀλλὰ ὅπωςδήποτε θὰ μείνουν πάντα ἔργα κλασσικά, ποὺ δὲ θὰ μπορεῖ εὐ-

κολα νὰ τὰ διαβάσει ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἔχει πιά συνηθίσει τὸ μονοτονικό, — οἱ σημερινοὶ νέοι, — καὶ ὁ μὲν θὰ πρέπει νὰ τὰ γνωρίσει ἂν θέλει νὰ εἶναι ἀληθινὰ μορφωμένος ἄνθρωπος; Τὸ σκεφτήκατε αὐτό; Καλὴ ἡ τόλμη ἀπάνω σὲ ὠραίους ἐνθουσιασμοὺς, βαρῖα ὅμως ἢ εὐθύνη στὴν ἀντιμετώπιση θεμάτων μετὸς σημασίας γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ἐθνικὴ ζωὴ. Κι ἂν ἡ δικὴ μας στάση δὲ σᾶς βρῖσκει συμφωνο, ἢ ἐμμονὴ τόσοσ ἀληθινὰ ἡγετικῶν πνευματικῶν μονάδων μας στὴν παλιά, ἄς τὴν ποῦμε ἔτσι, γραφὴ, δὲ σᾶς μετακινεῖ καθόλου ἀπὸ τὶς θέσεις σας ἢ τουλάχιστον δὲ σᾶς προκαλεῖ κάποιες ἀμφιβολίες καὶ δὲ σᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀναγνωρίζετε ἐλευθερίαν στὴν ἐκλογὴ αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς γραφῆς; Σᾶς λέμε ἀκόμη μιὰ φορὰ : Κανενὸς εἶδους ἀρνητικῆς διὰθεση δὲ ν μᾶς κατέχει. Καὶ καμιά δειλία ἢ καιροσκοπισμὸς. Ἡμαστέ ἐτοιμοὶ τὸ 1933 νὰ ἀντιμετωπίσουμε ἀκόμα καὶ λιθοβολισμό, ποὺ πολλοὶ δὲν τὸν ἀπέκλειαν, ὅταν, ἀμέσως ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θά-

νατο τοῦ Καβάφη, τοῦ ἀφιερῶσαμε ὀλόκληρο τεῦχος. Τὸ θυμᾶστε αὐτὸ τὸ τεῦχος ἐσεῖς, ὁ τόσο παλιὸς ἀναγνώστης μας; Ἀλλὰ νομίζουμε ὅτι, γιὰ τὴν ὥρα, δὲ χρειάζονται περισσότερες ἐξηγήσεις. — κ. Σ π. Ἀ ν α γ. Μὲ λίγη ἀκόμα προσπάθεια θὰ δώσετε μορφή στὸ στίχο σας, εἴτε μὲνει πιστὸς στὴν ὁμοιοκαταληξία εἴτε θέλει νὰ εἶναι πιὸ ἐλεύθερος καὶ ἀνομοιοκατάληκτος. Μόνον ποὺ ὁ ἀνομοιοκατάληκτος στίχος χρειάζεται περισσότερη ἀριότητα καὶ προπάντων περισσότερη μουσικὴ. — δ. Δ ε σ π. Θ ε ο δ. Δὲν πρέπει νὰ ἐνοχλεῖστε ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα αὐτῆς τῆς στήλης, ποὺ συχνὰ ἄλλωστε ἐξαντλεῖ ὅλη τῆς τὴν ἐπιεικεία. Τί ἔχετε νὰ κερδίσετε μετ' τὴ δημοσίευση στίχων, ποὺ εὐκόλα καὶ δικαιολογημένα σκληρὰ θὰ ἐλεγχθοῦν; — κ. Χ ρ. Σ ε κ ρ. Σύμφωνα, περιμένουμε. — κ. Ἀ λ έ ξ. Π α τ ρ. Θὰ μελετήσουμε τὴν πρόταση καὶ θὰ σᾶς ἀπαντήσουμε.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

ΦΙΛΗΜΩΝ Π. ΡΩΣΣΗΣ

Ὁδοντίατρος

Νίκης 16, Σύνταγμα

Καθημερινῶς

9 - 2 καὶ 5 - 8

ἐπὶ συνεντεύξει

Τηλ. 32.20.040

*

Ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ δοκίμια τοῦ

ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

στὸ νέο βιβλίο του

«Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΚΑΙ Ο ΙΣΚΙΟΣ ΤΟΥ»

Ἔκδοση «Ἰκαρου»

*

ΧΑΡΕΙΤΕ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

Υ Δ Ρ Α

Ταξιδεψτε φετος στην Ελλαδα

Ελληνικος Οργανισμος Τουρισμου

Αμερικης 2 Αθηνα τηλ.3223111

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ, Α.Ε.
ΣΟΛΩΝΟΣ 60
ΑΘΗΝΑΙ 135
Τηλ. 36.15.077

«HESTIA» BOOKSTORE
I. D. KOLLAROS & Co. Corp.
60 SOLONOS STR.
ATHENS 135 - GREECE
Tel. 36.15.077

*Ἐπιλογή καὶ παρουσίαση σὲ μιὰ θεματικὴ ταξινομήση τῶν βιβλίων τοῦ
δεκαπενθημέρου ποὺ εἰσέρχονται στὸ Βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἑστίας*

Ἀρχαῖοι Συγγραφεῖς - Γλωσσολογία

- ΑΙΣΧΥΛΟΣ. Τραγωδίες. Μετ. Τάσου Ρούσσου. «Λωδώνη». 8ο, σ. 320. Δρχ. 500
- ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ. Ἀχαρνής. Μετ. Α. Ζενάκου. «Ἐταιρεία Σπουδῶν». 8ο, σ. 112. » 200
- ΔΕΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ι. Ἐπιτομὴ Γραμματικῆς Τέχνης. (Σύστημα αὐτοδιδασχῆς). «Gutenberg». 8ο, σ. 238. » 550
- ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΝΙΚ. Δ. Ἀνατομία τῆς Ρητορικῆς. («Ἡ διαφω- » 300
νία» Πλάτωνος καὶ Ἰσοκράτους). 8ο, σ. 182.
- ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ. Ἑρμηνεῖα Ἀνδρομάχης. «Γρη- » 320
γόρης». 8ο, σ. 164.

Ἀρχιτεκτονικὴ

- ΑΡΦΑΡΑΣ ΜΙΧΑΛΗΣ ΕΜΜ. Τὸ Τζάκι. «Ἥβος». 8ο, σ. 213. » 1.000
- ΤΖΩΝΟΣ Π. Τυπολογία τῆς κατοικίας. 8ο, σ. 190. Θεσσαλονίκη. » 700

Ἑλληνικὴ καὶ Ξένη Λογοτεχνία

- ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗΣ. Ἐγκόσµα. (Διηγήµατα). «Σ. Ζαχαρό- » 220
πούλος», 8ο, σ. 205.
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΝΤΩ. Τζαίηµς Τζόϋς. (Ζωὴ καὶ ἔργο). » 350
«Θεμέλιο». 8ο, σ. 234.
- ΑΤΓΟΥΝΤ ΜΑΡΓΚΑΡΕΤ. Ἡ διπλὴ ζωὴ τῆς Τζόαν Φόστερ. » 500
Μετ. Ρένα Χάτχουτ. «Γράµµατα». 8ο, σ. 381.
- BELLOW SAUL. Χέρτσογκ. (Μυθιστόρηµα). Μετ. Μίλτος Φραγ- » 750
κόπουλος. «Ζάρβανος». 8ο, σ. 481.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΒΙΑΝ ΜΠΟΡΙΣ. Ἐναζητώντας τὸ χαμένο Βαράνο. Μετ. Ρίτα Κολαίτη. «Νεφέλη». 8ο, σ. 109.	» 180
ΒΙΚΤΩΡ ΜΕΤΤΑ ΒΙΚΤΩΡΙΑ. Τὸ ἡμερολόγιο ἐνὸς παλιόπαιδου. Μετ. Κώστας Σκαλίδης. «Γράμματα». 8ο, σ. 190.	» 270
ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗ ΠΟΠΗ. Μωρό μου. «Νέα Σύνορα». 8ο, σ. 266.	» 380
ΓΕΩΡΓΟΥΣΗΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Σχέδιο γιὰ ἓνα μυθιστόρημα, ἢ ἡ ἐξέγερση τοῦ Γυμνασίου τῆς Α. «Σύγχρονη Ἐποχή», 8ο, σ. 162.	» 200
ΔΟΝΟΣΟ ΧΟΣΕ. Οἱ βαθύπλουτοι Βεντούρα καὶ οἱ ἀνθρωποφάγοι. Μετ. Μάγια Μαρία Ρούσσου. «Ἀστάρτη». 8ο, σ. 435.	» 550
ΘΕΛΑ ΚΑΜΙΛΟ ΧΟΣΕ. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Πασκουάλ Ντουάρτε. Μετ. Ἰσμήνη Κάνση. «Θεωρία». 8ο, σ. 169.	» 280
ΚΑΒΑΦΗΣ Κ. Π. Ποιήματα (1896-1933). «Γαλαξίας». 8ο, σ. 182.	» 160
ΚΑΜΥ ΑΛΜΠΕΡ. Ἡ ἐξορία καὶ τὸ βασίλειο. Μετ. Γιάννη Ἀγγέλου. «Σ. Ζαχαρόπουλος». 8ο, σ. 187.	» 200
ΚΑΜΥ ΑΛΜΠΕΡ. Ὁ εὐτυχισμένος θάνατος. Μετ. Γιάννη Ἀγγέλου. «Σ. Ζαχαρόπουλος». 8ο, σ. 165.	» 180
ΚΕΡΕΝΗΣ ΑΝΤΡΕΑΣ. Πτήση 474. (Μυθιστόρημα). 8ο, σ. 312.	» 380
ΚΟΚΡΕΪΝ ΙΑΝ. Μία δόση τρέλας. Μετ. Γιάννης Εὐαγγελίδης. «Γράμματα». 8ο, σ. 174.	» 270

Θέατρο - Κινηματογράφος

ΚΑΤΣΑΒΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ. Τέσσερις παραλλαγές. (Τέσσερα μονόπρακτα). «Σύγχρονη Ἐποχή». 8ο, σ. 103.	» 150
ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ. Λεξικὸ Ταινιῶν. Τόμος 5ος. «Αἰγόκερος». 8ο, σ. 171.	» 300
ΡΟΥΖΕΒΙΤΣ ΤΑΝΤΕΟΥΣ. Λευκὸς γάμος. Μετ. Ἔρση Βασιλικιώτη. «Γνώση». 8ο, σ. 98.	» 200

Ἱστορία - Λαογραφία - Ταξίδια

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΠΑΥΛΟΣ. Πάρτε τὸ ἔθνος στὰ χέρια σας. 8ο, σ. 317.	» 800
ΒΟΥΡΝΑΣ ΤΑΣΟΣ. Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Ἑλλάδας. Ἐκτὸς τὰ πρῶτα μετεμφυλιοπολεμικὰ χρόνια, ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος τῶν συνταγματαρχῶν (21 Ἀπριλίου 1967). «Τολίδης». 8ο, σ. 533.	» 650